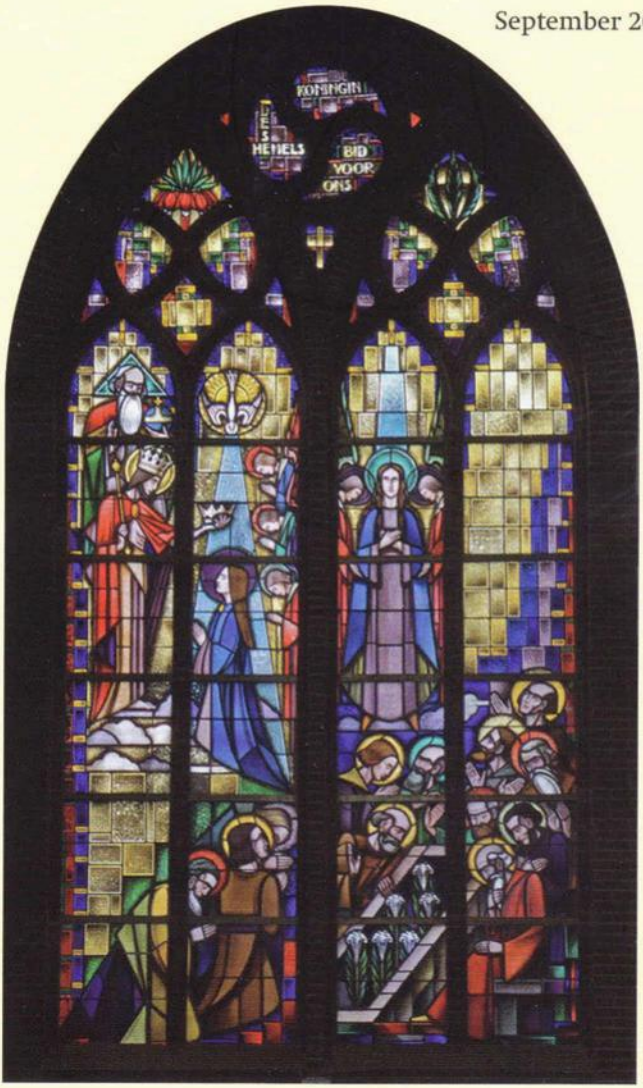
WERINON

Parochie H. Maria Hemelvaart

Nederhorst den Berg en Nigtevecht 1811 - 2011

September 2011 • nr 79

UITGAVE VAN DE

HISTORISCHE KRING

NEDERHORST DEN BERG

Historische Kring Nederhorst den Berg

Parochie H. Maria Hemelvaart
Nederhorst den Berg en Nigtevecht 1811-2011
Voorgeschiedenis en grepen uit het wel en wee van 200 jaar

Afbeeldingen omslag:
Voorzijde: Het grote Mariaraam. Op dit gebrandschilderde raam, waarschijnlijk naar ontwerp van W. Mengelberg uit Utrecht, worden de Hemelvaart van Maria en de kroning van Maria in de hemel uitgebeeld.
Het feest van Maria Hemelvaart wordt gevierd op 15 augustus.
Het raam werd zeer waarschijnlijk geschonken door de Processie Broederschap bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan in 1931.
(foto Bert Hilberts)

Achterzijde: Nederhorst den Berg en H. Maria Hemelvaartkerk in vogelvlucht.

Deze uitgave is mede tot stand gekomen door een ruime bijdrage van het **Prins Berhard Cultuurfonds**. 'Het Prins Bernhard Cultuurfonds geeft cultuur de kans!'

Wij danken het **Parochiebestuur van H. Maria Hemelvaartkerk** te Nederhorst den Berg voor de financiële ondersteuning om deze uitgave mede mogelijk te maken.

Druk:
Dunnebier Print BV, Nederhorst den Berg

© HKNdB, september 2011

ISSN 1389-319X

Niets uit deze uitgave mag, op welke manier dan ook, verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden zonder schriftelijke toestemming van het bestuur.

Nederhorst den Berg
Historische Kring

september 2011, nummer 79

jaargang 21

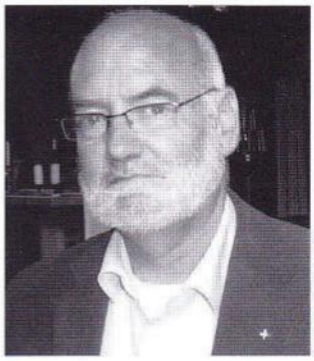
opgericht januari 1988

Inhoudsopgave

Voorwoord	- *Pastor Ryan Keetelaar*	3
Het christendom in Nederhorst den Berg Een erfenis van Liudger	- *Els N.G. van Damme*	4
Onderweg naar een nieuwe tijd	- *Jan Veenman*	11
Vrijheid, gelijkheid en broederschap op dorpsniveau	- *Claudette Baar- de Weerd*	16
Gijsbertus Floor, zouaaf	- *Jan Baar*	23
Op 1 april verloor Alva zijn bril	- *Jan Baar*	29
Het Maarschalkerweerdorgel	- *Ton Kuijs*	35
Het hoofdaltaar in de H. Maria Hemelvaartkerk	- *Rob Stalenhoef*	41
Kees Dunselman, schilder van de kruisweg	- *Jan Baar*	47
Zorg om de armenzorg	- *Gerard Baar*	52
Een wierookvat uit 1845	- *Rob Stalenhoef*	58
Er staat in verre landen een witte oogst te veld De kindsheidprocessie	- *Gerard Baar*	59
Al het goede komt van boven en krijgt beneden haar gezicht	- *Herman van der Molen*	61
Nigtevecht en Nederhorst den Berg, één parochie	- *Jan Baar*	63
Van communiebank tot offeraltaar	- *Rob Stalenhoef*	70
Welpen en verkenners van Sint Willibrordus	- *Jan van der Meer*	72
Het Jozefaltaar	- *Gerard Baar*	77
De kroon op de kerk	- *Rob Stalenhoef*	80

Twee neomisten in Nederhorst den Berg	- *Gerard Baar*	82
Kerkschapen: groene inkomsten	- *Gerard Baar*	85
Vijftig jaar oecumene in Nederhorst den Berg	- *Herman van der Molen*	89
De restauratie van 1960-1963	- *Gerard Baar*	94
H. Maria Hemelvaart, mede dankzij de Processie Broederschap (1880-1965)	- *Gerard Baar*	99
Samen in 't KAN	- *Jan Baar*	106
Het r.-k. zangkoor, onmisbaar bij de eredienst	- *Gerard Baar*	109
Petrus' liefdewerk Vrijwilligers	- *Gerard Baar*	111

Voorwoord

Ryan Keetelaar, pastor KAN-parochies

200 jaar Rooms Katholieke parochie Heilige Maria Hemelvaart in Nederhorst den Berg

De geschiedenis van de eigen woonplaats heeft de belangstelling van menig geboren en getogen Berger als ook van nieuwe bewoners van ons dorp en van de Gemeente Wijdemeren. Ik ben dan ook zeer blij dat de Historische Kring Nederhorst den Berg aandacht besteedt aan 200 jaar parochie Heilige Maria Hemelvaart.
Een uitgave die loopt van het verleden naar het heden, naar de KAN-parochies en de oecumene. Van een parochie waar de pastoor de baas was, naar een parochie van pastor en vrijwilligers.

Het rijke roomse leven blijkt een vrijwel onuitputtelijke bron om nostalgisch op terug te blikken. Een katholiek ging naar een katholieke school, lag in een katholiek ziekenhuis en luisterde naar de Katholieke Radio Omroep. Tijdschriften en kranten, ze hadden allemaal een eigen, herkenbare katholieke signatuur. De Kerk speelde letterlijk van de wieg tot het graf een rol. Van doop tot dood en bij vrijwel iedere belangrijke gebeurtenis daar tussen.
De indrukken van toen, met al haar symboliek en mystiek, rituelen, processies, verboden en geboden, hebben bij degenen die binnen die gemeenschap opgroeiden op de een of andere manier haar sporen nagelaten.

Een woord van dank gaat uit naar de redactieleden en de auteurs.
Uit eigen herinneringen, getuigenissen van anderen, kennis van geschiedenis, en het lezen van literatuur, is er een bijzondere uitgave ontstaan.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Het christendom in Nederhorst den Berg
Een erfenis van Liudger

Els N.G.van Damme

Er was een tijd dat de bewoners van Nederhorst den Berg - toen nog Werinon geheten - Germaanse goden aanbaden. Wij weten niet hoe het er hier in die tijd aan toeging, maar het waren zonder twijfel onzekere en angstige tijden. De mensen hadden te maken met veel natuurgeweld en moesten zien te overleven in een ruw, ontoegankelijk, moerassig landschap, waarin door veelvuldige noordwesterstormen het water vanuit de Zuiderzee landinwaarts opgejaagd werd. Overstromingen bedreigden het leven. Moord en doodslag waren niet zeldzaam. De soms spookachtige omstandigheden voedden noodlotsgedachten en bijgeloof bij de mensen. Ze zochten hulp bij meerdere goden, maar die waren onbetrouwbaar in hun nood. Hun meest vereerde god was Wodan, 'de heer der woedenden', wiens goddelijke adem kon omslaan in razende stormen, verder was er Donar, de 'donderaar', en Frija, de 'geliefde', de god van de vruchtbaarheid. In hun heidense seizoensfeesten, waarvan ons Pasen, Kerstmis en Sinterklaas nog afstammen, waren de mannen omhuld door wolvenhuiden en speelden magische rituelen een belangrijke rol om de goden gunstig te stemmen. Dat duurde hier tot in de 8e eeuw.

Een christelijke kapel

Er groeide in onze omgeving een man op van grootse allure, Liudger (742-809). Liudger was een telg uit een zeer vooraanstaand Fries aristocratisch geslacht. Hij werd geboren in de omgeving van Zuilen. Onze streken waren in die tijd door Friezen bevolkt, zij hingen de heidense Germaanse godsdienst aan. Maar Liudgers grootvader Wurssing was al door Willibrord tot het christendom bekeerd: "*...hij werd door Willibrord zeer bemind, omdat hij een goed man was, sterk in het geloof en rein van zeden*".[1]

Liudger erfde van zijn vrome grootmoeder van moeders kant, Elburga, een grondgebied dat zich uitstrekte van Utrecht tot aan Muiden. Tot dat gebied behoorde Werinon, het huidige Nederhorst den Berg. Daar op de berg, stichtte hij samen met of in opdracht van Elburga een christelijke kapel, voorganger van onze latere Willibrordkerk. Met grote uitstraling naar de wijde omgeving.[2]

Het is lang niet ondenkbaar dat een heidense offerplaats plaats heeft moeten maken voor deze kapel. Want men koos bijzondere plekken uit voor een heiligdom en zo'n plek was hier de berg, een vluchtheuvel in de wildernis.

Het leven van Liudger

De eerste jaren van Liudger speelden zich voornamelijk af in het Utrechtse. Hij was een bijzonder vroegrijp, zeer godsvruchtig kind. Zijn neef Altfried schrijft:

'Nadat Liudger gedoopt was en allengs leerde lopen en praten, eigende het kind zich het verstand en hart van een oude grijsaard toe.... Kinderspelen vermeed hij...hij verzamelde gewoonlijk stukken boombast. Die bond hij aan elkaar en maakte er boekjes van. En als men hem dan vroeg wat hij de hele dag gedaan had, antwoordde hij dat hij boekjes gemaakt, geschreven of gelezen had: "God heeft het mij geleerd".'

Liudger: sluitsteen in de NH kerk in Loenen.

Hij ging al vroeg naar de Domschool in Utrecht, waar hij onder leiding kwam van zijn zeer geliefde leraar Gregorius van Utrecht, die Liudger beschreef als *"wonderbaar, zachtmoedig, altijd opgeruimd, hoewel zelden lachend en bij alle handelingen even voorzichtig als gematigd."* Hij vervolgde zijn studie in York, het belangrijkste geestelijk centrum van Engeland. Omstreeks 775 keerde hij terug naar Nederland en *"was zijn opvoeding voltooid"*. In 777 werd hij tot priester gewijd. Daarna, tijdens zijn bekeringswerkzaamheden in Friesland kwam hij nog jaarlijks terug in Utrecht om aan de Domschool les te geven. Kort na 777 zal de stichting van de kapel hebben plaatsgevonden, want omstreeks 784 ging hij, teleurgesteld over de heidense vijandschap die hem in Groningen en Friesland het verdere werk onmogelijk maakte, samen met zijn broer Hildegrim, de latere bisschop in Châlons-sur-Marne, op pelgrimage naar Rome. In Rome sprak hij met Paus Leo over de stichting van een klooster op zijn eigen grondgebied, waarvoor hij de zegen en relieken van de paus ontving.

De Willibrordkerk, 2009. (foto Bert Hilberts)

Liudger verbleef daar in de abdij Monte Cassino en leerde er het monnikenleven en de regel van Benedictus kennen, hetgeen hem zeer aanstond.
Ook bij keizer Karel de Grote waren zijn werken niet onopgemerkt gebleven. Omstreeks 793 werd hij door de keizer naar Westfalen gestuurd, waar hij zijn domicilie in Münster koos. In deze stad werd hij de eerste bisschop.
De familie van Liudger bestond uit zeer vrome lieden en dat vindt een oorsprong in hun adoratie voor Willibrord (658-739), met wie zij nauwe betrekkingen onderhielden. Willibrord stierf toen Liudger ruim twee jaar was, maar hij is ongetwijfeld door diens leerling/apostel Bonifatius in de leer van Willibrord opgevoed. De kerk in Werinon (Nederhorst den Berg) is zeker om die reden aan Willibrord gewijd. Willibrord kreeg zijn opleiding in Ierland, dat al sedert de 5e eeuw gekerstend was. Na Willibrord verspreidden Bonifatius en Liudger het christelijk geloof in de Lage Landen.

De boodschap van Liudger en de toekomst van de kerk

Er was een groot verschil tussen het Ierse ofwel Keltische christendom dat Willibrord predikte en het Frankische gedachtegoed waarmee Karel de Grote met zijn politieke macht de mensen in West-Europa tot het christendom bracht. De Keltische kerk kende geen centraal gezag. De vele kloosters volgden zeer verschillende regels, die langzaam maar zeker werden vervangen door benedictijner orderegels. Liudger bracht een synthese van beider gedachtegoed tot stand, wat de basis was van het toen gegroeide rooms-katholicisme.

Al van kindsaf aan had Liudger het ascetisch ideaal om een rondtrekkend vreemdeling en zwerver te zijn in deze wereld.[3] Dat had hij geleerd van Willibrord, die al op zijn 7e jaar in het klooster van Ripon (York) opgenomen werd en de wens had om al reizende door Europa heidense volken te bekeren. Hij was een charismatische leraar, zoals wij die leren kennen uit de bijbelse verhalen over Jezus, die volgens de bijbel, evenals later zijn discipelen, wonderen deed, mensen genas, visioenen en godsopenbaringen had en in 'tongen sprak'. Zo wordt ook Liudgers leven in ongeveer 840 beschreven in de eerder aangehaalde *Vita sancti Liudgeri*, de levensgeschiedenis van Liudger. De geschiedenis is geschreven door Altfridus, waarschijnlijk een zoon van zijn zuster. Altfridus kende die geschiedenis dus van heel nabij, maar als kind van zijn tijd kón Altfridus niet anders dan feiten uit Liudgers leven vermengen met mystiek en beschrijvingen van veelvuldige wonderen. Wonderen, zoals Jezus die ook deed, toonden aan dat God de mens die ze mocht beleven, welgezind was en die mens was een voorbeeld voor anderen, die zich daardoor van hun dwaalwegen zouden afwenden. Dromen werden gezien als levensbepalende visioenen. Liudger heeft er vele gehad.
Dit manuscript van Altfridus is samen met de door Liudger ontvangen relikwieën bewaard gebleven in de boekerij van Liudgers eigen, in 799 gestichte klooster te Werden (bij Essen), waar hij ook is begraven.

Uit omstreeks 830 stamt 'Heliand', een in het Oudsaksisch geschreven Christusgedicht van bijna 6000 verzen over het leven van Jezus.[4] Het vindt zijn herkomst in een nog ouder Latijns geschrift. Men veronderstelt nu dat Liudger het zelf meegenomen heeft uit het klooster Monte Cassino en het als belangrijk document gebracht heeft naar zijn klooster te Werden. Het gedicht schildert de toenmalige visie op de inhoud van de vier evangeliën. Jezus wordt in een eigentijds, Germaans licht beschreven als een adellijk koningskind, immers een nazaat van Koning David, omringd door vazallen, gekleed in een rijk gewaad met edelstenen. Hij heeft duidelijk een hogere goddelijke status dan de Germaanse goden, waarmee hij zogezegd moest concurreren. Hem paste geen nederigheid. Alleen hij kon het lot ombuigen, was tot alles in staat, zelfs tot wandelen op het water.[5] Dat is wat mensen toen nodig hadden om de Germaanse goden te vergeten en tot een 'betrouwbaar' geloof te komen. De Heliand moet Liudger na aan het hart gelegen hebben. In die stijl sprak hij de mensen aan.

Latere invloed van Liudger

Later in de tijd dook een Brussels handschrift op in het Amersfoortse Sint-Aegtenconvent, een vrouwenklooster uit 1455. Het stuk is gekopieerd uit veel oudere geschriften uit de tijd van Liudger, maar is daarbij ontdaan van alle wonderen die tijdens diens leven leken te gebeuren.[6] De recente Nederlandse vertaling van het geschrift is kortgeleden uitvoerig besproken.[7] Het accent van de prediking ligt op de mens en op zijn deugdzaamheid en op het zuiver brengen van de bijbelse boodschap, nu niet meer met bovennatuurlijke steun van de helpende hand van God, maar met eigen kracht en argumenten. Het Aegtenconvent was een voorloper van de Moderne Devotie, waarvan invloeden ook in onze regio opmerkelijk aanwezig waren, zoals bijvoorbeeld blijkt in de librije van het Oude Convent, het vóór 1400 gestichte klooster van Weesp.[8] De kerk van Weesp had Werinon bovendien als haar 'matrix ecclesia' (moederkerk).[9]

De Moderne Devotie in onze regio

De Moderne Devotie was een hervormingsbeweging, die zich richtte tegen de kerk en de kloostergemeenschappen. Vanaf ongeveer 1300 werden de kloosters welvarender, bezaten uitgestrekte bezittingen en werden onderhouden door vaak adellijke gevers, die zich daar ook lieten begraven en zich verzekerd wisten van een plaats in de hemel. Ook de kerk liet zich voor de verlossing van de zonden betalen met de verkoop van aflaten en het brengen van zielenmissen. Deze rijkdom leidde echter tot decadentie en ernstige verslapping van de tucht in de kloosters.

Geert Grote.

Bij het kerkvolk buiten de kloostermuren bleef dit niet onopgemerkt en er werd door mensen als Geert Grote (1340-1384), voorman van de hervormingsbeweging, aangemaand tot bezinning.
Door de kerkelijke autoriteiten werden deze ontwikkelingen streng afgekeurd, maar in het Sticht, waartoe Nederhorst den Berg toen behoorde, vond de hervormingsbeweging veel weerklank.[10] Er kwam vraag naar nieuwe kritische bijbelvertalingen, waarvoor Erasmus baanbrekend werk heeft gedaan en die dank zij de uitvinding van de boekdrukkunst brede aandacht konden krijgen. Intellectuelen die zich gingen herbezinnen op hun christenzijn kwamen tot nieuwe inzichten over de betekenis en de inhoud van leerstellingen en sacramenten.[11]

Erasmus.

Velen in het Sticht volgden deze ontwikkeling met interesse, anderen bleven de oude dogma's trouw. Er waren in de kerk steeds meer priesters die, aangemoedigd door de geïnteresseerde leken, de nieuwe ideeën in hun preken verwerkten en de opstandige beweging verbreidde haar denkbeelden in hagenpreken, maar zij werden allengs door de kerkelijke autoriteiten als ketters bestreden. Zij werden, vaak tot verdriet van de kerkgangers, de kerk uitgezet of soms tot de brandstapel veroordeeld. Het leidde in Holland tot de Beeldenstorm in 1566, waarvoor ook de Utrechtse steden niet gespaard bleven.
Door de komst van de repressieve landvoogd Alva (1568), verhevigde de vervolging van de ketters en de gewelddadigheid tegen deze acties nam vooral in de Zuidelijke Nederlanden toe. De Unie van Utrecht (1579) bracht een zekere vrijheid (vrede) tussen de godsdiensten, maar in diverse Utrechtse plakkaten uit 1581, 1622, 1629, 1641 en 1649 werden de samenkomsten van katholieken, de viering van de mis en de bediening van de sacramenten verboden.[12] Er ontstond een vijandsbeeld: de door de protestanten opgestelde Dordtse leerregels logen er niet om: *"....Want deze Kerk van de tyrannie van de Roomsche Antichrist en de schrikkelijke afgoderij van het Pausdom ..."*. Uiteindelijk hebben de wreedheden van de Spanjaarden in de tachtigjarige oorlog belangrijk bijgedragen tot een scheiding tussen rooms-katholieken en protestanten, waarna de rooms-katholieke kerk een lange moeilijke weg tegemoet ging. Hun kerkgebouwen werden aan de gereformeerden toegewezen en ontdaan van alle roomse symboliek. Na 1619 werden de rooms-katholieken zo veel mogelijk geweerd uit publieke functies, maar toch op Hollandse wijze gedoogd.

De gereformeerde sentimenten

De 'gereformeerde kerk' verkreeg van de overheid een bevoorrechte positie. Zij controleerde de kerkenraden op het voorkomen van *'paapsche stoutigheden'* en zij handelde vanuit een behoorlijk superioriteitsgevoel. Het protestantse geloof was in haar eigen ogen *"ondogmatisch, innerlijk doorleefd, verdraagzaam en in overeenstemming met de rede en onverenigbaar met de kerkleer van Rome, die doctrinair, intolerant en bijgelovig zou zijn."*[13] Zij trad, tegen haar eigen beginselen in, behoorlijk bevoogdend op. Via pamfletten en tijdschriften werden gedurende de twee eeuwen die volgden de katholieken uitbundig bespot en ruw bejegend. Totdat in 1796 de scheiding tussen kerk en staat en daarmee de vrijheid van godsdienst een feit werd.

Waarom werd Nederhorst den Berg gereformeerd?

Uit de geschiedenis van de verbreiding van het christendom kan geleerd worden dat in een tijd die nog geen democratisch overleg kende, er grote invloed uitging van het gezag. Vanouds gaf het gezag het voorbeeld en de leiding aan het volk, ook om de grote stap naar een nieuwe geloofsovertuiging te maken. Zo 'dwong' Karel de Grote (747-814), mede uit politieke overwegingen, de mensen tot het christendom om de eenheid van zijn grotendeels nog barbaarse volk en hun beschaving te bevorderen. Zo werd ook nu het overheidsgezag gevolgd en kreeg de gereformeerde leer voorrang. Een groot deel van de gelovigen (in 1839 was dat in Nederhorst den Berg nog ruim 42%)[13], bleef echter trouw aan het gezag van de paus, die immers al sedert 366 op bijbelse gronden als absoluut vorst over de christenen was aangesteld.

In Nederhorst den Berg lag het lokale gezag vanouds in handen van de ambachtsheer. De eerste ambachtsheer was Alfer van der Horst. Hij trad in 1301 voor het eerst op. Hij stamde af van de vooraanstaande Stichtse familie Van Wulven. Van deze familie hebben zeer vele leden gekozen voor het kloosterleven en zij sloten zich dan aan bij kloosterorden waarbinnen diepgaande hervormingsbewegingen werden ondernomen.
Na de dynastie van de familie Van der Horst is het ambacht in handen gekomen van de familie Van Reede. Het is bekend dat Godard van Reede (1612-1648), als zeer rechtlijnige protestant

Karel de Grote.

Godard van Reede, ambachtsheer.

en fel antipapist sterk gekant tegen de Spanjaarden, als enige heeft getracht de Vrede van Munster tegen te houden.[14]
Deze ambachtsheren hebben ongetwijfeld een diepgaande invloed gehad op het religieuze beleid in Nederhorst den Berg. Dankzij hun invloed hebben hier protestantse dominees op de kansel gestaan als Pieter Poeraat[15] en Henricus Rappardus[16], die in hun kerkelijk handelen hun afkeer van paapse stoutigheden niet onder stoelen of banken staken. Door deze invloeden werden de rooms-katholieke gelovigen als tweederangsburgers weggezet en hebben, zoals uit andere bijdragen in deze bundel blijkt, alternatieve wegen moeten vinden om hun overtuiging te kunnen volgen. Hoe anders was het immers in Ankeveen gesteld onder het veel tolerantere bewind van de r.-k. ambachtsvrouwe Elisabeth de Walé.

Noten:

1 Vertaling uit: Altfridus, Vita sancti Liudgeri. Naar: Klaes Sierksma, Liudger Thiadgrimszoon. Franeker 1995.
2 Els N.G. van Damme, De Willibrordkerk in Nederhorst den Berg. Nieuw licht op de vroegste geschiedenis. TVE 26 (1), p.11-20, 2008.
3 Dom Augustinus van Berkum o.s.b. In: Liudger 742-809. De Bataafse Leeuw 1984.
4 Jaap van Vredendaal, Heliand. Een Christusge-dicht uit de vroege middeleeuwen. Amsterdam 2e druk 2007.
5 Henk Vreekamp, De Heliand, Christus in Saksisch gewaad. Transparant 16 (1), p.4-8, 2005.
6 Ludo Jongen, Het leven van de heilige bisschop Sint Ludger. Hilversum 2009.
7 Henk Michielse, Dat leven des heiligen bisscop Sunte Ludger. TVE 28 (1), p.13-17, 2010.
8 Henk Michielse, Geen begeerde van keel en buik. Opgang en ondergang van de laatmiddeleeuwse kloosters tussen Vecht en Eem ca. 1400-1579. TVE 28 (4), p.195-209, 2010.
9 Els N.G.van Damme, De Willibrordkerk, stichting en bouw. Werinon 66, p.5-12, 2008.
10 B.J.P. van Bavel. Het kloosterleven. In: Geschiedenis van de provincie Utrecht I, p.313-328.
11 L.C.J.J. Bogaers, Religieuze stromingen. In: Geschiedenis van de provincie Utrecht II, p.93-111.
12 1000 jaar kerkgeschiedenis in de provincie Utrecht. Stichting Religieus Erfgoed 2008.
13 Edwina Hagen, "Een min of meer doodlyken haat". Nijmegen 2008.
14 Els N.G. van Damme, Godard van Reede. In: Historische canon van Nederhorst den Berg. Werinon 72, p.38-41, 2009.
15 Idem, Dominee Pieter Poeraat, predikant in Nederhorst den Berg van 1711/1730. Werinon 37, p.6-26, 2000.
16 Idem, Henricus Rappardus. Predikant (1754-1801), zakenman en ambachtsheer in Nederhorst den Berg. TVE 19(2), p.64-77, 2001.

Onderweg naar een nieuwe tijd

Jan Veenman

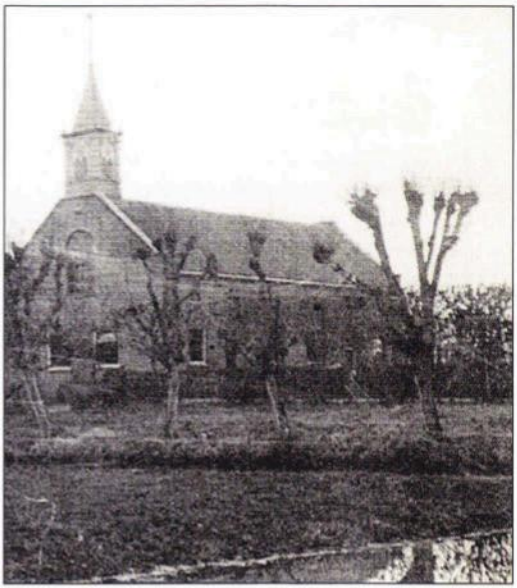
Tot in de eerste decennia van de 16e eeuw was de kerk een grote familie waarbinnen verschillend gedacht en geleefd werd. Zolang er geen wezenlijke aanval werd gedaan op de grondslagen van de leer of het gezag was er heel wat mogelijk. De paus in Rome voelde voor de renaissance, maar vooral om uitdrukking te geven aan de rijkdom en de macht van de rooms-katholieke kerk.

Voorstanders van de pauselijke mening legden de nadruk op een rijk interieur dat de glorie van de kerk moest uitstralen, omdat ze het Godsrijk op aarde vertegenwoordigde. Tegenstanders vreesden echter dat door praal en rijkdom wereldse elementen zich gemakkelijk met het geestelijke konden vermengen. De rijkdom gaf maar al te vaak aanleiding tot een *'goed leven'* van haar dienaren. De goederen waarover zij de beschikking kreeg, behoorden immers besteed te worden aan de armen, maar niet voor eer en glorie. Het aantal religieuzen groeide voortdurend omdat velen voorhielden geroepen te zijn, terwijl zij er alleen op uit waren om een gemakkelijk en vooral welvarend leven te kunnen leiden. Het protest tegen deze onwaarachtige ontwikkelingen kwam los tijdens de aflatenpredikingen ten behoeve van de afbouw van de St. Pieter in Rome. Van de bijeengebrachte gelden bleef het grootste deel aan diverse strijkstokken hangen zodat het geheel min of meer het aspect kreeg van oplichterij. Er waren ook pastoors die om hun moed en trouw in hoge achting stonden. Hun geschiedenis van geloven en bidden, vallen en opstaan werd met hen begraven.

De Hervorming

Op de 31ste oktober van het jaar 1517 om klokslag 12 uur was het dan toch zover. Het was de augustijner monnik dr. Maarten Luther die door publicatie van zijn academische stellingen openlijk verzet aantekende tegen bepaalde praktijken binnen de rooms-katholieke kerk. De hervorming was geboren.
De storm die de rooms-katholieke kerk op haar grondvesten deed wankelen was losgebroken. De oude situatie, waarbij in Europa slechts één kerk bestond was voorgoed voorbij. In de meeste landen, waar het protestantisme de overhand kreeg, ontstond een nationale kerk. In ons land was de ontwikkeling anders, omdat er aanvankelijk geen protestantse overheid was die zich met een bepaalde kerk vereenzelvigde. Het heeft er zelfs even naar uitgezien dat er een Staat der Nederlanden zou ontstaan waarin verschillende godsdiensten, als ze aan bepaalde voorwaarden voldeden, gelijke rechten zouden hebben. De tijdsomstandigheden hebben er echter toe geleid dat de beslissing viel om de nieuwe gereformeerde religie te erkennen en te begunstigen. De rooms-katholieke kerk van Nederhorst den Berg zou er als gevolg van de vervlechting van kerk en staat, tot

het jaar 1810 op alle mogelijke manieren mee te maken krijgen.

De r.-k. kerk, voorheen statiekerk te Hollands Ankeveen, 1920. (collectie Jan Veenman)

De reformatie in Nederhorst den Berg

Het duurde tot het midden van de 16e eeuw voordat de vloedgolf van vernieuwingsdrang Nederhorst den Berg bereikte. Een commissie die in opdracht van de Staten van Holland en Utrecht rondreisde kreeg de opdracht om alle kerkmeesters *'bij plakkaat ofte anderszins'* de uitdrukkelijke opdracht te geven *'hare kerke van altaren ende andere reliquieën ende vuilnissen der papisterie direct te doen zuiveren. Item, het bijgelovig klokkleppen 's middags ende 's avonds insgelijks af te schaffen....'*. Jan Hermansz, die eerder als pastoor in Nederhorst den Berg was aangesteld, voelde zich in 1593 waarschijnlijk verplicht om tot de nieuwe leer over te gaan. Hij was in dat jaar al 37 jaar pastoor van de parochie. Waarschijnlijk heeft dientengevolge de overdracht van de Willibrordkerk aan de hervormingsgezinden zonder al te veel moeilijkheden plaatsgevonden. Niet iedereen was het met de nieuwe denkbeelden eens en een strijdbare katholieke gemeenschap bleef achter. Vooral de schoolmeester en de koster waren *'de predikant Jan Hermansz. gantsch ongehoorsaam'*. Daar op de heuvel lag immers al sedert de 12e eeuw de Willibrordkerk, het hart van het dorp. Vanuit die kerk kwam Gods zegen. Er werd gebeden, gezongen en begraven. Men kan zich levendig voorstellen dat vele gelovigen diep geraakt waren en het zal zeker tot boosheid en agressie aanleiding gegeven hebben. Volgens de gereformeerde leer was de bijbel de enige manier om tot God te komen'. Altaren, beelden, misgewaden, kelken en wierook verdwenen dan ook uit de eredienst.

De predikant behield toch nog enige *'paapse superstitiën'* en gaf de stervenden zonder enig probleem het H. Oliesel en droeg, wanneer hem dat gevraagd werd, een mis voor de overledenen op. Van een openlijke organisatie was echter geen sprake meer en openbare ambten mochten door katholieken niet meer worden uitgevoerd.

Hoe het de katholieken in Nigtevecht vergaan is vertelt de geschiedenis ons nauwelijks. We weten dat in 1586 pastoor Wesselus Helindumius er werkzaam was.

In 1602 kreeg ook Nigtevecht een predikant. Beroofd van herder en bedehuis vonden de gelovigen onderdak in de nabij gelegen Statie van Ankeveen. Daartoe behoorden de katholieken die woonden *'in het dorp Anckeveen, samen met de plaats 's-Gravenlant, die er zeer dichtbij ligt, en ook in Cortenhoeff en het dorp De(n) Berg met de plaats Overmeer, De Dam en het dorp Nichte(n)vecht, en vervolgens de plaatsen die in de volksmond Overnes en Vervallen Slot heten'* vertelt ons een document gedateerd 14 september 1646 opgemaakt door pastoor Arnoldus Loeff uit Weesp en pastoor Barthold Ingel uit Ankeveen vanwege een onenigheid over de parochiegrens.

Naar de Statie Ankeveen

In Ankeveen hadden de aanhangers van de Nieuwe Leer nauwelijks vat gekregen op de plaatselijke bevolking. *'Hoe scherp men daer oock heeft gearbeid de Roomsche Religie kon 't eenemael niet uijt het dorp Anckeveen worden weggevaegt'* schrijft de predikant Lambrecht Stappert in zijn rapport dat hij in 1606 presenteerde aan de Synode van Utrecht. Verjaagd uit de oude Sint Maartenkerk trokken de katholieken van Ankeveen zich terug in een boerenschuur gelegen op de buitenplaats van Mr. Reynier Ingel, rentmeester van de Heer van Ankeveen, Benediktus Schaeck, op het Hollands End in Ankeveen.
Het moeten barre tochten geweest zijn voor de katholieken van Nederhorst den Berg en Nigtevecht om in Ankeveen hun kerkelijke plichten wekelijks te vervullen. Vooral voor de oudere generatie was de afstand vaak onoverkomelijk. Meer dan *'anderhalf uur gaans'* schreven enkele tijdgenoten die wekelijks ploeterend over de smalle paden ten zuiden of ten noorden van het nogal woelige Horstermeer, de kerk in Ankeveen bezochten.
Nadat Reynier Ingel zich al eerder in het dorp enige bekendheid had verworven, was het vervolgens zijn kleinzoon Mr. Barthold Ingel Janzn. die van 1618 tot 1652 als pastoor de Ankeveense Statie grote bekendheid zou geven.

Vanaf het Bergsepad kwamen de meeste Bergers Ankeveen binnen als ze naar de kerk gingen. Links de brug naar het Bergsepad. (tekening Jan Veenman)

Ondertussen bleef het streven naar een eigen kerkgebouw aanwezig en werden hier en daar in het geheim *'huizen of bijgebouwen voor godsdienstbijeenkomsten ingericht en daarin, niet weinigen*

met goud, zilver en zijde opgesierd, opdat de priester daar voor den godsdienst het noodige zoude hebben'. Toen de *'paepse stoutigheden in de Dorpe Anckeveen en Nederhorst'* steeds meer uit de hand dreigden te lopen trok de baljuw van Gooiland P.C. Hooft, geassisteerd door enkele manschappen, in opdracht van 'Zijne Hoogheijt ende d'Ed. Mogende Heeren president ende raeden over Hollant, Seeland ende Vrieslant' eropuit om er een eind aan te maken. Nadat hij, volgens een visitatierapport van 4 juni 1644, reeds een inspectiebezoek had gebracht *'aent huijs van mr. Bartelt Inghel te Anckeveen, Priester, woonende aldaer naest aant Sticht van Uuijtrecht'*, vertrok hij op 8 juli 1644 *'naer den Hinderdam, ende heb aldaer besightticht een boerenhuijs, daer bij wijlen wel conventickel gehouden is, maer geen plaats gevonden, die daer toe geapproprieert was. Oock hebben wij naest daaraan besichticht een huijs toebehoorende den Adt. Johan Ingel voorseijt, ende aldaer gevonden een schoone lange galerije, waer in aant eene eint een buffet stondt, dat lichtelijck tot een altaar zoude connen bequaam gemaeckt worden. Doch alsoo men niet zeeckerlijck speuren kon dat de plaatse tot een kerck oft cappel gebruijck werde, soo hebben wij goet geacht die plaats ongeslooten te laeten'*.

De nieuwe tijd

Als vanuit een soort van *'wedergeboorte'* en tegen alle druk van de overheid in wordt op 24 augustus 1757 door de Ankeveense pastoor Henricus Koningsveldt

Het interieur van de voormalige statiekerk, ca 1910.
(uit: J. Kalf, De katholieke kerken van Nederland, 1906-1910)

een verzoek ingediend bij de *'Gecommitteerde Raaden van de Staaten van Holland ende West Vriesland' om toestemming te verlenen voor de bouw van 'Een nieuw Roomsch Kerkhuijs op het Hollands Eijnd van Anckeveen daer het oude te swak en te klein is geworden, om de groote Gemeente langer daarin te ontvangen, als moetende doorgaans een getal van meer dan 700 Personen er de Misse horen'*. Het verzoek werd goedgekeurd *'onder de voorwaarde dat de nieuwe Kerkschuur niet het karakter van ene Roomsche Kerke moge uijtdragen'*. We schrijven het jaar 1796. Nog steeds wordt wekelijks door tientallen katholieken uit Nederhorst den Berg en Nigtevecht de uiterst vermoeiende tocht naar de Ankeveense Statie ondernomen. In de maanden januari en februari vroor het zo hard dat de meeste kerkgangers met de slede over de besneeuwde en bevroren plassen de kerk op het Hollands End in Ankeveen bezochten. Na een trektocht van zo'n 250 jaar twijfelend en vragend, biddend en werkend waren in het begin van de 19e eeuw de scherpe kantjes van de wederzijds verschillende godsdienstige opvattingen er zo'n beetje af en was het verlangen naar een eigen rooms-katholiek kerkgebouw groter dan ooit. Even zouden de Bergse en Nigtevechtse kerkgangers nog geconfronteerd worden met de teleurstellende reactie van de Ankeveense Statie. Maar het licht van de nieuwe tijd was inmiddels duidelijk aan de horizon zichtbaar.

Tegen de stroom van talrijke verordeningen en dreigementen in bleef een groot deel van de inwoners van Nederhorst den Berg de oude religie trouw. Prof. L.J. Rogier deelt ons in zijn *'Geschiedenis van het Katholicisme in noordelijk en zuidelijk Nederland in de 16e en 17e eeuw'* hieromtrent het volgende mede: *'Aan de westkant van het Gooi treffen wij een behoorlijk katholiek gekleurd complex aan in de gemeenten Ankeveen (69,28%), Nederhorst den Berg (42,28%) en Weesperkarspel (45,15%), waartussen zich Nigtevecht met slechts 13,57% katholieken onverklaarbaar ongunstig aftekent'*. (Gegevens Volkstelling 1839).

Bronnen:

Jan Baar, Ruud Bijlsma, Jan Veenman, Een kansrijk bestaan (2000).
T.Brouwer, W.van Os, C.A. van Swigchem, Een huis voor het Woord (1984).
B.H. Pel, Het kerspel Ankeveen (1897).
Prof. L. J. Rogier, Geschiedenis van het Katholicisme in noorderlijk en zuiderlijk Nederland in de 16e en 17e eeuw (1945).
G. Verheul, De pastoor die Predikant werd. HKNdB. Jrg 1 nr.1 (1991).

Vrijheid, gelijkheid en broederschap op dorpsniveau

Claudette Baar

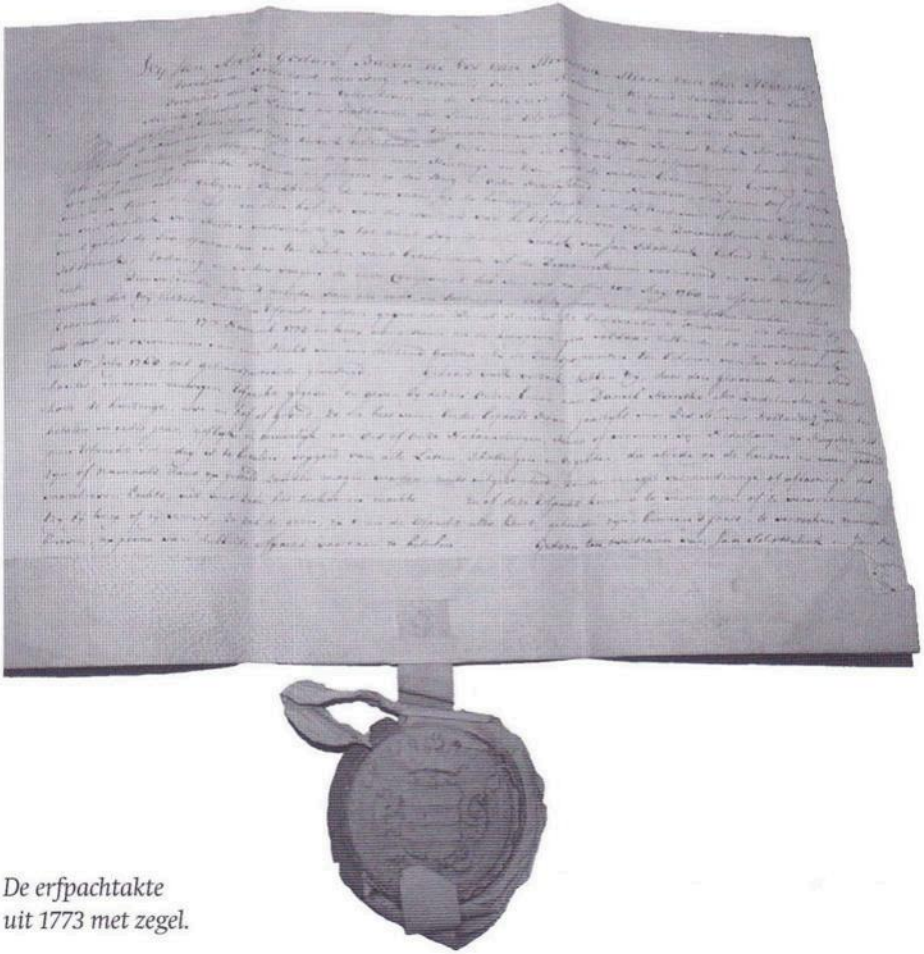
Gereformeerden, rooms-katholieken en luthersen leefden na de reformatie gebroederlijk en gezusterlijk met elkaar in de ambachtsheerlijkheid Nederhorst den Berg. Er werd onderling getrouwd, de doden werden op het kerkhof van de Willibrordkerk begraven en de roomse armmeester werkte nauw samen met de diaconie en de vroedschap bij de bestrijding van de armoede. Tot zover de broederschap, maar hoe stond het met de vrijheid en gelijkheid?

De rooms-katholieken van Nederhorst den Berg, Overmeer en de Hinderdam hadden sinds de reformatie geen eigen kerkgebouw meer tot hun beschikking en moesten samen met de Nigtevechters en Kortenhoevers naar Ankeveen om de mis te kunnen bijwonen. Kerkelijk behoorden zij tot de statie Ankeveen waar hun godshuis stond, voor de Bergers anderhalf uur gaans te voet. Hoewel de gereformeerde godsdienst officieel de enig toegestane religie was, bloeiden de roomse, doopsgezinde, remonstrantse en andere geloofsgemeenschappen in de Republiek der Verenigde Zeven Provinciën.

Hoe was het ook al weer?

Ondanks het feit dat de gereformeerde kerk officieel geen staatskerk was, moest je belijdend lid zijn van dit kerkgenootschap om een ambtelijke of bestuurlijke functie te kunnen uitoefenen. Dit was een doorn in het oog van welgestelde en gerespecteerde andersgelovigen zowel in de stad als op het platteland. Deze problematiek speelde dan ook een rol bij de groeiende kritiek na 1780 op het slechte landelijke, provinciale en stedelijke bestuur. De aanzet hiertoe kwam in 1781 van een Overijsselse edelman, Johan Derk van den Capellen tot den Pol. Hij schreef een pamflet *'Aan het Volk van Nederland'*, waarin hij opriep af te stappen van de eigen provinciale of stedelijke belangen en te komen tot één land en één volk. Één van zijn ideeën was de bestuurstaken van de stadhouder en de regenten te laten controleren door gekozen vertegenwoordigers uit de burgerij. Daarnaast pleitte hij voor een eigen leger in plaats van het land te laten verdedigen door buitenlandse huursoldaten.
Zijn politieke ideeën, die uitvoerig besproken werden in besloten gezelschappen maar ook in herbergen en trekschuiten, vonden bij hoog en laag gehoor. Zijn aanhangers waren vooral te vinden onder diegenen die buitengesloten waren van bestuurlijke invloed: de burgers die niet tot de regentenklasse behoorden en de dissidente gelovigen als doopsgezinden, luthersen en katholieken. Zij verenigden zich onder de naam patriotten en namen stelling tegen de oude regenten en de stadhouder, Willem V. De aanhangers van Prins Willem V noemden

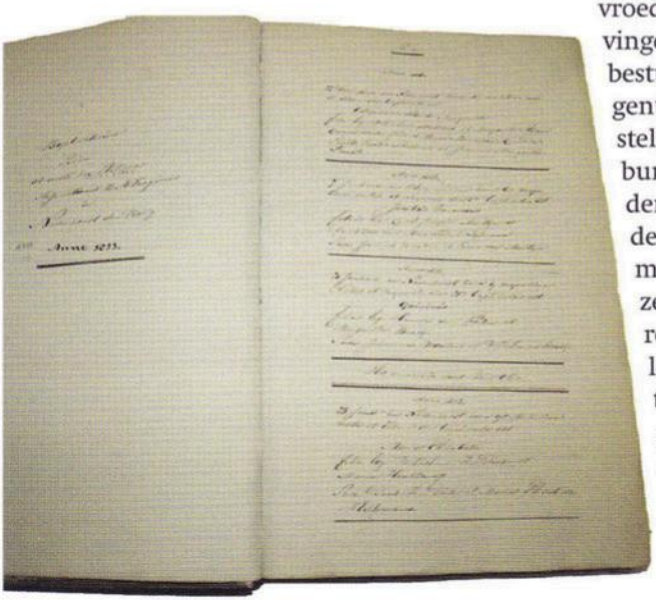
zich prinsgezinden. Van de Capellens pamflet leidde tot de oprichting van wapengenootschappen, gezelschappen waarin burgers zich bekwaamden in het verdedigen van hun land. Het Utrechtse *'Pro Patria et Libertate'* is hier een voorbeeld van. Het speelde een leidende rol in de stad en provincie Utrecht, maar ook in de landelijke protesten tegen de bestuurders. Na pogingen om in 1784 en 1785 het stadsbestuur te democratiseren, dwongen zij in de zomer van 1786 het Utrechtse stadsbestuur af te treden en vervingen het door nieuwe, door de burgerij gekozen leden. Deze gang van zaken leidde in andere steden tot een golf van verzet - eerst in het Utrechtse en later in Holland en in delen van Overijssel en Gelderland - tegen de zittende lokale bestuurders en de stadhouder. Het zou uitlopen op een burgeroorlog. Slechts met de hulp van de Pruisische koning, wiens zuster zijn echtgenote was, slaagde Willem V er in de orde te herstellen in 1788.

De erfpachtakte uit 1773 met zegel.

Het gerecht Nederhorst den Berg profiteerde van deze troepenbewegingen: op weg naar Amsterdam werden hier in september 1788 Pruisische legereenheden ingekwartierd. De betrokken inwoners ontvingen een vergoeding voor de inwoning van drie gulden per week voor een soldaat en het dubbele voor een officier. De inkwartiering die tot december duurde, legde de gemeenschap geen windeieren. Naast de levering van levensmiddelen, brandstof en sterke drank, moesten zowel goederen als manschappen vervoerd worden. Deze transporten werden verzorgd door de eigenaren van paarden en wagens en vonden meestal in de directe omgeving plaats naar bijvoorbeeld Vreeland, Weesp, Nieuwersluis of een enkele keer wat verder weg naar Maarssen of Amersfoort. Minder aangenaam waren de plunderingen bij het vertrek van de troepen. De totale schade en andere kosten kwamen voor rekening van het gerecht en bedroegen uiteindelijk *f* 5400,-.

Vele patriotten weken na de komst van de Pruisen uit naar de Oostenrijkse Nederlanden (nu België) en Frankrijk. Degenen die achterbleven hielden zich jaren *'stil'* totdat de Franse revolutionairen hun ideeën over vrijheid, gelijkheid en broederschap over Europa wilden verspreiden. In januari 1795 viel het Franse revolutionaire leger onder leiding van Pichegru met een Bataafs Legioen, bestaande uit vluchtelingen, de Republiek binnen. De stadhouder vluchtte met zijn gezin naar Engeland. De ondergedoken patriotten hadden de revolutie voorbereid en riepen de Bataafse Republiek uit. Lokale revolutionaire comités zetten de vroedschappen af en vervingen die door gekozen bestuurders. Patriotse regenten en andere welgestelde en aanzienlijke burgers maar ook middenstanders werden in de Municipaliteiten (gemeentebesturen) gekozen. Onder hen nu ook rooms-katholieken en leden van de dissidente protestantse kerkgemeenschappen. Het jaar 1795 werd het eerste jaar van de Bataafse Vrijheid.

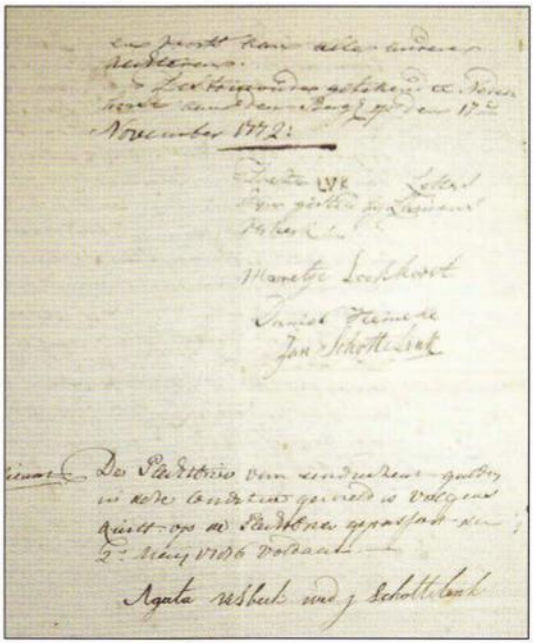

Het doopboek met de 1e blz. en de 1e dopeling, 1812.

Hoopvolle ontwikkelingen 1780-1795

De confrontatie tussen patriotten en prinsgezinden woedde in de periode 1780-1788 ook in alle hevigheid in pamfletten, spotprenten en tijdschriften. Dit alles is niet geruisloos aan de inwoners van het gerecht Nederhorst den Berg voorbijgegaan. De regelmatige kontakten via de veerdienst Amsterdam-Utrecht maken het onwaarschijnlijk dat men hier niet op de hoogte zou zijn geweest van wat zich daar afspeelde. Het was eveneens van belang dat een groot deel van de bevolking van Nederhorst den Berg uit roomsen bestond en er ook een dertigtal lutheranen woonde. Wellicht onder invloed van de gebeurtenissen in de stad Utrecht werd Daniël Heyneke, meesterzadelmaker en luthers, in 1784 als kandidaat-schepen voorgedragen. De ambachtsheer benoemde hem niet in de vroedschap, mogelijk vanwege zijn geloofsovertuiging. Het jaar daarop volgde een nieuwe poging, opnieuw zonder succes. De tijd was er nog niet rijp voor.[1]

De statie Ankeveen viel onder het kerkelijke bestuur van aartspriester (bisschop) Berendtzen van Utrecht. Hij woonde in de pastorie in Maarssen en leidde van daaruit zijn kudde in het Utrechtse. Na het herstel van de orde in 1788 werd van protestantse en katholieke geestelijken de eed van trouw aan de stadhouder geëist. Alleen al in het bisdom Utrecht legden zeven pastoors, vijf kapelaans en zes priesters deze eed af. Het geeft aan dat de landelijke overheid steeds meer ruimte gaf aan andersdenkenden om hun geloof te belijden, zoals ook bleek tijdens het bezoek van de pauselijke nuntius uit Brussel in 1790 aan de Noordelijke Nederlanden. Ter gelegenheid van dit bezoek diende hij in het hol van de leeuw, in Den Haag, aan zeshonderd personen het vormsel en twee weken later in Amsterdam aan niet minder dan dertigduizend. Het toedienen van het vormsel is te vergelijken met belijdenis doen bij de protestanten. Vanaf 1794 mocht er zelfs een katholiek tijdschrift verschijnen, *De Kerkelijke Bibliotheek*. Deze *'vrijheid van godsdienst'* leidde er toe dat aartspriester Berendtzen in een herderlijk schrijven

Het verkoopcontract aan Daniël Heyneke, 1772.

waarschuwde dat de komst van de Fransen wel eens het einde voor de katholieken in Nederland zou kunnen betekenen. Hij doelde op de gebeurtenissen in Frankrijk waar de clerus door de Franse Revolutie haar bezittingen en haar gezag was kwijtgeraakt en vele geestelijken het land ontvluchtten. Een groot deel van de katholieken in Nederland was niet bang voor deze maatregelen, zij bleven de patriotten steunen, zo ook in Nederhorst den Berg.

'Vrijheid, gelijkheid en broederschap' op dorpsniveau

In de grondvergadering van 1795 worden de nieuwe bestuurders van de Municipaliteit (gemeente) van Nederhorst den Berg door de stemgerechtigde burgers gekozen, te weten:

Daniel Heyneke uit den Berg	luthers	meesterzadelmaker
Cornelis van Outersterp uit Overmeer	gereformeerd	meestertimmerman
Jan Salm uit den Berg	r.-k.	meesterkleermaker
Jan van Schalkwijk uit den Berg	r.-k.	boer
Cornelis Schreuder uit den Berg	gereformeerd	meestermetselaar
Theodorus Sweekhorst uit den Berg	gereformeerd	meesterchirurgijn
Steven Vernooy van 't Eiland	r.-k.	boer

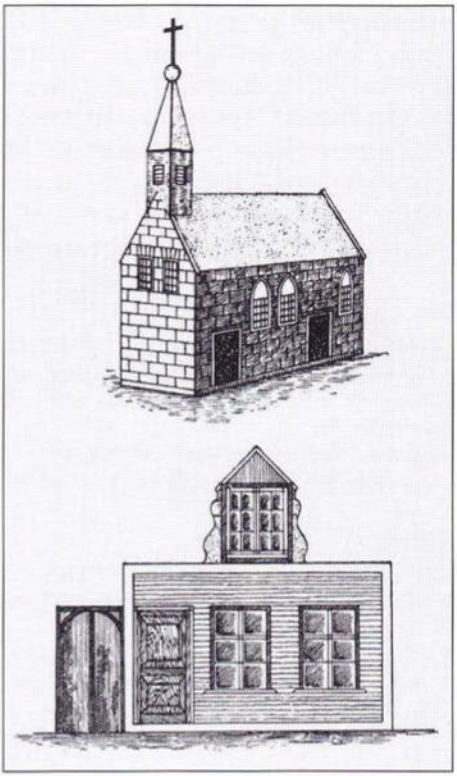
Eindelijk waren de rooms-katholieken en lutheranen vertegenwoordigd in het dorpsbestuur. Hoe reageerde men in het dorp op deze toch wel ingrijpende verandering? Het enige commentaar vinden we in de notulen van de kerkenraad: Abraham Streefkerk doet zijn beklag over het feit dat na de revolutie de Municipaliteit het meest uit *'Roomsgezinden'* bestaat. Hij wordt voor deze opmerking door predikant Rappardus berispt, hij moet zich behoorlijk gedragen.[2] In 1796 bestaat de Municipaliteit maar uit drie vertegenwoordigers, allen zijn oudgedienden van vóór 1795 en van gereformeerde huize. Het volgende jaar zijn er vijf bestuurders, de drie van het jaar ervoor Theodorus Sweekhorst, Barend Hooykaas (timmerman aan de Berg), Cornelis Schreuder en twee roomsen Steven Vernooy en Gerrit van Nes, boer op 't Eiland. Vanaf dan zijn de andersgelovigen niet meer uit het gemeentebestuur weg te denken.

Onder de bewoners van Nederhorst den Berg zijn aardig wat 'revolutionairen' terug te vinden, dit wordt zichtbaar wanneer de nieuwe republiek een beroep

doet op de bevolking voor een vrijwillige gift ter ondersteuning van 'lands financiën. In een lijst is terug te vinden dat niet alleen welgestelden, maar juist ook kleine middenstanders bijdragen, waaronder een aantal rooms-katholieken.[3] Kortom gelijkheid voor de andersgelovigen in het dorp.

Een eigen kerkgebouw

De Municipaliteit was begaan met de roomse kerkgangers en maakte zich zorgen over de slechte begaanbaarheid van het pad langs de Bergervaart naar Ankeveen waarover zij ter kerke moesten. Zij verzocht in mei 1799 het Provisioneel Bestuur van Utrecht de belastingen te verminderen zodat er geld vrijkwam om het pad te herstellen en de roomsen aan hun godsdienstige verplichtingen konden voldoen.

Tekening van de r.-k. kerk en pastorie, 1811.

Een eigen kerkgebouw komt zo'n tien jaar later in beeld. Nadat Daniël Heyneke is overleden zijn de roomsen in staat zijn huis en erf, gelegen aan de Voorstraat, te kopen. Heyneke had het indertijd gekocht voor *f* 1850,- met erfpacht van Laurens Verkerk en zijn vrouw Marretje Lockhorst. De acte waarin de erfpacht overgedragen werd, is eveneens bewaard gebleven. Het verzoek om aan de Voorstraat een kerkgebouw te mogen bouwen, stuitte op heftige bezwaren van de statie Ankeveen, die zich verzette tegen de afscheiding van zo'n 200 communicanten. Bergers en Nigtevechters dienden een bezwaarschrift in bij het Gouvernement, de bevoegde wereldlijke instantie om hierover te oordelen. Met een schrijven van 12 december 1810 kregen de *'gecommitteerden der Roomsch-gezinden van Nederhorst den Berg en te Nigtevecht'* toestemming een kerk en pastorie te bouwen aan den Berg. Het gouvernement ging akkoord omdat de bouw op eigen kosten plaatsvond evenals het onderhoud van de pastoor, mits de aartspriester van Utrecht geen bezwaar had tegen de gang van zaken. Niets stond de bouw meer in de weg. Er kwam een bouwcommissie bestaande uit de Bergers Jan Brey en Dirk Bernsen en de Nigtevechters Maarten Kool en Willem Mulders. In het voorjaar van 1811 begon de bouw waaraan ook gereformeerde werklieden mee-

werkten. En zo verrees er achter de bebouwing aan de Voorstraat, waar het huis van Heyneke als pastorie werd ingericht, een bescheiden rooms-katholieke kerk. Kapelaan Johannes Antonius Franciscus Conradus Smits uit Montfoort, werd op 2 september 1811 benoemd tot pastoor van de nieuwe statie. De 11e september volgde de inwijding van de kerk die onder schutse gesteld werd van H. Maria Hemelvaart. Catharina Alberta Margarita, dochter van Willem Mulders en Margarita Stijnen, werd op 22 december van hetzelfde jaar om negen uur 's avonds als eerste gedoopt in de nieuwe kerk.

Bronnen:

C.F. de Weerd, Nederhorst den Berg, 1780-1815. Ongepubliceerde doctoraalscriptie (1988).
P.H.M. van Opheusden, 'Henricus Berendtzen, aartspriester van Utrecht, een patriot die geen Bataaf werd'. In: O Vrijheid! Onwaardeerbaar pad! Aspecten van de patriottenbeweging in stad en gewest Utrecht.
Themanummer Jaarboek Oud-Utrecht, 1987.
De afbeeldingen zijn afkomstig uit het archief RKHMH.

Noten:

1 Dorpsbestuur Nederhorst den Berg, Archief 54, nv.nr.6. Resolutiën, 1625-1813. SAGV.
2 Archief der Nederlandse Hervormde Kerk, Handelingen der Vergaderingen dl. 1,1765-1901, 31.3.1795. SAGV.
3 Dorpsbestuur Nederhorst den Berg, Archief 54, inv.nr. 57. Lijst van ontvangen ongemunt goud en zilver en geld op recipissen, 1795. SAGV.

Gijsbertus Floor, zouaaf

Jan Baar

Liber Memorialis van de parochie H. Maria Hemelvaart: '1865 - In de maand mei van dit jaar vertrok uit deze gemeente Gijsbertus Floor om als Zouaaf bij het Pauselijk leger in de Kerkelijke Staat te dienen.'

Vanaf het midden van de 8e eeuw tot 1870 waren de pausen niet alleen bisschop van Rome, maar ook heerser over een deel van Italië, de Kerkelijke Staat. Ten tijde van Napoleon werd het staatje gevoegd bij het koninkrijk Italië, maar na de val van Napoleon werd de Kerkelijke Staat hersteld. De pauselijke gebieden behoorden tot de achterlijkste van Europa, het bestuur functioneerde slecht en moderniteiten werden geweerd.
Italië werd na het Napoleontisch bewind weer verdeeld in meerdere staten. Het streven naar eenheid nam in de loop van de 19e eeuw gestadig toe. Alleen door

Nigtevecht in het begin van de 20e eeuw. (collectie W. Mooij, Loenen aan de Vecht)

de bescherming van buitenlandse staatshoofden kon de paus zijn wereldlijke macht handhaven.
Het Italiaanse eenheidsstreven, *'il Risorgimento'*, kreeg vanaf 1860 een nieuwe impuls door de aspiraties van de koning van Sardinië en Garibaldi met zijn vrijheidsstrijders. In 1861 werd Victor Emmanuel uitgeroepen tot koning van Italië. Dankzij de troepen van de Franse keizer Napoleon III kon de paus zich handhaven. Hij riep ook de hulp in van roomse jongelieden uit heel Europa, de zouaven. In 1870 moest Napoleon III zijn troepen terugtrekken in verband met de Frans-Duitse oorlog en was het gedaan met de Kerkelijke Staat. Pas in 1929 kwam er met de stichting van de ministaat Vaticaanstad een einde aan de 'Romeinse Kwestie'.

Gijsbertus Floor zag het levenslicht op 21 december 1845 te Nigtevecht als zoon en vijfde kind van Karel Floor en Jannetje Kloosterman.
Dezelfde dag nog werd hij gedoopt in de parochiekerk in Nederhorst den Berg. Jannetje kwam van de Hinderdam, zij was de dochter van Dirk Kloosterman en Maagje Schuurman. Het echtpaar Floor kreeg 8 kinderen, die allen gedoopt werden in Nederhorst den Berg. Vader Karel was *'a-catholic'*, niet katholiek. Moeder Jannetje en haar jongste dochter Leentje overleden in oktober 1859 aan de cholera. Zij werden begraven op het r.-k. kerkhof bij de kerk achter de Voorstraat. Gijs Floor ontving op 21 juni 1864, 10 maanden voor hij zouaaf werd, het sacrament van het vormsel. Hij koos als vormnaam de naam van de in die tijd populaire heilige Aloysius.

Zouaaf Gijsbertus Floor.
(collectie Nederlands Zouavenmuseum)

In 1858 deed paus Pius IX een oproep aan de katholieke wereld om samen met het gewone pauselijk leger het Patrimonium Petri te verdedigen tegen de meerderheid van zijn eigen onderdanen. Lang niet alle katholieken stonden achter deze oproep, velen vonden een Kerkelijke Staat totaal overbodig. De respons viel tegen. Ongeveer 11.000 mannen dienden in de loop van enige

jaren in het zouavencorps, dat normaal gesproken niet groter was dan een paar duizend man. Nederland leverde de grootste groep, zo'n 3200 man. Het verzamelpunt voor de vrijwilligers was Oudenbosch in Noord-Brabant. Daar werden de rekruten enigszins voorbereid en kregen ze instructies. Vervolgens vertrokken ze naar Brussel, waar ze streng gekeurd werden. Van Brussel ging het met de stoomtrein via Parijs naar Marseille, vanwaar ze per boot naar Rome reisden. Als je in het zouavenleger wilde dienen, moest je aan enige eisen voldoen, zoals in het bezit zijn van een getuigschrift van de pastoor van de parochie, een bewijs van de dokter betreffende de gezondheid en een uittreksel uit het geboorteregister. Verder moest de aspirant-zouaaf aan zijn militaire plichten voldaan hebben. De leeftijdsgrenzen waren bepaald op ten minste 17 jaar en ten hoogste 40 jaar. Toestemming van de ouders was nodig indien de persoon minderjarig was. De minimumlengte van de rekruut was bepaald op 1.57 m.

In Nederland was het draagvlak voor de zouavenactie veel groter dan elders in Europa. Er waren maar weinigen die vraagtekens bij de beweging plaatsten. Het was voor de meesten bittere ernst. De publicaties lieten geen enkele twijfel bestaan over het doel en de middelen. De zaak van de paus was heilig, het was een eer zich voor deze goede zaak in te zetten. Na 1864 nam, vooral door het ijveren van pater de Kruijf uit Soest, de stroom zouaven vanuit Nederland flink toe. Over het algemeen kwamen ze uit de lagere klassen, een kleine meerderheid was analfabeet. De meeste jongens, die zich aanmeldden zullen naast hun overtuiging te gaan strijden voor een rechtvaardige zaak, ook wel iets van avonturenzucht in zich gehad hebben.

Gijsbertus Floor, boerenknecht en 19 jaar oud, voelde zich geroepen gehoor te geven aan de oproep van de paus. Hij was vrijgeloot voor de militaire dienst. Pastoor Van der Ven zal hem met trots het getuigschrift van de parochie verstrekt hebben. Gijs meldde zich in april 1865 aan als zouaaf. Volgens eigen zeggen ging hij niet eerst naar Oudenbosch om zich te melden bij het centrale aanmeldingspunt, maar daar het hem ontbrak aan de nodige contanten besloot hij te voet van Nigtevecht naar Amsterdam te gaan voor de inschrijving bij de commissie die zich speciaal belastte met het uitzenden van jongemannen voor het zouavenlegioen om dan maar verder te zien. Daar krijgt hij een spoorkaartje voor de trein naar Brussel. In Brussel aangekomen, weet hij totaal niet wat aan te vangen. Hij spreekt geen woord Frans en voelt zich verloren in de grote stad. Na veel omzwervingen komt hij bij het aanmeldingsbureau, maar dat is dan al gesloten. In arren moede zoekt hij een slaapplaats op een bank in een park, maar als de politie in moet grijpen bij een vechtpartij in de buurt wordt 'zwerver' Gijsbert en passant ook opgepakt en ingerekend, hij moet de nacht in de cel doorbrengen. De volgende dag, 7 april 1865, ontmoet hij op het bureau een kameraad uit Nigtevecht, die helemaal lopend naar Brussel gekomen was.

Vervolgens wordt alles vlot geregeld. Hij tekent voor 2 jaar. Het 'Feuille d'enrôlement'(inlijvingsformulier) vermeldt o.a. dat Gijsbertus blond is, blauwe ogen heeft, een forse neus, een gezonde kleur en een goede conditie. Na overlegging van de vereiste papieren en het goed doorstaan van de strenge keuring kan hij met andere rekruten per trein naar Marseille vertrekken. Bij de zouaven aangekomen wordt hij ingedeeld in de 2e klasse bij de 4e compagnie van het 1e bataljon.

De Nederlandse zouaven waren bij veel acties betrokken in de strijd tegen de roodhemden van Garibaldi of regionale roversbenden. Na 1867 werd de situatie grimmiger. De Franse regering trok haar troepen geleidelijk terug en de Italiaanse legers vielen meer aan. Toch wisten de zouaven meerdere gevechten te winnen. De Nederlanders hadden over het algemeen een goede naam bij de bevolking. Een Franse officier zou eens gezegd hebben: *"Die Hollanders zijn toch eigenaardige kerels! In de kerk zijn 't engelen, maar op het slagveld zijn 't duivels."*

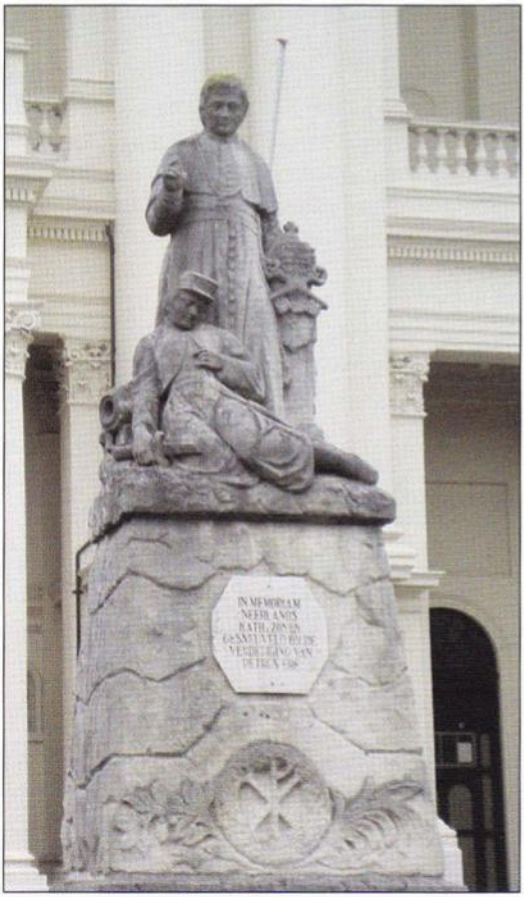
Gijsbertus Floor bleef 2 jaar en 5 maanden in het zouavenleger. Op 1 mei 1867 werd hij ontslagen. Als dank kreeg hij een medaille van paus Pius 1X.
Het wedervaren van Gijs weerhield zijn jongere broer Johannes (*Nigtevecht, 6 juni 1849), van beroep bakkersknecht, wonende te Amsterdam, er niet van zich ook in te laten schrijven voor het zouavenlegioen, zeer wel mogelijk werd hij er

De Slag bij Mentana, 1867. Schoolplaat. (collectie Nederlands Zouavenmuseum)

zelfs door geïnspireerd. Hij was zouaaf van 14 mei 1869 en aanwezig bij het beleg en de val van Rome op 20 september 1870. Ook hij keerde veilig terug in het vaderland. Hij vestigde zich te Amsterdam.

De terugkeer in het gewone dagelijkse leven in het gezapige Nederland zal voor menig zouaaf niet meegevallen zijn. Zij werden ook lang niet altijd vriendelijk ontvangen bij hun oude baas. Familie en omgeving plaatsten hen vaak op een voetstuk en beschouwden de oud-strijders als een soort 'familieheilige'. Rond 1900 mochten ze ook regelmatig processies en andere kerkelijke bijeenkomsten opluisteren met hun aanwezigheid. Velen, ook Floor, werden lid van de in 1892 opgerichte Zouavenbond. In 1892 was hij aanwezig bij de herdenking van de Slag bij Mentana van 1867, waarbij het zouavenleger de troepen van Garibaldi een verpletterende nederlaag toebracht.

Het Zouavenmonument voor de basiliek te Oudenbosch. (foto auteur).

Net als menig ander zouaaf kwam Gijs, toen hij wilde deelnemen aan een verkiezing, er achter dat hij door het in vreemde krijgsdienst treden vervallen was verklaard van het Nederlanderschap. Over het algemeen werd dit niet streng toegepast. In 1871 kaartte burgemeester Gerrit Schottelink van Nederhorst den Berg wel bij zijn collega van Weesperkarspel de positie van Gijsbertus Floor bij de schutterij aan. Hoe die zaak verder behandeld werd is niet bekend. Volgens eigen zeggen werd het probleem van het stemrecht voor Gijs opgelost.

Na zijn terugkeer woont Gijs enige tijd aan de Hinderdam, daarna vertrekt hij in 1868 naar Weesperkarspel. In 1871 keert hij weer even terug in Den Berg, waarna hij definitief naar Weesperkarspel vertrekt. Daar trouwt hij met Adriana Hoebee

(31), dienstbode uit Loenen aan de Vecht, hij staat dan te boek als werkman. In De Horn bij de Utrechtseweg in Weesperkarspel begint hij vervolgens een blekerij. In 1917 wordt de blekersinventaris te koop aangeboden samen met een aftandse merriehit, 2 geiten, wat wagens en een kippenhok; een vaalt mest en wat bouwmateriaal worden ook te koop aangeboden.

In 1922 vestigt het gezin Floor zich in Weesp, waar de kost verdiend wordt met een wasverzendersbedrijf. Vanaf 1928 ontvangt de oud-zouaaf *f*10,-, later *f*20,- uit het ondersteuningsfonds van de Algemene Zouavenbond. Hij is lid van de Broederschap van het H. Hart en van die van Kevelaer. De laatste jaren van zijn leven woont hij in bij zijn dochter Johanna en schoonzoon Pieter Vlissaard. Op 16 juli 1939 overlijdt Gijsbertus, 93 jaar oud. De Gooi- en Eemlander van 19 juli 1939 wijdde een artikel aan het leven van de overledene, waarin zijn reis naar Rome uitgebreid beschreven wordt.

Na een gezongen uitvaartdienst op 19 juli in de H. Laurentiuskerk wordt Gijsbertus Floor begraven op het r.-k.-gedeelte van de begraafplaats Landscroon in Weesp. In het Dodenboek van de parochie staat achter zijn naam geschreven: 'oud-zouaaf'. Hij was een van de langstlevende zouaven. De laatste zouaaf, P.M. Verbeek uit Rosmalen, stierf in 1946 in de leeftijd van 95 jaar.

Gegevens:

G.L. de Boer sr., Zouaven tussen Vecht en Eem (1860-1870), 1994.
Bep de Boer/Henk Michielse, Zouaven tussen Vecht & Eem. Nederlandse jongemannen in dienst van de paus1858-1870. In:TVE, jrg. 26/2 2008.
Gooi en Eemlander 19 juli 1939.
Nederlands Zouavenmuseum, Oudenbosch.
Archief RK parochie H. Laurentius, Weesp.
Archief RK parochie H. Maria Hemelvaart, Nederhorst den Berg.

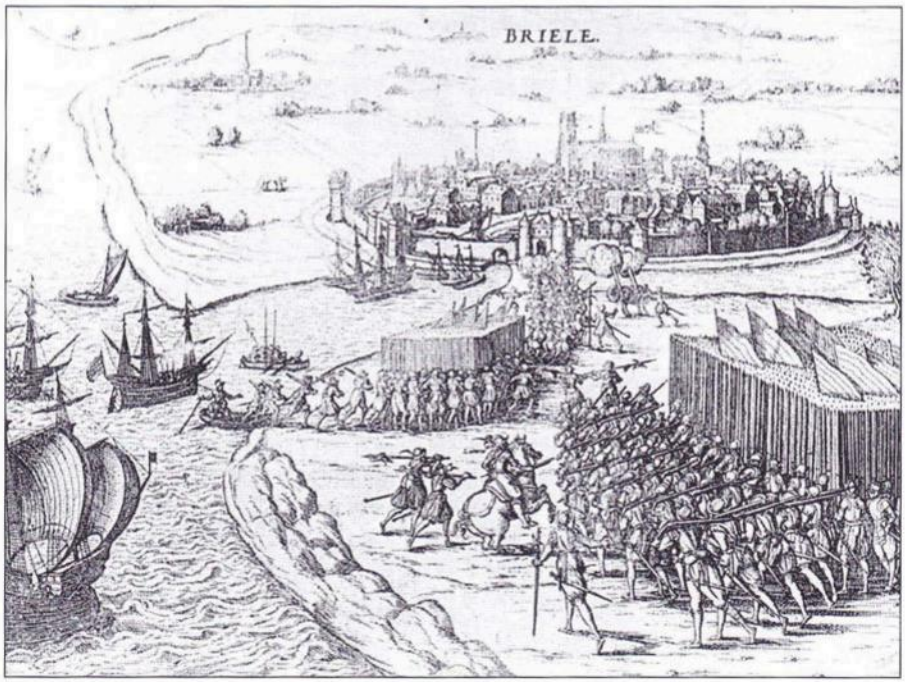
In 1672 veroverden de watergeuzen bij verrassing het havenstadje Den Briel.

Op 1 april verloor Alva zijn bril
De 300-jarige herdenking van de inname van Den Briel

Jan Baar

Dit wapenfeit wordt gezien als het begin van de opstand in de Nederlanden. In een godsdienstig zeer verdeeld land als het Koninkrijk der Nederlanden in 1872 nog was, keken de verschillende bevolkingsgroepen nogal anders tegen deze belangrijke gebeurtenis aan. Voor de protestanten was het het begin van de opstand tegen Spanje en van de zegetocht van het calvinisme. Voor de katholieken begon hiermee een periode van vervolging en achterstelling, van tweederangsburgerschap en schuilkerken.

'In 't vrije Nederland zij het ieder geoorloofd dien dag feestelijk te herdenken of het na te laten en heeft niemand het regt iemand ter zake van het al of niet feestvieren, overlast aan te doen', schreef de redactie van de Gooi- en Eemlander van 23 maart 1872.

Frans Hogenberg (ca 1540-1590), de inname van Den Briel.
(atlas van Stolk, Rotterdam)

Een nationale viering

De protestanten waren zich over het algemeen wel bewust van de andere visie van hun rooms-katholieke medeburgers en de daarmee gepaard gaande gevoeligheden. Zij probeerden bij de voorbereidingen van de vieringen de scherpe kanten wat te verdoezelen, de rol van de geuzen werd niet benadrukt, het moest zoveel mogelijk een nationale viering kunnen worden. De katholieken wisten vaak niet wat ze er mee aan moesten. De West-Friese arts/historicus Nuyens verwoordde het probleem als volgt: *'Wat moest men wel van ons denken, zoo wij dergelijke gebeurtenissen hielpen verheerlijken? Moeten wij de roede kussen, waarmede onze vaderen werden gekastijd.'*[1]

De bisschoppen gaven weinig of geen leiding of aanwijzingen, in Brabant en Limburg kreeg de herdenking weinig aandacht en de heiligverklaring in 1867 van de in 1572 door de Watergeuzen ter dood gebrachte Martelaren van Gorkum werd sterk benadrukt.

Het begin van de natievorming van de Noordelijke Nederlanden moest het bindende element zijn, maar dat was niet voor iedereen aanvaardbaar. De organisatoren probeerden de nadruk te leggen op al 't moois dat na 1572 tot stand was gekomen. De algemene houding van de pers was, dat de katholieken met woord en daad hun goede vaderlanderschap dienden te tonen. Veel katholieken waren, afhankelijk van de lokale situatie, toch wel tot een compromis bereid. Het werd zo een feest voor de protestantse meerderheid waarbij de katholieken uitgenodigd werden. Deze uitnodiging kon moeilijk afgeslagen worden.[2]

Het werd op veel plaatsen toch wel een soort nationaal feest, gevierd met tot dan toe ongekende massaliteit, soms meerdere dagen durend. Alom waren optochten en vuurwerk, de vlaggen gingen uit, erepoorten verrezen en in veel plaatsen was illuminatie met vetpotjes te bewonderen.

Maar niet overal verliepen de feesten rond 1 april vlekkeloos. Vooral in kleinere steden en op het platteland, met name in het Westland, de Bollenstreek en De Streek en in gebieden waar katholieken en protestanten niet veel contact hadden, ontstonden relletjes en ongeregeldheden.

In de Gooi en Vechtstreek verliep het feest zonder al te veel onregelmatigheden. In Ankeveen, 's-Graveland en Kortenhoef werd de jeugd door de gemeentebesturen verblijd met feestplaten en boekjes. In Loosdrecht waren opvallend veel huizen versierd. In Naarden moest de burgemeester ingrijpen bij moedwillige mishandeling en vernielingen. In Eemnes waren flinke wanordelijkheden, er werden ruiten ingegooid gepaard gaande met andere onbehoorlijkheden.

Ongeregeldheden op 1 april 1872

Ook in Nederhorst den Berg werd gefeest. Er waren erepoorten opgericht en ongetwijfeld zal er flink gevlagd zijn, maar van het feestprogramma is verder niets bekend. Hoe het ook zij, op 1 april trok een groep roomse jongeren tijdens de feestelijkheden door het dorp. Of het nou bewust provocerend gedrag was, of

dat ze uitgedaagd werden door een andere groep, hoe dan ook, het kwam tot schermutselingen en vijandelijkheden. Er werd wat geschreeuwd en gedreigd, gepaard gaand met enige handtastelijkheden. Het liep danig uit de hand. Burgemeester Schottelink, bezig aan de laatste maanden van zijn ambtsperiode, zag zich in ieder geval genoodzaakt om op 8 april een procesverbaal op te maken tegen zeven personen alle van roomse huize, vanwege *'Het te Nederhorst den Berg ter gelegenheid van het op 1 April laatstleden gehouden feest, verwekken van ongeregeldheden door een erepoort omver te halen, te dreigen met messen te steken, enz.'*[3]
Dat het procesverbaal zo laat opgestuurd werd kan te maken hebben met gedegen onderzoek naar de feiten of met de aarzeling van de burgemeester om het te versturen. De zeven heren kwamen er genadig vanaf, de zaak werd geseponeerd.
Of bisschop Wilmers van Haarlem gelijk had met zijn opmerking, *'de standjes op de dorpen zijn nogal erg geweest en ik geloof dat zij veelal door beleid van de pastoors hadden kunnen voorkomen worden, is moeilijk na te gaan. Zelf had de bisschop in ieder geval weinig of geen richtlijnen gegeven'*.
Pastoor Ridders zal waarschijnlijk, net als de meeste andere pastoors, overvallen zijn geweest door de militante houding van zijn jeugdige parochianen. De achterban was vaak *'katholieker'* dan de voormannen.[2]

J. Nolin, De martelaren van Gorkum. (atlas van Stolk, Rotterdam)

Rellen rond de kerkwijding

Dat deze zaak veel kwaad bloed zette binnen de protestantse gemeenschap in Nederhorst den Berg bleek 18 jaar later.

Op zondag 24 augustus 1890 kwam bisschop Bottemanne naar Den Berg om de volgende dag de nieuwe kerk aan de Dammerweg in te wijden. Hij werd afgehaald door ruiters vanaf de gemeentegrens bij 't Hemeltje. Een van de ruiters, Gerardus Reijtenbach, werd op weg daarnaar toe van zijn paard gerukt. Hij moest noodgedwongen terugkeren. De erewacht van 29 ruiters begeleidde de prelaat naar het kerkplein. Er werd volop gevlagd, erebogen waren opgericht en het terrein voor kerk en pastorie was met veel groen versierd, terwijl het 's avonds feestelijk verlicht werd. Gerrit van Doorn, deel uitmakend van de erewacht, werd even later ook aangevallen en kwam onder zijn paard terecht. Rijksveldwachter De Die greep de aanvaller vast, maar moest noodgedwongen zijn sabel trekken omdat enige omstanders zich tegen hem keerden. De drieste aanvaller probeerde meerdere ruiters te grijpen, maar hij kon tenslotte in bedwang gehouden worden. De bisschop en zijn gevolg bereikten veilig de pastorie. Het bleef nog lang onrustig in het dorp.
De volgende dag werd de bisschop na de plechtigheden door de erewacht uitgeleide gedaan. In Overmeer werd nog een steen gegooid naar de passerende stoet, waardoor het paard van Anthonie Laagland geraakt en verwond werd, maar de gemeentegrens werd zonder verdere strubbelingen bereikt.

Gedenkplaat b.g.v. de 300-jarige herdenking van de inname van Den Briel, 1872. De bestorming van de stadspoort door de Watergeuzen. (Tresling & Co, collectie Nederlands Scheepvaartmuseum)

Jacob de Die had heel wat werk aan het horen van getuigen en het opmaken van procesverbalen. Enige personen verschenen voor de rechter. De drie aanvallers van Gerardus Reijtenbach moesten een gevangenisstraf van 15 dagen ondergaan, degene die Johannes Wiegmans mishandeld had kreeg acht dagen, evenals een inwoner van Weesperkarspel, die betrokken was bij een vechtpartij aan de Dammerweg. De doldrieste aanvaller van Gerrit van Doorn werd bestraft met een boete van *f* 15,-. Ook de stenengooier in Overmeer, die het paard van Laagland verwondde, moest dat bedrag betalen.[4]

De Standaard wijdde een bericht aan het voorgevallene in Nederhorst den Berg: *'Aan het openlijk huldigen op den publieken weg van een kerkelijk persoon, vooral op zondag, nam de Protestantsche bevolking aanstoot. Er kwam een oploop. Synodalen en dolerenden trokken hierin een lijn en waren een ogenblik hun onderlinge vete vergeten.'* Verder vroeg de schrijver zich af, of het wel zo verstandig was een dergelijk openlijk huldeblijk in een dorp van gemengde bevolking te organiseren en dan nog wel op een zondag, maar *'toch zal elk weldenkende het met ons betreuren, dat de Protestantsche bevolking de eere van haar belijdenis door zulke gewelddadigheden schond.'*[5]
Pastoor Vismans, anders vaak uitgebreid en wijdlopig, noteerde op 15 oktober slechts: *'E.e.a. werd gesproken over het opstootje bij de kerkwijding, wat niemand verwacht had'.*

1872 - 1890

Volgens een verklaring van een van de molesteerders van 1890 waren de protestantse jongeren tot hun daden gekomen uit wraak voor de gebeurtenissen in het dorp op 1 april 1872. Dit zou er op kunnen wijzen, dat zij zich toen beschouwden als de aangevallen partij en de anderen zagen als de aanvallers. *'Oranje'* speelde in ieder geval een rol in 1890 bij de ongeregeldheden. Zo trok een groepje van zo'n 16 jeugdige protestanten, sommige getooid met een oranjesjerp, tot ongeveer half tien rond in de dorpskom. Aan de Dammerweg kwam het tot een vechtpartij toen enige voorbijgangers op weg naar huis in Weesperkarspel begroet werden met de leus *'Oranje boven'*. De passanten stelden dat blijkbaar niet erg op prijs en beantwoordden de begroeting met *'Oranje onder'*, waarna een fikse vechtpartij ontstond.[6]

De gebeurtenissen zullen ongetwijfeld lange tijd invloed gehad hebben op de onderlinge verhouding tussen de geloofsgemeenschappen. Bij voorkomende oranjefeesten na 1872, zoals de viering van het 25-jarig regeringsjubileum van koning Willem III in 1874, vroeg de burgemeester aan de kantonrechter om bijstand van een Rijksveldwachter, want: 'De hier voorgevallene ongeregeldheden bij vroegere feestvieringen nopen mij tot het doen dezer aanvraag.' Nederhorst den Berg kende in deze jaren een traditie van ongeregeldheden bij volksfeesten.[7]

De r.-k. kerk in het dorpsbeeld, ca 1890. (atlas RANH)

In protestantse kringen speelde het gebeuren van 1872 nog lang een rol, bij de katholieken bleef de dag van de kerkwijding gedurende jaren een onderwerp van gesprek.

Noten:

1 De Tijd, 18-12-1871.
2 Frans Groot, De strijd rond Alva's bril.
Papen en geuzen bij de herdenking van de inname van Den Briel, 1572-1872.
3 Arrondissementsrechtbank van Amsterdam. Register van strafzaken 1872. RANH.
4 Arrondissementsrechtbank van Amsterdam. Register van strafzaken 1890. RANH.
5 Leeuwarder Courant, 4-10-1890.
6 Jan Baar, Nu, gij bouwt niet uit weelde, 1990.
7 Jan Baar, Jan Veenman, Ruud Bijlsma, Een kansrijk bestaan.
De geschiedenis van drie parochies tussen Gooi en Vechtstreek, 2000.

Het Maarschalkerweerdorgel

Ton Kuijs

Na een periode van technisch en financieel geharrewar tussen kerkbestuur, architect en aannemer, werd de nieuwe H. Maria Hemelvaartkerk op donderdag 4 oktober 1889 ingezegend. Het was een prachtig gebouw maar het interieur was wel wat sober.

Doch ambities en plannen voor een verdere voltooiing van de inrichting waren er wel degelijk. Zo was de parochie reeds in 1869 een inzamelingsactie begonnen voor een nieuw orgel. Wellicht was dat nog bedoeld voor de oude kerk achter de Voorstraat. Maar met bijdragen van *f* 0,50 tot *f* 2,50 per maand van ongeveer 20 parochianen zal het zeker een aantal jaren geduurd hebben voor het benodigde bedrag voor het instrument bij elkaar gebracht was.
Begin 1894 vroeg het kerkbestuur een offerte aan bij de firma Maarschalkerweerd te Utrecht voor een nieuw te bouwen orgel. Waarom bij Maarschalkerweerd? In die tijd bestond het St. Bernulphusgilde, een groep die de Nederrijnse gotiek wilde doen herleven. Het gilde claimde de exclusieve rechten voor het bouwen en inrichten van r.k. kerken binnen het bisdom Utrecht. Er werd hierin samengewerkt met de architect Tepe, de beeldhouwer Mengelberg (de vader van de latere dirigent van het concertgebouworkest), Brom de edelsmid en de orgelbouwer Maarschalkerweerd. Dr. P.J.H. Cuypers werd tot erelid benoemd, ofschoon hij juist de neogotiek aanhing. De reden hiervoor zal de reputatie van Cuypers geweest zijn als belangrijk architect van r.k. kerken, van het Rijksmuseum en het Centraal Station in Amsterdam.

Michael Maarschalkerweerd (1838-1915) was de zoon van de orgelbouwer Pieter Maarschalkerweerd. Pieter leerde het orgelbouwersvak bij de beroemde Bätz en begon zijn eigen firma in 1840. Michael studeerde waterbouwkunde en trad als ingenieur in dienst bij Rijkswaterstaat. Vanaf 1860 werkte hij bij zijn vader en leerde van hem het orgelbouwersvak.

Michael Maarschalkerweerd.

Vader Pieter en zoon Michael tekenden samen voor 175 orgels. Het grootste bouwden zij in 1891 voor het Concertgebouw in Amsterdam.

De instrumenten passen zeer in de traditie van de neogotiek en zijn meer geschikt voor het spelen van de 19e eeuwse romantische werken dan voor de uitvoering van barokmuziek.

Na het overlijden van vader Pieter zette Michael het bedrijf voort en bracht het tot grote bloei. Hij had 20 medewerkers en noemde zich een orgelfabrikant, hetgeen duidt op een meer moderne bedrijfsvoering waarin onder- en toeleveranciers een belangrijke rol speelden. Aan de instrumenten kun je zijn loopbaan aflezen. Het robuuste en het degelijke van de Rijkswaterstaatprojecten vind je terug in zijn orgels.

Hij durfde ook wel iets nieuws te introduceren. Vooral in de z.g. *'tractuur'* deed hij baanbrekend werk. De tractuur brengt binnen het orgel de beweging van de toets op de speeltafel over naar het *'luchtkraantje'* voor de orgelpijp of voor de keuze van het register.
Dit mechanisme was tot die tijd vrijwel uitsluitend mechanisch uitgevoerd. Dat wil zeggen dat de bewegingen werden overgebracht met lange latten en scharnieren. Dit mechanisme heeft een tweetal nadelen: de toetsen op de speeltafel gaan zwaar (vaak moet de beweging wel over 10 meter overgebracht worden) en na verloop van tijd zijn de scharnieren in het mechanisme zo versleten dat de luchtkraantjes voor de pijpen onvoldoende geopend worden.
Maarschalkerweerd introduceerde de z.g. *pneumatische tractuur*. Hierbij wordt de beweging van de toets op de speeltafel overgebracht naar het 'kraantje' voor de pijp d.m.v. (pers)lucht. De voordelen van dit systeem zijn de lichte toetsdruk en het geleidelijk aanspreken van de orgelpijp. Het nadeel is dat het orgel wat traag wordt. Maar na 80 jaar bleek nog een ander nadeel, maar daarover later.

Op basis van de boven beschreven reputatie, ontving Maarschalkerweerd begin 1894 een aanvraag van het kerkbestuur van de parochie H. Maria Hemelvaart voor een nieuw te bouwen orgel.
Op 24 april 1894 diende Maarschalkerweerd zijn plan of eigenlijk zijn offerte in. Hij bood aan een nieuw te bouwen orgel te plaatsen op het zangkoor, voorzien van twee klavieren en een aangehangen pedaal. De klavieren zijn voorzien van de volgende stemmen:

Hoofdmanuaal ofwel onderklavier:
1 prestant 8 voet
2 bourdon 16 voet
3 roerfluit 8 voet

Positief of bovenklavier:
1. viola di gamba 8 voet
2. salicionaal 8 voet
3. holpijp 8 voet

4 octaaf 4 voet
5 quint 3 voet
6 octaaf 2 voet
7 trompet 8 voet

4. roerfluit 4 voet:

Stomme registers
1. koppeling klavieren
2. ventiel of windlozing

De offerte bevatte een windvoorziening die bestond uit balgen, geplaatst boven op de gewelven en de beweging daarvan vanaf het zangkoor. De benodigde gaten in de gewelven sloot hij uit. Dat moest het kerkbestuur zelf maar doen.
Alles zou gemaakt worden uit de beste materialen. En de prijs was inclusief transport, montage en zes jaar garantie, *f* 4000,- (een dergelijk orgel zou vandaag de dag ca € 300.000,- kosten).
Na enig onderhandelen werd de opdracht verstrekt. Alleen de balgen kwamen niet boven de gewelven maar gewoon bij het orgel op het koor. De orgeltrapper zou gezellig tussen de zangers op het koor staan.
Het instrument werd in delen per boot vanaf de werkplaats in Utrecht over de Vecht naar de Reevaart vervoerd. Tijdens de montageperiode verbleef het personeel van Maarschalkerweerd in het plaatselijke logement.
In 1896 werd het tot volle tevredenheid opgeleverd. Het werd geen groot instrument maar dat was ook niet nodig. De kerk is niet groot en bij r.k. eredienst wordt weinig luide volkszang gehouden. De gelovigen laten het zingen graag aan het koor over. En voor de begeleiding van het koor is dit orgel ruim voldoende.
Het is daarna vele jaren tot ieders tevredenheid gebruikt tijdens de erediensten.
In de jaren vijftig werd het trapmechanisme vervangen door een elektrisch aangedreven windmachine. De orgeltrapper kon naar huis.

Het orgel werd onder andere bespeeld door de volgende organisten:

de heer G.A. Bak	periode 1911-1913
de heer Lustenhouwer	1913-1914
de heer B. Bornheim	1914-1922
de heer Ch. Hageman	1922-1946
de heer H.Haazen	1946-1947
de heer W. Francois	1946-1948
de heer Weijler	
de heer Kees Hageman	1969-1988
de heer Blommesteijn	
de heer Smeenk	
de heer P.Vermeulen	
de heer P. de Hoog	
de heer Buskermolen	
mevrouw Ineke Hamers	1989-tot heden

Eind jaren zeventig van de vorige eeuw ging het echter mis met het orgel. Het klimaat in de kerk fluctueerde enorm: 's zomers koel en vochtig, 's winters door de week koud, in het weekend warm. En dat 80 jaar lang. Een dergelijk klimaat is funest voor houtverbindingen. De houten luchtkanalen van het orgel en de daarin gelijmde loodbuizen gingen luchtlekken vertonen en in november 1979 waren de lekken in de pneumatische tractuur en in de overige houten delen zo groot dat er geen lucht overbleef voor het laten klinken ofwel het spreken van de pijpen. Het orgel viel stil.
Terwijl het kerkbestuur naarstig naar een oplossing zocht, werd een elektronisch orgel gehuurd om het koor tijdens de erediensten te begeleiden.

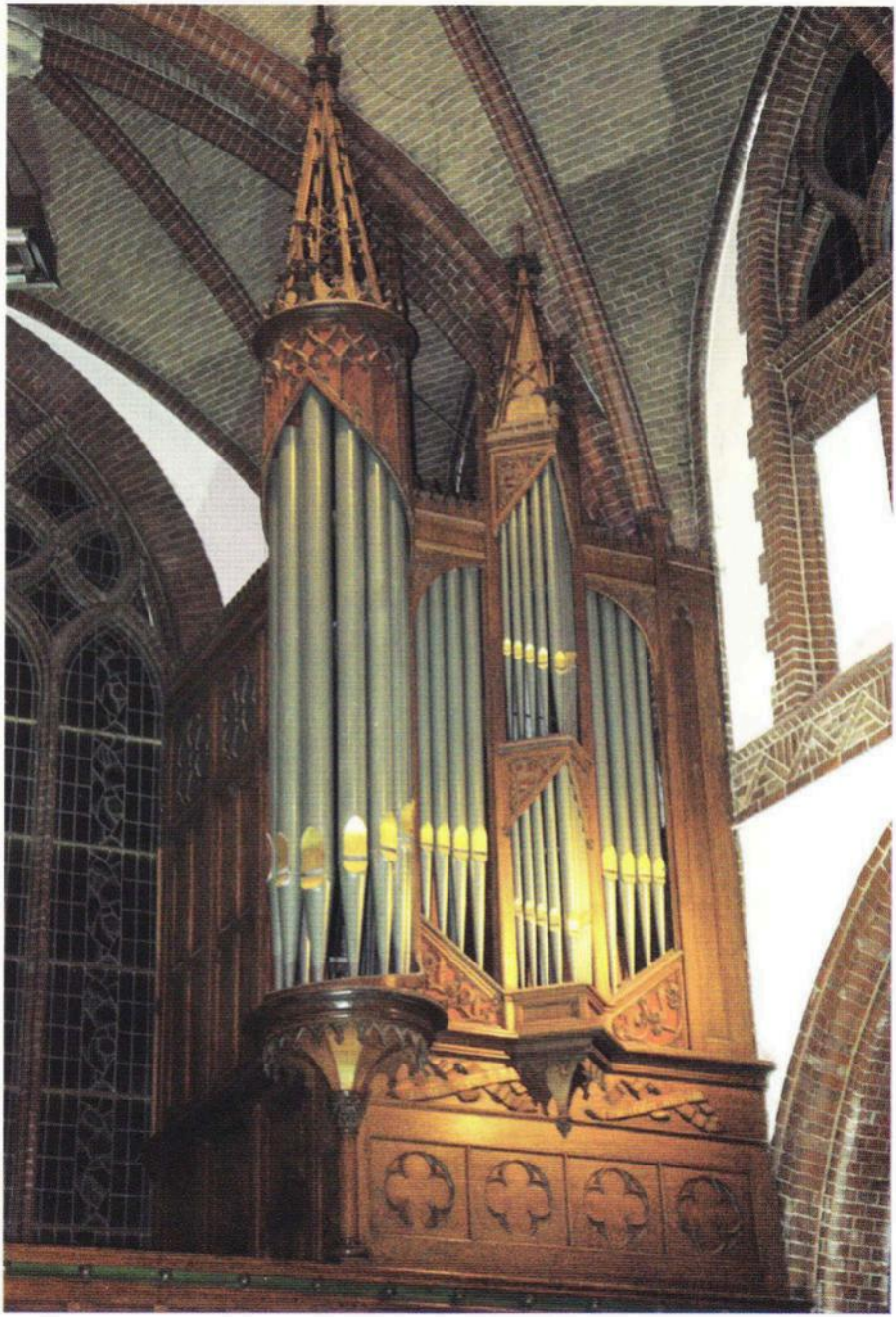
Het kerkbestuur ontwikkelde een aantal alternatieven voor het defecte orgel, welke varieerde van de aankoop van het ingehuurde elektronische orgel tot restauratie van het Maarschalkerweerdpijporgel. Voor dat laatste werd gekozen echter met een aantal verbeteringen en modificaties die door het kerkbestuur in overleg met enkele adviseurs werden bepaald:

- De pneumatische tractuur wordt vervangen door een elektro-pneumatische tractuur. Dit heeft het voordeel dat het orgel sneller wordt met behoud van het mooi aanspreken van de pijpen. Dit vraagt automatisch om een nieuwe speeltafel. Daar deze dan slechts via een meeraderige kabel met het orgel is verbonden kan de speeltafel op afstand van het orgel geplaatst worden. In het actuele geval zelfs beneden in de kerk. De plaats van de speeltafel kan nu aangepast worden aan de opstelling van het koor.

- Het register bourdon 16 voet wordt van het hoofdmanuaal gehaald en d.m.v. een transmissie bespeelbaar gemaakt op het pedaal. Hierdoor kunnen gelijktijdig drie onafhankelijke melodieën gespeeld worden, één op het bovenklavier, één op het onderklavier en één op het pedaal. De zogeheten 'trio-literatuur' komt zo binnen het bereik van het instrument. Het orgel wordt dan ook zeer geschikt voor concerten, niet alleen in begeleiding, maar ook solistisch.

- De toonhoogte wordt verhoogd naar de moderne standaard van a = 440 Hz. Het orgel zal dan ongeveer 1/3 van een halve toon hoger klinken. Dat zal door de zingende kerkgangers nauwelijks worden opgemerkt. Maar het is noodzakelijk voor samenspel met instrumenten met een vaste stemming zoals fluit en trompet.

Er wordt offerte gevraagd. De Firma Elbertse uit Soest, onder directie van de vroegere meesterknecht van Maarschalkerweerd. J.J. Elbertse, wil het werk voor ca *f* 40.000,- uitvoeren. Bij deze prijs is rekening gehouden met de zelfwerkzaamheid van een aantal parochianen.

Het Maarschalkerweerdorgel.

Het kerkbestuur gaat fondsen werven. Binnen enkele weken is het budget beschikbaar door giften en leningen van de parochianen. Ook het Prins Bernardfonds draagt bij. De leningen worden weldra omgezet in giften en het werk kon op 24 december 1979 worden aanbesteed.
De zelfwerkzaamheid van de parochianen bestond o.a. uit het bouwen van een steiger, het sjouwen van orgelpijpen, het maken van een aantal eikenhouten luchtkasten, het plaatsen daarin van tientallen elektrische 'luchtkraantjes', solderen van meters kabel en het reviseren van de windmachine.
Pasen 1981 is het orgel gereed en wordt het ingespeeld door Bernard Barteling, de organist van het concertgebouworgel. Hij stelt na afloop enthousiast: "het is een bescheiden maar mooi instrument".

Voor op het orgel prijkt een mooie spreuk *Cantate Domino Canticum Novum* ofwel *Zingt voor de Heer een nieuw lied*. Dat is de afgelopen 110 jaar veelvuldig gedaan door het koor. Maar het Maarschalkerweerdorgel blies zijn partij mee. En het is zeer geschikt en zeker in staat om dat de komende eeuw ook te doen.

Bronnen:

Mr. Drs. Paul Houdijk, 2007, 'Maarschalkerweerd & Zoon in Kerkorgels'.
Foto Maarschalkerweerd: Elbertse Orgelbouw B.V.

Het hoofdaltaar in de H. Maria Hemelvaartkerk

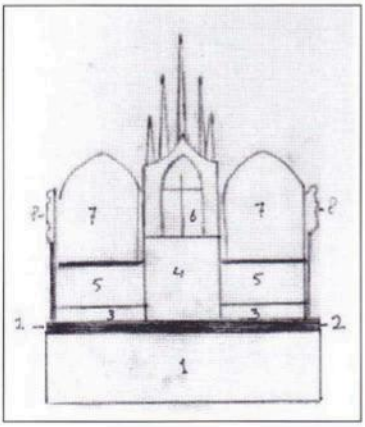
Rob Stalenhoef

Aanvankelijk stond in de nieuwe kerk aan de Dammerweg, het oude altaar van de kerk aan de Voorstraat opgesteld. De tombe en altaarsteen waren reeds geplaatst in 1890 en het altaar was bekleed met de oude houten opstand.

In de jaren 1916-1917 werd het nieuwe hoofdaltaar geplaatst. Hiervoor was reeds een fonds gevormd in 1912, maar in 1916 waarschijnlijk bij gelegenheid van het zilveren priesterfeest van pastoor G. van den Burg, kwam de zaak in een stroomversnelling. Dankzij een bijdrage van *f* 4000,- door de Processie Broederschap van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart en vermoedelijk een ruime bijdrage van de (bemiddelde) pastoor kon het project gerealiseerd worden.
Het zandstenen beeldhouwwerk werd geleverd door de firma F. W. Mengelberg te Utrecht. Deze firma leverde vooral boven de grote rivieren, in het zuiden was de firma Cuypers te Roermond meer actief.

Het hoofdaltaar in 1906.

Tekening van het altaar.

Het altaar is opgetrokken in neogotische stijl en bestaat uit de volgende onderdelen:

1. De tombe

De tombe was reeds gemetseld in 1890, in 1917 is het zandstenen antependium geplaatst. In het midden zien we het offer van Melchisedek afgebeeld. Dit was het eerstbeschreven offer van brood en wijn (Genesis 14, 18 -24) en als zodanig een vóórafbeelding van het Eucharistisch offer: de H. Mis.

Links en rechts hiervan staan afgebeeld: St. Johannes de Doper en St. Johannes de Evangelist.

Het antependium. (foto Theo van der Zee)

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat deze twee afbeeldingen een eerbetoon zijn aan de eerste pastoor van de parochie, Johannes Smits en zijn zuster Johanna, die tot haar dood in 1851 in Nederhorst den Berg is gebleven en een zeer groot weldoenster was van de parochie.
Geheel links en rechts zien we de profeten Jesaja en Maleachi afgebeeld. Beide profeten beklemtonen in het eerste hoofdstuk van hun boek het belang van een innerlijk zuivere altaardienst.

2. De altaarsteen

De tombe wordt afgedekt met de altaarsteen. Deze was ook in 1890 al geplaatst en door de bisschop gewijd. Het is een zware zwartmarmeren plaat versierd met 5 ingehakte kruizen. Deze verbeelden de wonden van Christus. In het midden bevindt zich het z.g. martelarengraf. Hierin zijn relieken van de heiligen Fortunatus en Placidus ingemetseld. Het herinnert aan de beginjaren der kerk toen de eucharistie op de graven der martelaren gevierd werd. Uit eerbied worden op de altaarsteen geen versieringen geplaatst. Daartoe dient de kaarsenbank.

3. De kaarsenbank

Zoals de naam aangeeft, is dit de plaats voor de kandelaars en eventuele bloemversiering. Er staat een tekst op vermeld:

ALTARE PRIVILEGIATUM
QUOTIDIANUM PERPETUUM
Geprivilegieerd altaar van dag tot dag
in eeuwigheid

Altare privilegiatum: een altaar waaraan het dagelijks en altijddurend voorrecht werd verleend, waarbij de priester die het misoffer opdraagt tot intentie van een overledene een volle aflaat verdient ten gunste van de ziel van de betreffende overledene.
Dit voorrecht werd meestal op het altaar zelf vermeld. Het werd verleend door Mgr. Bottemanne bij gelegenheid van de kerkwijding in 1890. Het privilege werd

verleend aan altaren in bijzondere kerken. In ons geval omdat het kerkgebouw een 'broederschapskerk' is van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart.

4. Het tabernakel

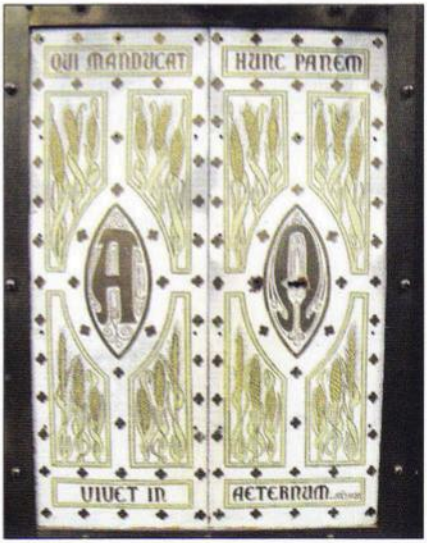
In het midden van het altaar bevindt zich het tabernakel. Dit is een kastje waarin de geconsacreerde hosties worden bewaard in een ciborie (kelk met deksel). Als teken van deze aanwezigheid brandt de godslamp, een altijd brandend kaarslicht. De deuren van het tabernakel zijn bedekt met vergulde koperen platen. Deze zijn waarschijnlijk rond 1930 aangebracht. Links zien we hierop afgebeeld een vis met een mand brood op zijn rug, een verwijzing naar de 'wonderbare broodvermenigvuldiging' dus voedsel voor allen. (Joh. 6, 1-5). De rechterdeur toont ons de pelikaan die zijn jongen met eigen bloed voedt, een verwijzing naar de offerdood van Christus. Het atelier Kloosterman uit Tilburg leverde deze deurversiering. Onder de koperen platen gaat een beschildering schuil, aangebracht tijdens de bouw van het altaar door de kerkschilder Nicolaas Poland in dienst bij de fa. Mengelberg. De tekst op de beschildering luidt:

Qui manducat hunc panem vivet in aeternum:
Wie dit brood eet zal leven in eeuwigheid.

De grote letters zijn de alfa en de omega, eerste en laatste letter van het Griekse alfabet, hier van toepassing op Christus, die het Begin en het Einde is.

Links: de tabernakeldeur
(foto Theo van der Zee)

Rechts: de schildering van Poland.
(foto J. van der Meer)

5. De Evangelisten
Naast het tabernakel worden de vier Evangelisten verbeeld: Mattheus, Marcus, Lucas en Johannes. Zonder hun geschriften zou het evangelie, de blijde boodschap zich niet verspreid hebben, Wie schrijft, die blijft.

6. De expositietroon
Boven het tabernakel bevindt zich de z.g. expositietroon. Hierin werd tijdens het lof, aanbiddingsfeest of veertigurengebed de monstrans met de heilige hostie uitgestald. Op andere tijden staat daar een kruisbeeld. Het huidige kruisbeeld stamt uit 1917. Aan beide zijden van de expositietroon bevindt zich het retabel.

7. Het retabel
Op deze beide altaaropstanden zien we aan de linkerkant afgebeeld de ten hemelopneming van Maria en rechts de kroning van Maria door haar Zoon.

In 1811 werd de parochie door pastoor Smits op zijn verzoek onder schutse van Maria gesteld onder de titel van 'MARIA HEMELVAART'.
Deze benaming is theologisch onjuist. Maria voer immers niet zelfstandig ten hemel, maar werd in de hemel opgenomen. Overigens wordt dit feit nergens in de bijbel vermeld. Het geloof van de ten hemelopneming stamt reeds uit de oudheid. In 1950 werd dit geloofsgegeven door paus Pius XII middels een dogma voor katholieken verplicht gesteld. Pastoor J. Groot kon bij dit feest in Rome aanwezig zijn dankzij een gift van zijn parochianen.
Wij zien Maria boven de graftombe. Op de tombe zien we rozen afgebeeld, het apocriefe verhaal vertelt ons dat de apostelen na de dood van Maria haar graf openden en dit toen gevuld vonden met welriekende bloemen. Dit verhaal wordt ook verbeeld in het grote Mariaraam in de zuiderdwarsbeuk van de kerk. Het feest van de Ten hemelopneming van Maria, 15 augustus, werd en wordt jaarlijks met grote luister gevierd.

Op het rechterdeel van het retabel is de kroning van Maria door haar Zoon te zien. Dit is natuurlijk geen fysiek gebeuren, maar er wordt mee uitgedrukt dat Maria deelt in de heerlijkheid van haar verrezen zoon. Wij mogen deze verheerlijking ook herkennen in het strijdlied van Maria, het Magnificat (Lucas 1, 46-55):

Mijn ziel prijst en looft de Heer,
Mijn hart juicht om God, mijn redder
Hij heeft oog gehad voor mij
Zijn minste dienares.
Alle geslachten zullen mij
voortaan gelukkig prijzen.

Ten hemelopneming van Maria. (foto J. van der Meer)

8. De patroonheiligen

Links en rechts aan de zijkant van het altaar staan twee heiligenbeeldjes.
Links staat het beeldje van St. Paulus, de patroon van Paulus Bernardus Vismans, de bouwpastoor van het huidige kerkgebouw. Hij was pastoor in Nederhorst den Berg van 1871 tot zijn dood in 1899.
Rechts staat het beeld van St. Joris met de draak. Joris is de doordeweekse naam van Georgius, de patroon van Georgius Wilhelmus van den Burg. Onder zijn pastoraat werd dit altaar gebouwd. Hij was hier pastoor van 1907 tot aan zijn dood in 1927. Beide pastoors werden op het kerkhof naast de kerk begraven.

Pastoor van den Burg (rechts) poseert voor het nieuwe altaar.

Gegevens:

Nieuwe Bijbel Vertaling.
J. Baar, Nu gij bouwt niet uit weelde-1990.
R. Stalenhoef, Het hoofdaltaar in de H. Maria Hemelvaartkerk-2006.
Rijksarchief Noord-Holland te Haarlem.

Kees Dunselman, schilder van de kruisweg

Jan Baar

Cornelis Albertus Dunselman, roepnaam Kees, werd op 11 oktober 1877 geboren in Den Helder als laatste in een gezin van 9 kinderen.
Hij kreeg zijn opleiding aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid en de Rijksacademie in Amsterdam en ontwikkelde zich tot kerk- en portretschilder. Zijn oudste broer Jan (1863-1931), 15 jaar ouder, een kerkschilder van naam en faam, was zijn grote voorbeeld en leermeester. Kees trouwde in 1907 met Catharina Jacoba Maria Muter. Zij kregen acht kinderen. Hij overleed te Amsterdam op 14 maart 1937 in de ouderdom van 59 jaar. Voor zijn verdiensten werd hij bij gelegenheid van zijn zilveren huwelijksfeest in 1932 benoemd tot Ridder in de Orde van de H. Gregorius de Grote.

Kees en Jan Dunselman, kinderen uit een rooms gezin, werkten in een periode waarin het leven van rooms-katholieke Nederlanders praktisch in alles bepaald werd door het geloof.
Na 1853, het jaar van het herstel van de Hiërarchie, werd het katholieke volksdeel zich meer en meer bewust van de achterstand op vele terreinen. Het duurde enige tijd voordat de schuilkerkmentaliteit overwonnen was. Daarna verrezen er overal nieuwe neogotische kerken, liefst met hoge torens. Architect Pierre Cuypers was de grote man van deze herleving van de gotiek, de bouwstijl van de middeleeuwse kathedralen. Deze kerken moesten voorzien worden van kerkmeubilair, beeldhouwwerken, decoraties, versieringen en andere kunstwerken. In het begin ontbrak nog veelal een eigen stijl, maar rond 1890 kwam er een beweging op, die vanuit een religieus beleven een meer eigentijdse stijl ontwikkelde. Via het tijdschrift van de katholieke kunstkring *'De Violier'* konden de ideeën verspreid worden. Het doel van de vereniging was de verheffing van de kunst en de bevordering van smaak en gevoel voor de kunst. De moderne kunstenaar mocht zich van meerdere stijlen en uitdrukkingsmiddelen bedienen. Jan was een van de oprichters van *'De Violier'*, Kees werd pas in 1906 lid. Verder was hij lid van de in 1839 opgerichte vereniging voor kunstenaars en kunstlievende leden *'Arti et Amicitiae'* en van het Algemeen Kristelijk Kunstenaarsverbond (AKKV).
De gotiek werd niet meer als alleen zaligmakend ervaren, er waren andere mogelijkheden die de kunstenaar ter beschikking stonden om zijn roeping waar te maken. De richting in de kunst waardoor de gebroeders Dunselman zich aangetrokken voelden, vond de inspiratie in de liturgie en de stromingen vóór de gotiek, zoals de vroegchristelijke kunst. Zo kwamen ze met strenge en gestileerde vormen tot een monumentale stijl. Rond 1920 vond er een vernieuwing van het geloofsleven plaats. Er werd gestreefd naar meer beleving en spiritualiteit.

In het atelier van Kees Dunselman. Een model aan het kruis.

Kunstenaars gingen zich vrijer opstellen, ook in de keuze van hun onderwerpen.
Het werk van Jan Dunselman is wat spontaner, persoonlijker en realistischer dan dat van zijn jongere broer. Het religieuze werk van Kees bleef traditioneel, zonder veel fantasie, maar wel met een hechte compositie. Zijn portretschilderingen tonen meer emotie. In zijn muurversieringen met bloemmotieven, die in veel kerken werden toegepast, wordt de Art Decostijl van die tijd zichtbaar.
De broers hebben veel samengewerkt en zullen elkaar beïnvloed hebben. Het werk van Kees wordt nog regelmatig verward met dat van Jan, zijn leermeester. Kees bleef altijd enigszins in de schaduw van zijn bekende broer staan. Het onderzoek naar het oeuvre van Kees is dan ook veel minder ver gevorderd dan dat van het werk van Jan.

De eerste grote opdracht, het schilderen van 14 kruiswegstaties, kreeg Jan Dunselman in 1891 voor de Sint Nicolaaskerk aan de Prins Hendrikkade in Amsterdam, gebouwd tussen 1884 en 1887 door architect Bleijs. In 1898 was het werk gedaan. Na 1912 volgden nog vele opdrachten om het interieur van deze neobarokke kerk te verfraaien. Broer Kees werkte ook mee aan de interieurschilderingen van de Nicolaas.
Wat de Nicolaaskerk was voor Jan, werd de kerk van Onze Lieve Vrouw van de Allerheiligste Rozenkrans aan de Jacob Obrechtstraat in Amsterdam-Zuid voor Kees. Onder leiding van de architecten Jan Stuijt en Jos Cuypers werd er aan de overwegend neoromaanse basiliek gebouwd van 1909 tot 1911. Jan en Kees Dunselman waren in die jaren veel gevraagde kerkinterieurschilders. Kees kreeg de opdracht voor deze nieuwe kerk. Misschien gaf het feit, dat hij parochiaan was de doorslag. Hij ontwierp de hele beschildering van de kerk. In 1912 begon hij met de kruiswegstaties. De figuren zijn heel precies, statisch en in evenwichtige compositie neergezet. Perspectief ontbreekt haast helemaal. Na de voltooiing van de staties kon Kees doorwerken aan de verdere decoratie en drukte daarmee zijn stempel op de inrichting van de *'Obrecht'*. In 1925 moest hij noodgedwongen stoppen met zijn werk. De nieuwe pastoor gaf Dunselman zijn congé

om jongere kunstenaars met frisse ideeën, zoals Matthieu Wiegman, Mary Andriessen en Albert Servaes, een kans te geven. Kees werd te ouderwets bevonden, hij mocht zijn werk niet afmaken.
De gebroeders Dunselman werkten vanaf 1923 ook aan het interieur van de door Cuypers gebouwde neogotische kerk *'De Liefde'* aan de Bilderdijkstraat. De kerk werd ingewijd in 1885 en gesloopt in 1990.
Werk van Kees Dunselman is te vinden in Edam (kruisweg), Nes aan de Amstel (muurschilderingen), Oude Tonge (muurschilderingen), in de Onze Lieve Vrouwe Hemelvaartkerk in Den Haag (kruiswegstaties) en in Noordwijk, De Zilk, Oudewater en Loosduinen.

Kruisweg in Nederhorst den Berg: Veronica droogt het gelaat van Jezus af.
(foto Bert Hilberts)

In 1902 kreeg Kees Dunselman van pastoor Geenen de opdracht tot het vervaardigen van de kruiswegstaties voor de Mariakerk in Nederhorst den Berg. Zeer waarschijnlijk heeft Vismans de eerste contacten gelegd met de schilder, want de bouwpastoor hechtte vanaf de voltooiing van zijn kerk veel waarde aan de verfraaiing van het interieur. Het is wel zeker dat Geenen, die in 1899 de overleden pastoor Vismans was opgevolgd, zich goed heeft laten informeren over het werk van Kees. Dankzij vele geldelijke bijdragen van leden van de Processie Broederschap van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart, die de kerk als hun Broederschapskerk beschouwden, kon het werk gegund worden. Directeur van de *'Processie'* was pastoor Geenen. De helft van de kruiswegbegunstigers was parochiaan, de anderen waren leden van elders.
De staties werden geschilderd in het atelier in zijn woning aan de Willemsparkweg in Amsterdam. De afbeeldingen zijn geschilderd op een soort linoleum, maar dan wel op de achterkant ervan, een betrekkelijk nieuw procédé. De afmeting van een statie is ongeveer 2 meter bij 1 meter.

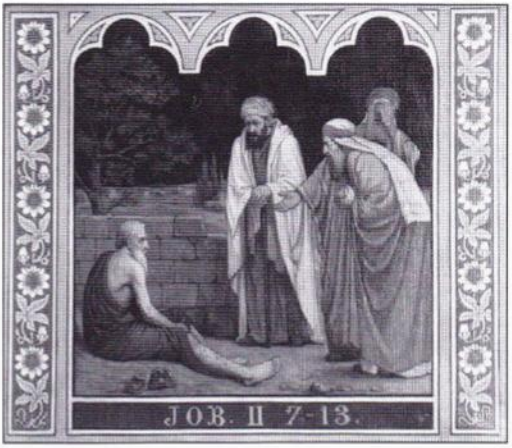
Het atelier van Kees Dunselman in bedrijf.

De eerste statie was in 1902 gereed, de laatste waarschijnlijk in 1908. Of een afbeelding in de kerk geplaatst werd als deze af was, of dat ze alle 14 tegelijk geplaatst werden in 1908 is niet duidelijk. De reeks staties wordt geopend en gesloten met kleinere afbeeldingen uit het Oude Testament. De eerste statie wordt geflankeerd door het offer van Kaïn en Abel en dat van Abraham en Isaak, de veertiende statie door een afbeelding van Jonas, die overboord gezet wordt en die van de zwaar getroffen Job op de mesthoop. De prijs van een statie was *f* 150,-. Volgens de Rekening en Verantwoording van die jaren is in totaal een bedrag van *f* 1871,81 voor de Kruisweg binnengekomen.

In 1961 oordeelde het kerkbestuur dat twee staties gerestaureerd moesten worden, er waren grote gaten in gekomen. De overlevering wil, dat de koster bij verduisteringswerkzaamheden tijdens de oorlog zijn ladder tegen de schilderingen gezet zou hebben. Vooral de tiende statie, *'Jezus wordt van zijn klederen beroofd'*, was zwaar beschadigd. Het linoleum was helemaal verdroogd en hele stukken waren verdwenen. De Amsterdamse restaurateur Willy C.J. Cock werd bereid gevonden het herstel te verrichten voor *f* 350,-. Maar het werk viel zo tegen, het doek brokkelde onder zijn handen af, zodat hij het bedrag verhoogde tot *f* 500,-. Als hij alles van te voren geweten had, zo berichtte hij het kerkbestuur, dan was hij er nooit aan begonnen. Het was de bedoeling dat de schilderingen weer in de kerk te zien zouden zijn bij de viering van het 150-jarig bestaan van de parochie in september 1961, maar dat lukte niet. Op 22 februari 1962 konden de gerestaureerde achtste statie, *'Jezus troost de wenende vrouwen'* en de tiende weer op hun plaats aangebracht worden. *'Deze ergernis is dus nu uit de kerk weggenomen'*, noteerde pastoor Peereboom in het Liber Memorialis. Dankzij de milde giften van de parochianen.

Erg lang hebben de parochianen niet van de herstelde passie kunnen genieten. Wanneer precies is niet duidelijk, maar rond 1970 verdwenen de 14 staties uit de kerk tengevolge van de *'tweede beeldenstorm'*, de beweging die streefde naar

versobering in de liturgische uitingen in de kerk. De werken werden ergens op zolder opgeslagen.
In 1986 kwam tot uiting dat de beelden van de kruisweg toch wel gemist werden. Het kerkbestuur ging er aanvankelijk vanuit dat de oude staties niet meer te herstellen waren. Een parochiaan had er wel een flink bedrag voor over als de lege muurvakken weer gevuld werden met de afbeeldingen van de lijdensweg van Jezus. Ondanks dat een oproep tot meer toezeggingen weinig respons opleverde, werd besloten de oude schilderingen te herstellen en hun plaats weer terug te geven. De totale kosten zouden uitkomen op *f* 2250,-. De tiende statie was echter dusdanig beschadigd dat ze niet meer te redden was. Joop van Huisstede (1922-2000), een van origine Bergse kunstschilder/beeldhouwer/restaurateur, kreeg de restauratieopdracht. De vernielde afbeelding schilderde hij opnieuw in de stijl van Dunselman. Hij hield zich goed aan de opdracht, maar het verschil is uiteraard wel te zien. Uiteindelijk kwamen de totale kosten uit op *f* 5475,-; het kerkbestuur hoefde de kerkenkas praktisch niet aan te spreken. Het zal veel parochianen deugd gedaan hebben dat de vertrouwde beelden met Pasen 1987 de kerkmuren weer sierden.

Kruisweg in Nederhorst den Berg: Job op de mestvaalt. (foto Theo van der Zee)

De laatste jaren stijgt de waardering voor het werk van Kees Dunselman. De Stichting Museum Amstelkring *'Ons Lieve Heer op Solder'* in Amsterdam beheert de collectie nagelaten tekeningen en ontwerpen van de schilder van de kruisweg in Nederhorst den Berg.

Gegevens:

Marjan Dunselman. De Gebroeders Dunselman. Kerkschilders (2004).
Robert Schillemans. Een 'Kathedraal' aan het IJ. De restauratie van de Sint Nicolaaskerk voltooid. In: Bulletin. Stichting Vrienden van Museum Amstelkring 'Ons Lieve Heer op Solder' (1999).
Liber Memoriales. Parochie H. Maria Hemelvaart Nederhorst den Berg.
Archief RK Parochie H. Maria Hemelvaart.

Zorg om de armenzorg

Gerard Baar

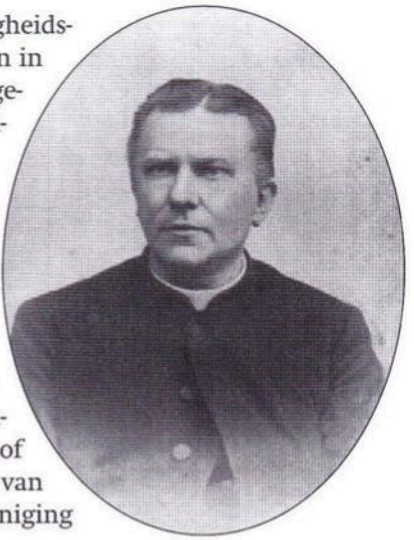
De armenzorg was problematisch bij de rooms-katholieken omdat ze, in tegenstelling tot de hervormde diaconie, heel weinig bezittingen hadden waaruit gelden vrijgemaakt konden worden. Het kerkbestuur was afhankelijk van de goedgeefsheid van de gelovigen, zodat een stabiel beleid heel lang toekomstmuziek bleef.

In 1855 kwam er een armbestuur tot stand dat onafhankelijk van het kerkbestuur functioneerde, de pastoor fungeerde als commissaris. Het schafte de wekelijkse huis-aan-huiscollectes af, daarvoor in de plaats kwamen collectes onder de zondagse missen. Langzaam vermeerderde het kerkelijk bezit door giften en legaten. Overledenen schonken bij testament af en toe een som geld aan de armen, terwijl later in de eeuw ouder wordende mensen hun onroerend goed bij leven aan de kerk gaven. Zij bedongen dan tot aan hun dood een jaarlijks uit te keren bedrag. De winst die de kerk dan zou maken, hing af van de tijd die haar begunstigers nog restte op dit aardse. Bovendien bevatte de overeenkomst zo goed als altijd een clausule dat er na overlijden een flink aantal missen gelezen moest worden voor het zieleheil van de weldoeners. Dat nam de geestelijkheid graag op de koop toe.

De bisschop benoemde eind mei 1871 Paulus Bernardus Vismans, vicaris (plaatsvervanger van de bisschop) te Veere, tot pastoor van de H. Maria Hemelvaart. Over zijn daadkracht viel niet te twisten. Hij loste in Veere rond 1866 een muiterij onder polderwerkers op, waarvoor de man een hoge onderscheiding kreeg. Vismans drukte, hoewel lang niet altijd aanwezig, gedurende 28 jaar zijn stempel op de parochie. Het was een eigengereid persoon, die het zijn superieuren niet gemakkelijk maakte, maar hij bracht ook veel goeds tot stand.

Hij richtte begin 1872 de naaivereniging *'Kinderen van Jezus en Maria'* op, teneinde de armen buiten de armenkas om iets extra's te geven. Hij vond jonge vrouwen bereid iedere maand de deuren langs te gaan om centen bij elkaar te bedelen voor de aankoop van stoffen, waaruit kleding voor behoeftigen gemaakt kon worden. De presidente, mevrouw G. van Dijk, kocht ieder jaar eind mei de benodigde stoffen van het bij de pastoor in bewaring gegeven geld. De meisjes legden achter de naaimachine hun hele ziel en zaligheid in het maken van kleding in alle maten. Vismans bekeek, wel in overleg met de presidente, wie er in aanmerking kwam voor iets nieuws. De meisjes namen de maat en in december konden dan de uitverkorenen op de pastorie hun nieuwe kleertjes komen passen en meenemen. Kinderen uit arme gezinnen mochten bij hun eerste heilige

communie eenmalig, gestoken in liefdadigheidspakjes of jurkjes van dezelfde snit, vooraan in de kerk zitten. Na dat feest moesten ze gewoon weer, zoals altijd, bij hun ouder(s) achterin de kerk in de armenbanken zitten. Wanneer er genoeg geld in kas was, deelde de naaivereniging dekens uit. In 1883 gaven ze er twee van de 53 die er te verdelen waren aan de weduwe Baar, die twee zoontjes had. Zonder die dekens had mijn opa misschien op latere leeftijd niet kunnen mopperen over het stigmatiserende effect van het doen van zijn eerste heilige communie met wel tien andere in dezelfde jurkjes of broekjes gestoken kindertjes. In het jaar van Vismans' overlijden (1899) hield de naaivereniging op te bestaan.

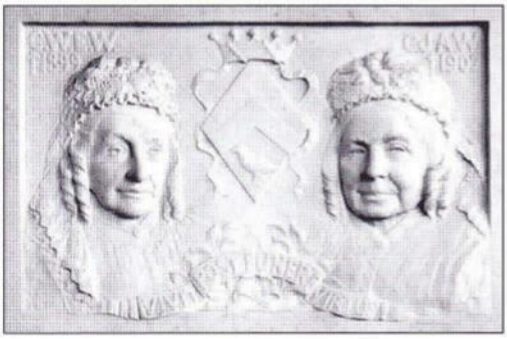
Pastoor P.J. Geenen (1899 - 1908), criticaster van pastoor Vismans.

Vismans zag zijn droom, een nieuwe kerk, in 1890 verrijzen. Na de bouw en de jaren daarop rezen er herhaaldelijk problemen, omdat het natuurlijk veel geld kost om iets wat mooi is ook mooi te houden.
De bisschop had zo zijn bedenkingen over de manier waarop de pastoor geld aan zijn broederschap verdiende en maakte tevens bezwaar tegen zijn handel in geneeskrachtige heelmiddelen. Hij noemde het net geen kwakzalverij. De pastoor wuifde alle kritiek weg en ging rustig door op de ingeslagen weg. Niemand kon hem van zijn streven tot algehele verfraaiing van zijn Mariakerk afhouden. Andere zaken, waaronder het onderhoud, schoof hij op het bordje van de parochianen. In principe draaiden de boeren en de weinige middenstanders voor de kosten op, de rest was al blij als er wat te eten was.

Het armbestuur kreeg in de jaren voor de komst van Vismans haar zaakjes zodanig op de rails, dat het zelfs in 1870 geld kon lenen aan het met tekorten kampende kerkbestuur. Solide beleggingen in o.a. Oostenrijkse en Russische aandelen, naast het bezit van effecten, zorgden voor continuïteit in het bijstaan van de armen. Toen in de jaren tachtig van de 19e eeuw hun aantal toenam, sprong het Warinfonds van de hervormden ook voor de katholieken in de bres. De weduwe Baar en aardig wat anderen ontvingen gedurende de winterperiode een gulden in de week uit dat fonds. Zo lenigden de dames Warin de hoogste nood voor iedereen in het dorp. Ik kan mij voorstellen dat de dames zich na 1890 wat teleurgesteld voelden, want de overlevering wil dat ze sinds dat jaar altijd in de herfst naar Amsterdam vertrokken. Ze schenen er niet tegen te kunnen de hele

winter tegen het pronkstuk van Vismans aan te moeten kijken. Ze waren het niet helemaal eens met de gang van zaken.

In 1897 werd het ernst. Na de plotselinge dood van een lid van het armbestuur bleek dat de armenkas kampte met een tekort van *f* 500,-, een niet te verwaarlozen bedrag. Vismans wilde effecten verkopen om het gat op te vullen. Hij verwoordde zijn plan de campagne in een brief aan de vicaris-generaal van de bisschop. In zijn antwoord bleek deze, door de regels heen te lezen, des duivels. Hij memoreerde aan een *'scrupuultje'* (een soort dreigbrief) dat hij gekregen had van een geestelijke, waarin deze schreef dat hij zich niets aantrekt van het armbestuur en dacht wanneer hij zijn zin niet kreeg, maar net te gaan doen als *'pastoor V. te N'*. Er zat voor Vismans dit keer niets anders op dan het door de bisschop opgelegde dictaat uit te voeren. Dat hield in: een buitengewone collecte op de tweede zondag van de vasten, inkrimping van de zomerbedeling (eventueel over te dragen aan de burgerlijke gemeente) en onder geen enkel beding waardepapieren verkopen. De vicaris-generaal bedong tevens dat het armbestuur, tegen een zo laag mogelijke rente, tijdelijk zoveel geld opnam als na de collecte nodig bleek om het kastekort te dekken. Binnen vijf jaar moest dit bedrag terugbetaald worden.

De dames Warin.

In een latere brief aan de 'Zeer Eerwaarde Deken' van Ouderkerk aan de Amstel beklaagt de pastoor zich in alle toonaarden. Zijn armmeester Bernard Bak had te kennen gegeven dat hij zijn functie neer wilde leggen vanwege de algehele toestand. Tevens verlangde de man zijn geld terug. Vismans bewoog hemel en aarde om hem van zijn voornemen af te brengen, omdat hij de bij de bijzondere collecte opgehaalde *f* 130,- hard nodig had om het jaar door te komen. Hij was bang dat met Bak het hele armbestuur af zou treden, zodat de zaak nog gecompliceerder zou worden. Verder probeerde Vismans zich in te dekken door te schrijven dat de dames Warin per jaar *f* 70.000,- uitdeelden, waarvan weliswaar het meeste in Amsterdam, maar dat de armen hier ruimschoots uit het liefdadigheidsfonds van de dames konden putten. De protestantse armen waren volgens hem rijk door buitengewoon hoge giften, terwijl de roomsen ook aardig wat meekregen van de vrijgevigheid van de Warins. Dit gegeven trok volgens hem steeds meer armen naar Nederhorst den Berg waardoor zijn armbestuur in de problemen raakte. Bovendien had de parochie zes boeren

verloren, hetgeen een flinke aderlating op de inkomsten betekende. Hij verweet de gemeente dat een roomse nooit een partje kreeg of vooruitgeholpen werd, 'dat kent men niet'. Hij besluit zijn brief met de woorden dat het in Den Berg geen pretje is om armmeester te zijn.

Huisjes van het Armbestuur aan het begin van de Torenweg net voorbij het kerkhof van de Hervormde Kerk.

Als de nood het hoogst is, is de redding nabij. Laat nou toevallig het lot op de jaarlijks af te lossen leningen aan de kerk op nummer 39 vallen! Het betrof een lening van het armbestuur aan de kerk. Vismans schreef opgelucht aan de deken dat de zaak opgelost was, waarop deze terugschreef dat hij akkoord ging, maar zich verwonderde over het feit dat juist nu die kerklening van *f* 500,- uitgeloot was. Eigenlijk kwam het hem wat verdacht voor, maar de armenkas was gelukkig weer op orde.

De begrafenis van pastoor Vismans in 1899 liet zien dat hij ondanks alles zeer geliefd was. Gelovigen kwamen van heinde en verre naar het afgelegen Nederhorst den Berg om hem de laatste eer te bewijzen. De man stierf zo goed als arm want hij had veel eigen geld uitgegeven aan zaken ter ere Gods, waarvan veel nog altijd getuigt in de H. Maria Hemelvaartkerk. Per testament vermaakte hij zijn laatste geld gelijkelijk aan de kerk, de r.-k. school, het r.-k.

armbestuur en aan zijn dienstbode Anna Hardeveld. Ze kregen alle vier ƒ 500,-. De opbrengst van de geveilde inrichting van de pastorie was voor de familie. Zijn wijnkelder bracht iets meer op dan het aan de armen geschonken bedrag. Volgens J.C. van der Loos, schrijver van *'Geschiedenis der parochie Nederhorst den Berg: 1811-1911'*, schreef hij in zijn brieven als het zo te pas kwam: *"mijn geld en mijne gezondheid heb ik aan Nederhorst den Berg opgeofferd."* Twee bewijzen daarvan stonden als een huis, te weten de nieuwe kerk en de katholieke school.

De opvolger van Vismans, Petrus Geenen, had al snel kritiek op de bestuurlijke en financiële situatie van de parochie. Vismans' broederschap zou krachtdadig meegewerkt hebben om de bouw van de kerk te verwezenlijken, maar volgens Geenen had het geld van de zondagse tweede collecte, dat vanaf 1882 naar de kas voor de nieuwbouw ging, aan de armen besteed moeten worden. Hij eiste dat alle broederschapswinst in het vervolg ten goede zou komen aan de kerk, teneinde de schuld af te lossen die nog op de broederschapskerk rustte. In essentie was de parochiekerk gewoon van de gelovigen van Nederhorst den Berg waarin de broederschap zich alleen maar had gevestigd. Dat geesteskind van Vismans was volgens Geenen tot dan toe een aaneenschakeling van ellende voor Den Berg geweest. Hij memoreerde verder dat ook de protestanten er schande van spraken dat er hier door de katholieken zo verschrikkelijk weinig voor de

Pracht en praal bij het 25 jarig priesterjubileum van pastoor Geenen, (1881 tot 1906). De preekstoel kreeg hij cadeau van de Broederschap en zijn parochianen.

armen werd gedaan. De deken van Ouderkerk aan de Amstel was het op alle punten met hem eens.

Tot slot moet toch Naatje Hardeveld nog een keer genoemd worden. Zij was 28 jaar de trouwe dienstbode van pastoor Vismans geweest en liet in 1900, natuurlijk geheel onverwacht, 14 stukken kerklening van *f* 100,- met een rentepercentage van 3,5 procent na aan de armen. Een meer dan welkome aanvulling voor het armbestuur zodat dat ongetwijfeld schoenen heeft gekocht voor de kinderen uit acht gezinnen die *'noodgedwongen'* moesten spijbelen, omdat hun ouder(s) door armoede gekweld, zich niet konden veroorloven schoenen voor hun kroost te kopen. Het armbestuur had door haar toedoen iets minder zorgen en in de jaren daarna verlichtten gestaag binnenkomende giften haar voorheen zorgelijk bestaan.

Bronnen:

Jan Baar, De Parochie H. Maria Hemelvaart van Nederhorst den Berg en Nigtevecht, in: Een Kansrijk bestaan. 2000.
ARKHMH, Parochiële charitas en maatschappelijk werk.

Een wierookvat uit 1845

Rob Stalenhoef

Laat mijn gebed mogen stijgen als wierook omhoog tot uw aanschijn; moge het, als ik mijn handen ophef, tot een avondoffer voor U zijn. Psalm 141, 2.

Behalve als symbool voor het opstijgend gebed wordt wierook in de katholieke kerk ook gebruikt als eerbewijs; men bewierookt het Allerheiligste, het kruisbeeld, het altaar als symbool van Christus, de offergaven gedurende de mis, de bedienaren en het gelovige volk.
Als laatste daad van de kerk wordt tot slot van de uitvaartplechtigheid het lichaam waarin een overledene eens woonde bewierookt alvorens het uit het kerkgebouw wordt gedragen. Hiertoe bezit de parochie enkele wierookvaten. In het vat wordt een brandend kooltje gelegd (dit brandt zo'n 30 à 45 minuten). Vanuit het 'scheepje' worden de wierookkorrels op het kooltje gestrooid en bij verbranding levert dit een welriekende rook op. Doordat het vat aan een ketting hangt, kan er mee worden gezwaaid.
Het zilveren wierookvat is een geschenk van mejuffrouw Johanna Smits uit 1845. Het vat is gesigneerd met J. ten Brink, de jaarletter is van 1845.
De zilversmid woonde te Amsterdam. De prijs van wierookvat en scheepje bedroeg *f* 267,75.
Johanna Smits was de zus van Joannes Smits, de eerste pastoor van de parochie. Na diens overplaatsing naar Ankeveen in 1817 bleef zij in Nederhorst den Berg wonen tot haar dood in 1851. Zij werd begraven op het nieuwe kerkhof dat in 1850 geopend werd in de tuin van de pastorie. Nu is hier de Jac. v. Ruijsdaelstraat gesitueerd.
Zij was een weldoenster van de parochie en schonk naast het wierookvat o.a. ook een zilveren ciborie, een zwarte koorkap en een kruis op het oude kerkhof aan de Voorstraat. Ook liet zij twee certificaten à *f* 2000,- na.

Het wierookvat uit 1845. (foto Theo van der Zee)

Er staat in verre landen een witte oogst te veld
De kindsheidprocessie

Gerard Baar

Een van de gebeurtenissen uit mijn roomse jeugd staat als de dag van gisteren in mijn geheugen gegrift. Voorzien van een opgeplakte baard en gekleed in een bruine pij met een wit koord om mijn middel, voelde ik mij op tienjarige leeftijd volkomen missionaris. De grote tuin rond de kerk vormde het decor van de processie. De bonte stoet liet zien dat er nog heel wat te bekeren viel in deze wijde wereld. Het is geen wonder dat ik aangekleed en wel gegrepen werd door een bezielend gevoel. Het staat mij bij dat we bij de enige kindsheidprocessie waarin ik meegelopen heb, uit volle borst nijver ingestudeerde liederen zongen waarvan ik maar van één de eerste regel onthouden heb. Die regel had voor mij op die nog jonge leeftijd een romantische lading van heb ik jou daar.

Pastoor Van den Burg en zijn kapelaan met alle verklede kinderen en leerkrachten van de r.-k. school in de tuin achter de kerk.

Tijdens het zingen van de woorden: '*Er staat in verre landen een witte oogst te veld*' kreeg ik het gevoel dat er werk aan de winkel was. Fanatiek zamelde ik met vriendjes, op aanraden van de zusters en juffrouwen van de school, zoveel mogelijk zilverpapier voor de missie in. We keken bij wijze van spreken de pakjes sigaretten van onze vaders (moeders rookten nog niet) leeg om zo snel mogelijk het lot van de '*arme zwartjes*' te verzachten. Het kan nog erger, voor straf zwartgemaakte stoute kinderen als negertjes mee laten lopen in zo'n processie, maar dat gebeurde weer vóór mijn tijd. Ik ben later een paar keer woeste rivieren overgestoken, maar heb geen moment meer aan mijn jeugdige bekeringsdrang gedacht.

Op de foto uit 1927 staat pastoor Van den Burg links naast zijn jonge kudde, geflankeerd door profane (wereldse) opvoeders, die zich af en toe een hemelse status aanmatigden als de door hen beoogde handhaving van het gezag in het ge-

ding kwam. Op deze foto staan een heleboel jonge ooms en tantes van mij. De traditioneel ingestelde pastoor Van den Burg was een wat boerse man die volledig achter deze vorm van geloofsuiting stond. De kindsheidprocessie was ingesteld in 1853 door bisschop Zwijsen uit Tilburg uit dankbaarheid voor het herstel van de Bisschoppelijke Hiërarchie. Deels waarschijnlijk ingegeven door de hang naar romantiek, die in de jaren voor 1853 al zorgde voor een enorme herbezinning bij alle toen bekende geloofsstromingen. Hij beschouwde het als een samenbindende factor in een vanwege de beginnende industrialisatie snel veranderende wereld. De intentie was de als monnik, negertje, non, indiaantje of priester e.d. verklede kinderen de weg te wijzen binnen de structuren van het katholieke leven. In 1952, bijna honderd jaar na Zwijsens' decreet liepen de kinderen van de *'St. Jozefschool'* allemaal mee in die, naar later bleek, laatste op Bergse bodem gehouden kindsheidprocessie.

Twee engeltjes voorop, gevolgd door bruidjes die een beeld dragen, (1952).

Het grappige is dat wij bij die processie, net als in 1927, verkleedkleren droegen die door de meisjes van de naaischool van de Voorzienigheid in patroon getekend en in elkaar gezet waren. De meesten van hen zijn hoog en breed oma, maar waarschijnlijk nog steeds blij met wat ze daar geleerd hebben. Dat neem je ze niet meer af. Al pratend met anderen over dit soort belevenissen en de gevolgen daarvan, kijk ik er lachend op terug. Als gevorderde misdienaars (acolieten) moesten wij later om beurten, met het kruis in de handen, voorop lopen bij de veelvuldig voorkomende processies door de kerktuin. Daarbij hoefden we ons maar aan twee regels te houden: voortschrijden en bij invallende regen de snelheid verhogen.

Indianen bedreigen bruidjes (1952).
(foto Ton Hageman)

Al het goede komt van boven en krijgt beneden haar gezicht

De symbolen van de evangelisten

Herman van der Molen

Op een van de vele zaterdagen van de openstelling van de kerk keek ik toevallig naar een van de pilaren die de overgang vormen van het schip van de kerk naar het priesterkoor. Mijn oog bleef rusten op een kapiteel van een ervan waarop een adelaar was afgebeeld. Het was mij nooit eerder opgevallen, terwijl ik toch mijn hele leven de kerk bezoek.

De adelaar.

De adelaar is het symbool van de evangelist Johannes en staat voor de goddelijke natuur van Jezus die ons mensen beschermt en opvangt, zoals de adelaar zijn jongen tijdens de vlucht beschermt tegen gevaar.

De leeuw.

Nieuwsgierig geworden wierp ik een blik op de pilaar er tegenover. Daar ontdekte ik een leeuw, het symbool van de evangelist Mattheüs, die het koningschap van Jezus benadrukt.

De mens.

Vervolgens wendde ik mijn gezicht naar het volgende symbool, een hoofd van een mens, dat hoort bij de evangelist Marcus, die vooral de menselijke natuur van Jezus naar voren haalt.

Het rund.

Op het kapiteel van de laatste pilaar ontwaarde ik de afbeelding van een rund, een offerdier, door Lucas als symbool gebruikt voor het priesterlijk optreden van Jezus.

De symbolen op de vier pilaren laten dus verschillende aspecten van Jezus' leven zien door de evangelisten in hun verhalen beschreven. Voor de gelovige wordt hiermee de verbinding gelegd tussen het hemelse, het mystieke, Gods aanwezigheid in ons midden enerzijds en het aardse anderzijds.
Hier raken hemel en aarde elkaar, al is het in dit geval op een onopvallende plek boven ons.

(foto's Theo van der Zee)

Nigtevecht en Nederhorst den Berg, één parochie

Jan Baar

Nigtevecht, een protestantse gemeenschap

Tijdens de reformatie kreeg Nigtevecht in 1602 een echte predikant, Jacobus Snoek. Vanaf dat jaar had het dorp een hervormde gemeente. Maar de koster/schoolmeester lag nog dwars en op veel plaatsen in het dorp waren papen en paapse schoolmeesters, die het roomse geloof trouw bleven en de kinderen van jongs af aan onderrichtten in het geloof. Ook andere uitingen van roomse devotie bleven nog in zwang en de zondagsrust kon nauwelijks gehandhaafd worden. Vanaf 1619, toen de bepalingen van de Synode van Dordrecht van kracht werden, ontwikkelde Nigtevecht zich tot een overwegend protestants dorp, waarschijnlijk door goede, standvastige, recht in de leer zijnde predikanten. Toen de katholieke Contrareformatie meer greep kreeg op de situatie werden de roomse gelovigen van Nigtevecht, Nederhorst den Berg en Kortenhoef (met 's-Graveland) ingedeeld bij de gedoogde statiekerk te Hollands-Ankeveen op de grens van Holland en 't Sticht.

Gezigt van 't dorp Nigtevegt, naar een tekening van H. Schouten, ca 1770. N.N. 1e kwart van de 19e eeuw. (collectie gemeente Stichtse Vecht)

De Geheymschrijver van Staat en Kerke der Nederlanden (1759) maakt melding van 65 huizen met 325 inwoners en veel buitenplaatsen. Hij is aardig te spreken over het dorp aan de westzijde van de Vecht: *'Hier ontbreekt niet anders dan een brouwerij en een goed wijnkoper in 't gros, dan was er alles dat men aan Nigtevecht kon wenschen.'*

Aan het begin van de Franse tijd, in 1798, telde het dorp Nigtevecht 258 zielen, waarvan er 210 tot de hervormde gemeente behoorden. Vijf gezinnen met in totaal 27 personen waren rooms-katholiek en verder waren er nog 20 luthersen en 1 doopsgezinde. De pas ingestelde vrijheid van godsdienst hield o.a. in dat het gebruik van het kerkgebouw herzien zou kunnen worden. De kerk van Nigtevecht was na het rampjaar 1672 door de hervormde gemeenschap zelf opnieuw uit eigen middelen opgebouwd. De predikant deelde in 1798 aan de burgerrepresentanten mee dat een eventuele aanspraak op het kerkgebouw niet betwist zou worden, maar dat de andersdenkenden, zowel de katholieken als de luthersen, afzagen van verdere pretenties. Er kon vlot een vergelijk getroffen worden, onderhandelingen waren niet nodig.

Waarom de *'Commissie der Roomschgezinden resorteerende onder Nigtevecht'* met als leden Wilhelmus Klarenbeek, kapelaan van de statiekerk te Ankeveen en Wilhelmus Mulders in januari 1799 alsnog een poging deed de beschikking over het kerkgebouw te krijgen is niet duidelijk. Misschien zag de commissie een mogelijkheid om een geldelijke vergoeding te krijgen. In ieder geval leidde het tot niets. De aanvraagtermijn was al verlopen en de pretentie kon niet worden waargemaakt.

Nigtevecht vertoonde, net als veel andere dorpen, geen grote groei. De derde volkstelling van 1849 vermeldt 432 inwoners verdeeld over 98 huisgezinnen. Naar godsdienstige gezindte waren er 364 hervormden, 54 katholieken, 7 evangelisch-luthersen, 6 doopsgezinden, 4 hersteld luthersen, en 1 christelijk-afgescheidene.

Zo'n honderd jaar later in 1947 werden er 768 Nigtevechters geteld: 456 Nederlands-hervormden, 127 gereformeerden, 23 gereformeerd Art. 31, 69 katholieken (16 huisgezinnen) en 75 zonder godsdienst.

Bij Nederhorst den Berg

Voor de katholieken van Nigtevecht was er geen andere mogelijkheid dan zich aan te sluiten bij de parochie in Nederhorst den Berg. De kerk in Den Berg was in een half uur gaans bereikbaar. Vooral in de winter gaven het oversteken van de Vecht en de slechte toestand van de wegen veel problemen, maar andere kerken lagen verder weg en waren nog moeilijker te bereiken.

In 1811 werkten de Nigtevechtse katholieken volop mee met de bouw van de kerk van H. Maria Hemelvaart aan de Voorstraat. Maarten Kool en Willem Mulders namen plaats in de commissie om te komen tot de bouw en inrichting van het kerkgebouw. De benoeming van een kerk- of armmeester uit Nigtevecht

was een normale zaak. In 1865 vertrok Gijsbertus Floor als zouaaf naar Rome, zijn broer Johannes volgde later zijn voorbeeld.
De pastoor zal zo af en toe Nigtevecht bezocht hebben als hij op huisbezoek ging, of als hij een geldelijke bijdrage voor het een of ander nodig had. De katholieke Nigtevechters zullen zich praktisch alleen onderscheiden hebben van hun dorpsgenoten door hun wekelijkse gang op zondag naar hun parochiekerk in Den Berg.

'Eene levenskwestie voor de gemeente'

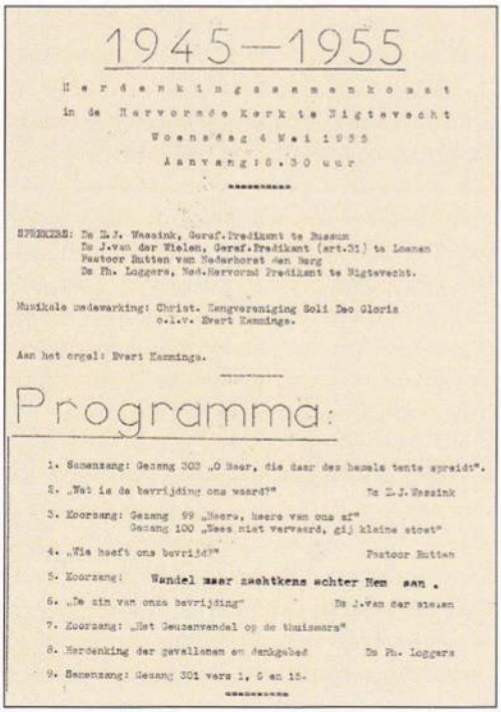
In november 1895 vernam pastoor Vismans dat de Orde van de Kruisheren van St. Agatha bij Cuijk aan de bisschop verlof had gevraagd een klooster te mogen stichten in Nigtevecht. De orde was allang op zoek naar een vestigingsplaats in het bisdom. De paters wilden niet in een bepaalde plaats werkzaam zijn, maar meer ondersteunend werken en bijstand verlenen aan parochies, waar dat maar nodig was. Pastoor Vismans vond het helemaal niks, dat er op zijn parochieterritorium een dergelijk klooster gevestigd zou worden en hij wond er in een brief aan de prior van de Kruisheren geen doekjes om. Hij zag het plan als een regelrechte bedreiging voor zijn parochie van 400 communicanten. Het zou *'eene zedelijke en geldelijke ruïne voor de katholieke gemeente van Nederhorst den Berg'* betekenen. Niet alleen zouden de tien katholieke gezinnen van Nigtevecht gaan kerken in de kloosterkapel, maar ook de boeren van het Eiland zouden best eens de Vecht kunnen oversteken om daar ter kerke te gaan. De parochiekerk zou op die manier broodnodige financiële inkomsten gaan missen, met het onvermijdelijke gevolg dat aflossing van de schulden, ontstaan door bouw en inrichting van kerk en pastorie, niet meer opgebracht zouden kunnen worden. De pastoor maakte zich en passant ook zorgen over de zedelijke gevolgen voor zijn parochianen, want *'het jonge volkje heeft (dan) een goede reden om daar eens heen te gaan, om na afloop een soort theetuin te bezoeken en dan zullen wij nog meer schandalen beleven, als wij hier de laatste tijd beleefd hebben. Meisjes die nu naar Nigtevecht gaan zetten hare eer op spel. Zedelijker wijs zal de parochie dus zeker achteruitgaan.'* Van de Nigtevechtse samenleving in die jaren had de pastoor duidelijk geen hoge pet op.

Volgens hem zat de heer Schipperijn achter de stichtingsplannen. Het stak de pastoor duidelijk, dat deze notabele Nigtevechtse parochiaan *'op wiens zedelijk gedrag niets valt aan te merken'* weinig of niets bijdroeg aan de financiële situatie van de parochie. Bij de maandelijkse rondgang om offers voor de nieuwe kerk kreeg de pastoor niets bij hem los. Vanaf 1894 kwam Schipperijn ook niet meer in de parochiekerk, omdat hij ruzie had gekregen met de stalhouder. Hij ging zelfs helemaal naar Hilversum voor de zondagsmis. Alleen met Pasen vervulde hij zijn paasplicht in de parochiekerk. De verontwaardigde parochieherder tekende aan: *'Zijn Edele is dan in Nigtevecht gezien als een rotte kool bij een groenteman, en de Bergers hebben niets met hem op.'* Vismans stelde de heer Schipperijn persoon-

lijk op de hoogte van zijn standpunt. Als de vestiging door zou gaan dan zou de pastoor zijn parochie verlaten *'wijl ik de ondergang mijner parochie niet zien wil'*. De prior der Kruisheren keek vreemd op van het schrijven van de Bergse pastoor. Hij verzekerde hem, dat het totaal niet de bedoeling was parochies in de wielen te rijden. Nigtevecht leek hem een geschikte plaats voor een ondersteunende kloostergemeenschap omdat het in een protestantse streek lag én op de grens van twee bisdommen. Een eventuele rol van de heer Schipperijn wierp de prior verre van zich, evenals de opvatting dat de stichting van een klooster de ondergang van een parochie kon betekenen.
De bisschop hield zich buiten de problematiek en gaf het advies eerst maar eens rustig af te wachten. Of het nu kwam door de felle reactie van de pastoor al of niet in *'opgewondene drift'* geschreven, of dat de Kruisheren zelf tot de conclusie kwamen dat een Nigtevechtse vestiging te weinig vruchten zou afwerpen, de plannen gingen in ieder geval niet door.

Pastoor Rutten in Nigtevecht

Bij gelegenheid van de dodenherdenking op woensdag 4 mei 1955 organiseerde het gemeentebestuur van Nigtevecht een samenkomst ter herdenking van tien jaar bevrijding. Tijdens de herdenking voerden naast ds. Loggers van de hervormde kerk van Nigtevecht ook ds. Wassink, gereformeerd predikant uit Bussum, ds. Van der Wielen, gereformeerd predikant artikel 31 uit Loenen en pastoor Rutten van de parochie H. Maria Hemelvaart het woord. De Nigtevechtse zangvereniging Soli Deo Gloria verleende muzikale medewerking en aan het eind van de samenkomst was er een collecte voor de Stichting 1940/1945. De hervormde kerk zal ongetwijfeld volledig bezet zijn geweest. Veel van de 100 katholieken van Nigtevecht zullen zich bewust zijn geweest van het bijzondere karakter van deze herdenking door de aanwezigheid van hun pastoor. *'Op 4 mei voert weer eens een*

1945—1955

Herdenkingsamenkomst
in de Hervormde Kerk te Nigtevecht
Woensdag 4 Mei 1955
Aanvang 18.30 uur

SPREKERS: Ds W.J. Wassink, Geref. Predikant te Bussum
Ds J.van der Wielen, Geref. Predikant (art.31) te Loenen
Pastoor Rutten van Nederhorst den Berg
Ds Ph. Loggers, Ned.Hervormd Predikant te Nigtevecht.

Muzikale medewerking: Christ. Zangvereniging Soli Deo Gloria
o.l.v. Evert Kamminga.

Aan het orgel: Evert Kamminga.

Programma:

1. Samenzang: Gezang 303 „O Heer, die daar den hemels tente spreidt".
2. „Wat is de bevrijding ons waard?" Ds W.J. Wassink
3. Koorzang: Gezang 99 „Heere, heere van ons af"
Gezang 100 „Wees niet vervaard, gij kleine stoet"
4. „Wie heeft ons bevrijd?" Pastoor Rutten
5. Koorzang: Wandel maar zachtkens achter Hem aan.
6. „De zin van onze bevrijding" Ds J.van der Wielen
7. Koorzang: „Het Geuzenvandel op de Muiderberg"
8. Herdenking der gevallenen en dankgebed Ds Ph. Loggers
9. Samenzang: Gezang 301 vers 1, 5 en 15.

Het programma van de Herdenkingsdienst in de kerk van Nigtevecht, 4 mei 1955. (ARKHMH)

pastoor het woord in het oude kerkje van Nigtevecht', noteerde Rutten in het Liber Memorialis. Het zal heel lang geleden zijn dat een r.-k. geestelijke bij een officiële gelegenheid in Nigtevecht aanwezig was.

De kerk van Nigtevecht anno 2011. (foto auteur)

Zaterdagavondmis in Nigtevecht

In 1967 werd de zaterdagavondmis ingevoerd. Met deelname aan deze eucharistieviering voldeed men aan de zondagsplicht. De katholieken van Nigtevecht zagen hierin al gauw een mogelijkheid om gedurende de wintermaanden een mis op zaterdagavond te laten opdragen in hun dorp. Door het wegvallen van een vaste pontverbinding was voor hen de wekelijkse gang naar de parochiekerk vaak problematisch. De heer Gijs van Wees, voorman van de Nigtevechtse katholieken, nam in september 1967 contact op met de dominee van de hervormde kerk met het verzoek om vergaderruimte voor het lezen van de H. Mis op zater-

dagavond. Een dergelijk verzoek was door de gereformeerden afgewezen.
De kerkenraad is geneigd aan het verzoek gehoor te geven, maar ziet nog wel het verschil tussen het gebruik van de kerk of het verenigingsgebouw. De ouderlingen zijn van mening dat de gastvrijheid nauwelijks geweigerd kan worden gezien de mate van wederzijdse erkenning. Het is jammer dat er geen officieel verzoek ligt. Besloten wordt eerst met de gereformeerden van Nigtevecht te overleggen en daarna contact te zoeken met de pastoor.
Op 16 oktober 1967 besluit de kerkenraad het Verenigingsgebouw te verhuren aan de r.-k. gemeente tot het vieren van een mis op de zaterdagavond gedurende de wintermaanden. Één ouderling heeft onoverkomelijke bezwaren vanwege het geweten. Hij bedankt voor zijn functie.
De katholieken van Nigtevecht ontvangen dan begin november bericht dat op zaterdagavond gedurende de wintertijd een eucharistieviering gehouden zal worden in het Verenigingsgebouw te beginnen op zaterdag 11 november om 19.00 uur. Voor de regeling van enige praktische punten worden afgevaardigden van de gezinnen uitgenodigd bij de familie C. Vendrig. Beurtelings reden parochianen pastoor Tesselaar naar Nigtevecht.
Over het algemeen waren er tussen de 30 en 40 parochianen bij de misviering aanwezig. In deze periode werd er ook af en toe een mis opgedragen in Huize Breevecht, een internaat voor moeilijk opvoedbare meisjes aan de Klompweg.
Gedurende de winter van 1968/1969 kon de regeling voortgezet worden. Daarna was de belangstelling te gering en kwam er een einde aan.

Het Verenigingsgebouw van de hervormde gemeente van Nigtevecht anno 2011. (foto auteur)

Nigtevecht in de tweede helft van de 17e eeuw. Gezicht in het dorp, L. P. Serrurier (ca 1730)

Een grenswijziging

In april 1968 ging het deel van Nigtevecht ten westen van het Amsterdam-Rijnkanaal van de parochie H. Maria Hemelvaart over naar die van de H. H. Cosmas en Damianus te Abcoude in het aartsbisdom Utrecht. Door het wegvallen van de pont over het kanaal en het verdwijnen van het overzetveer over de Vecht tussen Nigtevecht en het Eiland was de verbinding voor de drie daar wonende r.-k. gezinnen zo moeilijk, dat de bisschop van Haarlem, op advies van pastoor Tesselaar, instemde met de wijziging van de grens van het bisdom. De Indijk was niet meer de grens tussen de twee parochies en de bisdommen.

Gegevens:

Archief r.-k. kerk H. Maria Hemelvaart. (ARKHMH).
Archief hervormde gemeente Nigtevecht.
De Kerkklok, kerkblad van de hervormde gemeenten, 3e jaargang, 30 april 1955.
Jan Baar, 'Catholyck ende bitter'. De reformatie rond het Horstermeer, 1580-1625, 2008.
Jan Baar, Jan Veenman, Ruud Bijlsma, 'Een kansrijk bestaan'. De geschiedenis van drie parochies tussen Gooi en Vechtstreek, 2000.

Van communiebank tot offeraltaar

Rob Stalenhoef

Een wezenlijk onderdeel van de Eucharistieviering (heilige mis) is de deelname aan de communie. De gelovigen komen in de kerk naar voren en ontvangen het heilig brood. Tegenwoordig ontvangt men het staande op de hand, vroeger ontving men het, uit eerbied knielend, op de tong.

Daartoe stond vóór in de kerk de communiebank. Deze knielbank vormde de afsluiting tussen het priesterkoor en het schip van de kerk.

Linkerdeel van de communiebank. (foto Theo van der Zee)

De parochie was in het bezit van een zeer fraaie communiebank, afkomstig uit de kerk te Overschie. In het jaar 1866 werd ze aangekocht. We lezen hierover in het *'Liber Memorialis': 'Toen de kerk geheel voltooid was* (de verbouwing van de kerk aan de Voorstraat) *schonk Gerrit Bak, armmeester, de thans aanwezige communiebank, welk fraai stuk gekomen is van Overschie, waar de kerk een marmeren communiebank ten geschenke had ontvangen.....De maker der communiebank is de alom beroemde heer Buis te Boxmeer. Om niet al te kwistig te schijnen in onzen lof aan Gerrit Bak voegen wij hierbij dat hij overigens geen cent aan den nieuwen bouw gaf, en de communiebank door het kerkbestuur van Overschie voor den geringen prijs van f 275,-, aan ons werd afgestaan.'*

Het middenstuk van de communiebank. (foto Theo van der Zee)

De Boxmeerse schrijnwerker/beeldhouwer Jacobus Franciscus Beijssen (1809-1886) is de maker. Hij werkte veel samen met de orgelbouwer F. C. Smits uit Reek en de Antwerpse beeldhouwer J. J. Peeters. De communiebank werd waarschijnlijk in 1833 aan Overschie geleverd.
Tot 1890 fungeerde de communiebank in de kerk aan de Voorstraat. In dat jaar verhuisde zij naar de nieuwe parochiekerk aan de Dammerweg. Daar bleef zij in gebruik tot de liturgiehervorming in de jaren zestig na het 2e Vaticaans Concilie van paus Johannes XXIII.

Lam Gods op boek. (foto Theo van der Zee)

Bij de grote grondige restauratie van het kerkgebouw in 1996-2003 werd de communiebank getransformeerd tot:
a. Het huidige offeraltaar.
b. De credenstafel op het priesterkoor.
c. Tot sieraad boven de deur in het zuiderdwarsschip.

Het offeraltaar werd versierd met het uitneembaar middenstuk van de communiebank: twee engelen torsen links en rechts van de kelk met hostie een korenschoof en een druiventros. Dit zijn z.g. eucharistische symbolen.
De credenstafel is opgebouwd uit verschillende delen uit het rechterstuk. Het Lam Gods op het boek met de 7 Zegels (uit de apocalyps van Johannes) versiert het middengedeelte van dit fragment. De versiering boven de deur bestaat uit het linkergedeelte van de bank. We zien de pelikaan die zijn jongen voedt met bloed uit zijn borst, een symbool van Christus.

Welpen en verkenners van Sint Willibrordus

Jan van der Meer

Scouting, zoals de verkennerij nu in Nederland en over de hele wereld wordt genoemd, bestaat al vanaf begin 1900. Het handboek voor scouts werd geschreven door Robert Baden Powell. Zijn doel was jongens door middel van spelvormen in de natuur dingen te leren, zowel individueel als in groepsverband, waarbij samenwerken vanzelfsprekend was, bijvoorbeeld het bouwen van een vlot, een brug of een uitzichttoren. Individueel konden de scouts zich oefenen in diverse vaardigheden, zoals knopen leggen, morseseinen, zwemmen en koken, waarna na het afleggen van een proef een insigne behaald kon worden. Het eerste echte verkennerskamp was in 1907 op Brownsey Island, Zuid-Afrika.

De verkenners waren onderverdeeld in patrouilles die de naam droegen van een dier. Onderling bedienden de patrouilleleden zich van de roep van hun dier, als zij zich in bos of veld bevonden. Zo konden zij onderling contact houden zonder hun aanwezigheid aan buitenstaanders te verraden. Er ontstond vanzelf een soort rangorde, degene die de patrouille op sleeptouw nam werd de patrouilleleider. De leiding van de verkennersgroep bestond uit een hopman en een of meer vaandrigs.

Bouwwerk op 't zomerkamp in Maarn.

Een groep welpen (jongens van 9 tot 12 jaar) werd een horde genoemd. Zo'n horde was weer onderverdeeld in nesten. De leidsters droegen namen uit het Junglebook, zoals Akela, de wolf en de hoogste in rang, Bagheera, de zwarte panter en Baloe, de bruine beer. De 5e Wereld Jamboree te Vogelenzang in 1937, met deelname van scouts uit 54 landen, is de grote aanzet geweest tot de oprichting van welpen- en verkennersgroepen in Nederland.

Na de 2e wereldoorlog werd ook in Nederhorst den Berg een groep opgericht die de naam kreeg van Sint Willibrordus. Aan de wieg van de oprichting stonden hopman en akela Van der Kruis. Wat betreft de leiding van de verkenners gaat mijn herinnering niet verder terug dan hopman Steenmetz en vaandrig Joop Pouw. Bij de welpen voerde toen akela Agnes Wiegmans de horde aan met aan haar zijde de leidsters Hennie en Dora Hageman van het Kleine Eiland.
Beide groepen vonden een onderkomen in de oude r.-k. school aan de Voorstraat, waar vroeger in de zomervakantie de weeskinderen van de voorzienigheid uit Amsterdam ondergebracht werden. Later was de gemeentewerf van Nederhorst den Berg in de gebouwen gevestigd. De verkenners zijn verhuisd naar de overkant onder de r.-k. kerk. De wandschilderingen van St. Joris en St. Willibrord, die Rob Stalenhoef daar aangebracht heeft, zijn er nog te zien.
In de ongeveer 15 jaar dat de welpenhorde bestaan heeft waren er meerdere leidsters actief: Ans en Gerda Hageman, Gien Stalenhoef, Bets en Jopie Blaauw, Bab Stalenhoef en Tiny van der Molen. Leiders bij de verkenners waren Jaap van der Pas, Theo Stalenhoef en Jan van der Meer.

Het programma was zowel van het seizoen als van het weer afhankelijk. Zowel voor buiten als binnen was er genoeg variatie mogelijk. Morseseinen met een fluit of lamp kan net zo goed binnen gebeuren, evenals veel vormen van hersentraining of het tekenen van een plattegrond.
Al vroeg in het voorjaar kwam het buitenleven natuurlijk echt op gang. In mei gingen we al naar het buitenzwembad in Weesp om les te nemen voor het zwemdiploma. Bij een watertemperatuur van 11 graden zwommen we al in de

De heilige mis opgedragen door aalmoezenier Van der Steen op het gezamenlijke kamp van verkenners en welpen in Hoogland.

Spiegelpolder. Dan werd er ook naar hartelust gebouwd aan een vlot of een brug over een sloot, uiteraard begroette de groep een nat pak van een van de bouwers met vreugde.
Het weekendkamp en het zomerkamp vroegen de nodige voorbereiding, zoals het leren aanleggen van een kookvuur. Een weekend kom je nog wel door met een sneetje brood en een krentenbol van thuis, maar een week zomerkamp vereist andere maatregelen. Wat is er mooier dan aardappels schillen, pap koken, vlees braden en stokbrood bakken met een groep. Dat vaatwassen en pannen schuren er ook bij horen, neem je dan op de koop toe. Naar de weekenden en zomerkampen werd echt uitgekeken, het was voor veel jongens in die jaren dan ook een hele belevenis.
Mijn eerste kamp als verkenner was in 1951 in Egmond-Binnen. De dag begon met een heilige mis in de Adelbertuskapel in de duinen, kapelaan De Rijk was mee als aalmoezenier. We zwommen in zee en beleefden een nachtspel met seinen, licht en smokkelaars. De beelden komen na 60 jaar zo weer naar boven. De welpen gingen niet altijd afzonderlijk op kamp; als er een kampeerplaats in de buurt van een kampeerboerderij was konden groep en horde samen op pad, zoals op de Schothorst bij Hoogland. Met de welpen gingen altijd een paar moeders mee die de huishoudelijke taken voor hun rekening namen.

Deelname aan de allegorische optocht bij gelegenheid van 10 jaar bevrijding, 1955.

Een ander gezamenlijk kamp was in Schoorl bij Bergen in Noord-Holland, bij boer Dapper. Daar haalde een van de verkenners de melk die besteld was voor de welpen. Toen we 's avonds als leiders bij de leidsters op de koffie gingen, kregen we zwarte koffie. Al gauw werd duidelijk waar de melk was, dus het

probleem was snel opgelost. Op een gegeven moment deed de akela een kunstmestbak met een touw om haar nek. De gasten vroegen zich natuurlijk af wat ze daar nou mee moest. Ging ze toneelspelen of probeerde ze iets te verkopen? Nee, ze ging de trap op naar boven waar de welpen sliepen, want er moesten een paar gewekt worden omdat ze anders de volgende morgen niet droog haalden. Met een slapend welpje in de bak daalde akela de trap af. Soms moest ze flink met de bak schommelen, anders wisten ze niet wat ze daar nou moesten doen. Een van de leiders vond dat logisch, hij zou het ook niet weten als hij zo uit de tent gehaald zou worden, maar de akela vond hem groot genoeg om de volgende morgen zelf droog te halen.
De beelden van de zomerkampen komen gemakkelijk weer naar boven inclusief het erbij behorende weer. In Maarn een echt zomerzonkamp, in Bergen daarentegen met veel onweer, zodat er midden in de nacht jongens verhuisd moesten worden naar de kapeltent. Op een andere avond had een verkenner niet door dat het spel dat gespeeld werd afgebroken was, in de stromende regen bleef hij trouw morseseinen vanuit de duinen naar het kamp sturen, we zijn hem toen van arren moede maar op gaan halen.
Ook gingen we een keer op kamp naar Texel. Vaandrig Stalenhoef fietste met de oudste jongens naar Den Helder, een flink aantal lekke banden kon hen niet weerhouden. Zelf werd ik, op dat moment hopman, met de jongste verkenners en de bagage in een busje naar de boot gebracht. Aan de overkant reed een auto

De welpenhorde in Oud Valkeveen. Leidsters: Jopie Blaauw, Gerda Hageman, Tiny van der Molen, Bab Stalenhoef en Bets Blaauw.

In de kampkeuken van het zomerkamp te Egmond-Binnen, 1951.

van de Texelse LTB personen en zaken naar het kampterrein. Er was genoeg zee om in te zwemmen, maar vanwege de kou kwam het er maar één keer van. Iedereen was er binnen de kortste keren weer uit. Op Texel hebben de meesten voor het eerst een zeehond gezien, evenals het licht van een werkende vuurtoren.

Door het jaar heen waren er diverse andere activiteiten. Zo werd op 23 april, de naamdag van Sint Joris, patroon van de welpen en verkenners, een groot kampvuur aangelegd achter kasteel Nederhorst. Overdag werd flink wat hout verzameld en 's avonds werd het vuur ontstoken en luisterden de verkenners in de hitte van het vuur en met een deken om naar een spannend verhaal. Met een gezamenlijk lied en gebed werd de avond afgesloten. Op 4 mei, de avond van de Dodenherdenking, vormden de verkenners de erewacht bij de graven van de twee slachtoffers van de razzia van zondag 14 januari 1945. Ook namen ze steevast deel aan diverse manifestaties, zoals de allegorische optocht in 1955 bij gelegenheid van 10 jaar bevrijding en het inhalen van pastoor Neefjes in 1956. Ruimschoots werd naast het spel van verkennen in de natuur deelgenomen aan het sociale gebeuren in de dorpsgemeenschap, hetgeen door velen gewaardeerd werd.
Na ongeveer 15 jaar kwam er een einde aan zowel de welpenhorde als de verkennersgroep. Er was geen opvolging voor de leiders en leidsters die op dat moment door werkzaamheden niet verder konden gaan met hun vrijwilligerswerk. Jammer, maar het was niet anders.

Het Jozefaltaar

Gerard Baar

Rond het bestaande St. Jozefbeeld rechts van het hoofdaltaar is in 1949 een votiefaltaar gebouwd. Op een votiefaltaar mag geen heilige mis opgedragen worden. Het beeld onderging bij die gelegenheid een metamorfose van formaat in de werkplaats van edelsmid Brom te Utrecht. De twee broers, die dat kunstatelier bestierden in die jaren, adviseerden de trouwe hoeder (Jozef) van Maria van zijn prachtig gekleurde, met sterren beschilderde mantel te ontdoen. Jozef kreeg een onbestendige groenige kleur.

Teneinde het geheel het idee te geven van wat het oorspronkelijke plan was, een echte kapel, ontwierp een van hun werknemers Toon de Kruiff, een in brons uitgevoerde omlijsting versierd met bladeren en bloemen. Het schijnt dat een deel van de parochianen tijdens de oorlog beloofd had dat wanneer Nederhorst den Berg ongeschonden uit de oorlog zou komen, er kostte wat kost een kapel rond het Jozefbeeld gebouwd zou worden. Een paar jaar oefenden pastoor Groot en het kerkbestuur enige lichte druk op de gelovigen uit door te blijven hameren op die gedane belofte. Deze belofte kon uiteindelijk voor een gedeelte ingelost worden toen de grote bus, die voor het beoogde doel achter in de kerk stond, enige keren door de penningmeester geleegd was.

Het Jozefbeeld rechts naast het altaar anno 2011. (foto Theo van der Zee)

Heel soms als ik dit St. Jozefaltaar zie, komt mij het beeld van de maker voor de geest. De versiering rondom het heiligenbeeld is namelijk ontworpen en uitgevoerd door genoemde edelsmid Toon de Kruiff, een aangetrouwde oom van mijn moederskant. Zijn schoonvader

Jozefaltaar, oude situatie. (foto Jan van der Meer)

Elias van Benschop, mijn opa, vond kunst maar niks, er moest gewerkt worden. Toon ondervond dat tijdens zijn onderduikperiode op het nu afgebroken Rustoord. Zogauw hij maar naar krijt of potlood wees, kon hij meteen op een reprimande van mijn opa rekenen, zo in de trant van dat er met fratsen geen brood op de plank komt. Zijn dochter Barbara heeft dat later aan den lijve ondervonden, hoewel het deels buiten de schuld van haar man lag. Zijn bazen, de heren Brom, stonden op zeer goede voet met het episcopaat. Als de bisschop zijn opwachting maakte, kusten zij zijn ring. Want het bedrijf was voor het grootste deel afhankelijk van religieuze opdrachten.

In het decennium daarna liepen de bestellingen met een reuzenvaart terug. Dat resulteerde bij de firma Brom van de ene op de andere dag in de opheffing van het bedrijf zonder zo'n dertig werknemers ook maar een cent mee te geven. De heren sleten verder hun dagen met het over de Nederrijn bij Arnhem uitkijken vanuit hun villa's.

Mijn welbespraakte tante Barbara verdiende in de jaren daarna de hemel al op aarde. Ze was pastoorsmeid bij pastoor Groot geweest en wist hoe de vork in de steel zat. Aanvaarden en doorgaan. Zij heeft bijna alleen tien kinderen grootgebracht en haar man nooit laten vallen. Die kon nergens meer aan de bak komen, omdat hij zich teveel kunstenaar voelde en het gebeurde niet aankon. Hij leefde in zijn eigen wereld. Zijn vrouw heeft haar geloof in het hiernamaals nooit verloren. Ze is blijven bidden en heeft tot in haar vijfennegentigste levensjaar alles wat op haar weg kwam geaccepteerd. Haar oudere man is net zo oud geworden. Het Jozefbeeld, dat hij ook onderhanden heeft gehad, is net na zijn dood, vier jaar geleden (2007) gerestaureerd door Rob Stalenhoef, een toegewijd bewonderaar van de H. Maria Hemelvaartkerk. Daartoe moest het beeld naar diens woonplaats Grave gebracht worden. Het is goed uit de verf gekomen en toont weer als vanouds.

De kroon op de kerk

Rob Stalenhoef

De torenspits van de kerk wordt gesierd met een kruis en daaronder een kroon. Dit is een z.g. Mariakroon. Dit is een naar buiten wijkende kroon.

De kroon op de kerk.

De katholiek weet: Maria is in de hemel gekroond. Dit is natuurlijk geen fysieke gebeurtenis, maar het betekent dat Maria dankzij haar opneming in de hemel deelt in de glorie van haar Zoon. Een passend symbool voor een kerk die toegewijd is aan de Hemelvaart van Maria. Sinds 2004 is de kroon met bladgoud verguld.
We vinden deze Mariakroon ook op andere afbeeldingen in het kerkgebouw:

Het Mariabeeld uit 1880.

Het rechterretabel van het hoogaltaar uit 1917.

Het Mariaraam uit 1890.

Een deel uit het grote Mariaraam uit 1930.

Het Maria-altaar uit 1900.

(foto's Theo van der Zee)

Twee neomisten in Nederhorst den Berg

Gerard Baar

Voor de buitenstaander of de rooms-katholieken, die niet meer helemaal als zodanig zijn opgevoed, zal ik de titel even toelichten. Neomisten zijn pas gewijde priesters die meestal hun eerste heilige mis op komen dragen in de kerk van de parochie waarin ze zijn opgegroeid. In mei 1959 zou dat weer eens plaatsvinden, zeventien jaar nadat pater Henri van Dam op eerste paasdag 1942 zijn eerste mis had opgedragen. Deze keer zou het een dubbel groot feest worden. Het feestcomité, met als voorzitter pastoor Neefjes, begon al met de voorbereidingen in oktober 1958. Elke maand liepen er ongeveer 30 mensen uit de parochie met zakjes langs alle katholieke deuren om geld in te zamelen, teneinde hun twee Bergse priesterzonen Leo Wenneker en Jan Besemer, een passend cadeau aan te kunnen bieden. Pastoor Neefjes drong er op aan ook de zelfverdienende jeugd hun steentje te laten bijdragen. De giften waren dusdanig dat de beide jonge priesters uit handen van de vice-voorzitter een bureau met stoel en een Gazellerijwiel in ontvangst konden nemen toen de dag daar was.

Zaterdagavond 23 mei liep de Algemene Muziekvereniging Crescendo, gevolgd door afgevaardigden van alle parochiële verenigingen, de voltallige gymnastiek-

Ontvangst van de neomisten op de hoek van de Spiegelweg en de Dammerweg. De heer Beynes, vice-voorzitter van het feestcomité, spreekt ze toe in het bijzijn van de familieleden en genodigden. Pastoor Groot staat naast vader Wenneker en achter diens jongste zoon is rechts op de foto dokter Roelofsen net nog in beeld.

vereniging DIO, welpen, verkenners en vele bruidjes naar het einde van de Dammerweg tot aan de Spiegelweg, teneinde de twee neomisten in te halen. Na een toespraak van de vice-voorzitter van het feestcomité, de heer Beynes, ging het in optocht naar het kerkplein. Daar hieven alle aanwezigen een welkomstlied aan, waarna pastoor Neefjes een toespraak hield. Met een door de beide neomisten opgedragen plechtig lof sloten zij deze voor henzelf en de parochie gedenkwaardige avond af. Kerk en pastorie baadden bij het donker worden in het licht van het door de firma Ketelaar geïnstalleerde flood-light.

De andere dag droegen de beide weleerwaarde heren hun eerste plechtige heilige mis op. Jan Besemer om 8.00 uur en Leo Wenneker om 10.30 uur. Het koor voerde bij beiden de missa voor driestemmig mannenkoor van L. Perosi uit. Een bijzonderheid is dat bij Wenneker zijn heeroom Ch. Wenneker de feestpredikatie hield.
's Middags kregen na de receptie voor genodigden, (waarbij o.a. burgemeester Baron van Harinxma Thoe Slooten aanwezig was en een door de Nederlands hervormde dominee De Weerd geschreven brief voorgelezen werd) ook de parochianen de gelegenheid tot feliciteren. Om vijf uur vond er wederom ter afsluiting een door de feestelingen opgedragen plechtig danklof plaats, dat eindigde met een uit volle borst door de hele kerk meegezongen Te Deum, van boven begeleid door uitbundig luidende klokken.

PROGRAMMA

van de PAROCHIE-FEESTAVONDEN
op 25, 26 en 27 MEI 1959
in de zaal van Hotel v. d. Meer
bij gelegenheid van de PRIESTERFEESTEN
van de
Weleerw.Heren J. W. BESEMER en J. L. WENNEKER

Aanvang 8 uur (De parochianen worden verzocht op tijd aanwezig te zijn)

1. WELKOMSTLIED
2. TOESPRAAK door de Voorzitter van het Feest-comité, Pastoor Dr. G.Neefjes.
3. KINDEREN van ons VOLK
Spel van het land, in vijf bedrijven (Naar de gelijknamige roman door ANTOON COOLEN)
Op te voeren door de R.K.Toneelvereniging "D. O. K."

Personen:

Boer Verberne . . . . . P.Steenmetz
Zijn vrouw . . . . . E.A.Wewer-Koenders
Marie, hun dochter . . . . . M.Dubelaar
Klaaske, dienstmeid . . . . . B.Stalenhoef
Godefriedus v.d.Bremmortel . . . . . G.Besemer
Giel Sleegers . . . . . W.v.Hal
Pastoor Vogels . . . . . J.Vrijhoef
Jans, huishoudster v.pastoor . . E.A.Wewer-Koenders
Doruske Timmer . . . . . C.Stalenhoef
De Oude Sleegers, vader v.Giel . . . . . H.v.Kooten
Meester v.Veldhuizen . . . . . J.Wiegmans
Graard de Bijl, rijke boer . . . . . Th.Stalenhoef
Driekus de Booy, poelwerker . . . . . R.Stalenhoef

Het 1ste bedrijf speelt op de hoeve v.d. Verberne's.
Het 2e en 3e bedrijf spelen op de hoeve "Den Kranijonberg" van de jonggetrouwden. De beide laatste bedrijven spelen op de pastorie.
Plaats van handeling: een dorp in de Brabantse Peel.

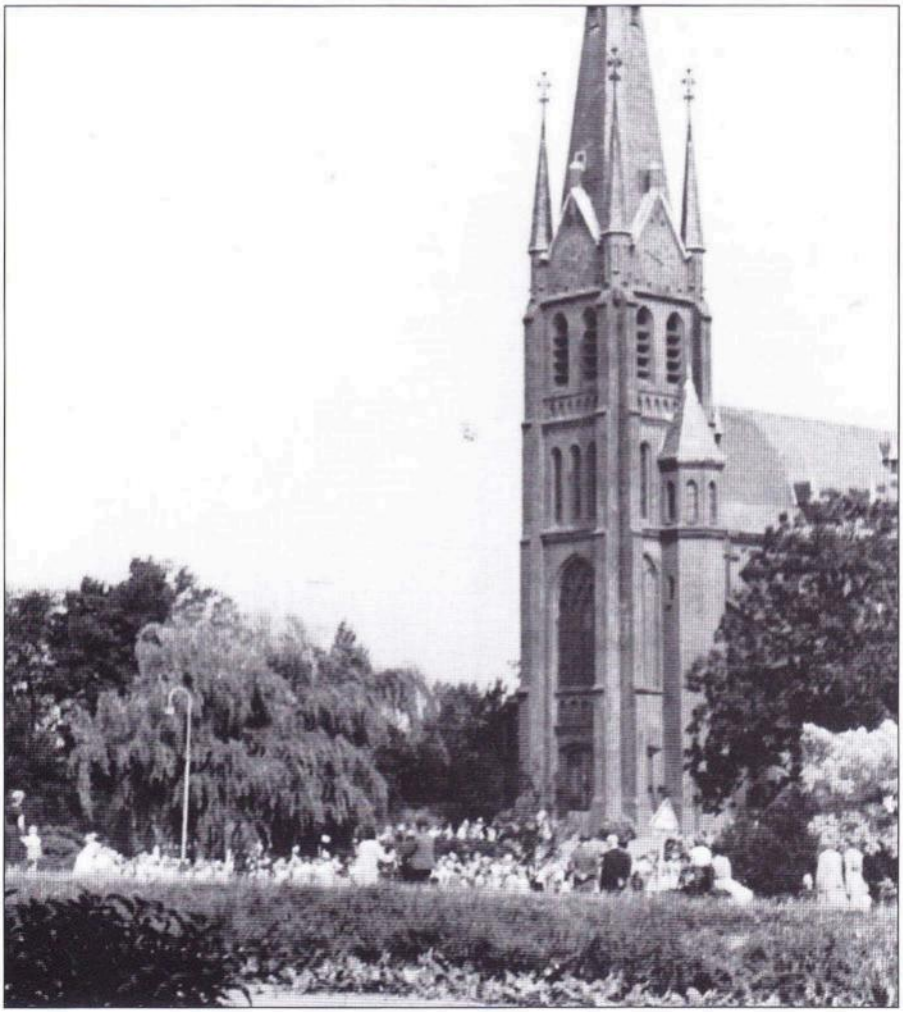
PAUZE na het 3e bedrijf.

DIT PROGRAMMA GELDT ALS BEWIJS VAN TOEGANG OP MAANDAG 25 MEI 1959

Programma van de feestelijkheden. (archief RKHMH)

De zaal van hotel café restaurant Van der Meer was vervolgens drie dagen achtereen tot de laatste plaats bezet tijdens het door de r-k. toneelvereniging 'D.O.K.' opgevoerde toneelspel 'Kinderen van ons volk' naar de gelijknamige roman van

Antoon Coolen. Tekenend is dat de beide laatste bedrijven van het spel zich op een pastorie afspelen. Nog tekenender is het dat personen beneden 16 jaar niet naar binnen mochten. Het begon om 8 uur en iedereen werd verzocht op tijd aanwezig te zijn om het welkomstlied wéér mee te zingen. Na dit lied hield de voorzitter van het feestcomité, bij monde van pastoor Dr. G. Neefjes, een toespraak. Toen dat achter de rug was, konden de spelers en speelsters met de uitvoering beginnen. Over dansen na werd niet gesproken, het waren doordeweekse avonden. Bovendien moest er de volgende dag gewerkt worden.

De deelnemers aan de optocht zijn bij de parochiekerk aangekomen en wachten samen met vele belangstellenden op wat komen gaat.

Kerkschapen: groene inkomsten

Gerard Baar

In tegenstelling tot de parochies in de omliggende dorpen waarmee Nederhorst den Berg contact had rond 1900 is deze vorm van groene inkomsten hier laat op gang gekomen, terwijl er toch al heel lang genoeg gras groeide in het uitgestrekte dekenaat Ouderkerk aan de Amstel, waaronder onze parochie toen viel. Het kon te maken hebben met de aanwezige Processie Broederschap. De boeren vermoedden misschien niet geheel ten onrechte, dat er langs die weg aardig wat geld binnenkwam. Pastoor Geenen stelde ze in 1902 voor om naar het voorbeeld van Abcoude, Duivendrecht en Diemerbrug schapen te gaan weiden, waarvan de opbrengst ten goede zou komen aan de kerk, maar dat sloeg niet aan. Pas na WO II, in de jaren vijftig, kwam het er van.

Een nieuwe herder kreeg het voor elkaar de boeren een paar extra schapen te laten hoeden. De grote kudde nam hij voor eigen rekening. Dat was de in 1953 plechtig ingehaalde flamboyante pastoor Rutten. Zijn rijwiel met hulpmotor bracht bode Van Zomeren hem na. Hij liet zich vorstelijk achterover geleund in de slee van een parochiaan het dorp binnenrijden. Het was zo mistig op die vijfde januari dat hij met geen mogelijkheid het kasteel heeft kunnen zien. Toch doopte hij als romanticus pur sang kort na zijn intocht het dorp om tot *'Ridderhofstad'*, waarmee hij te kennen gaf zijn nieuwe standplaats op te willen waarderen. Hij was in Alphen aan de Rijn geboren, in het Groene Hart. Al snel wist hij wat hij miste in de verder goed met vee gevulde weilanden, kerkschapen. Het duurde niet lang of alle boeren zaten na de hoogmis in de rookkamer van de pastorie. Na de koffie kwam de borrel op tafel, na het tweede nipje stond er binnen niet al te lange tijd bij allemaal een lammetje in de wei. De sfeer nam

De roomsche kudde.

toe bij het opsteken van een sigaar uit de doos van de pastoor, die wat later nog eens met de borrelfles rondging voor een tweede lammetje.

De gebroeders Smits, Willem en Arie, kochten de beestjes in. De van hun moeder weggerukte diertjes huisden een dag of wat in de schuur van deze veehandelaren om ze te laten wennen aan een zelfstandig bestaan. Dat was nodig, want als ze gelijk in een vreemde wei terechtkwamen, zouden ze gaan zoeken naar hun moeder. Een fatale afloop was in onze met sloten doorsneden omgeving niet ondenkbaar. De heren Smits verzorgden eveneens de distributie van de lammeren naar de boeren.
Het verzorgen ging elders niet altijd van harte. In Abcoude maakten kinderen eens een abrupt einde aan het middagdutje van een kerkschapenhouder, omdat er een schaap in de sloot lag. *'Wat voor een'*, vroeg hij. *'Een kerkschaap'*, riep het jonge spul in koor. Ze konden dat zien aan een sneetje in het oor van het beest. 'Oh, gelukkig' scheen hij uitgeroepen te hebben toen hij toch opsprong om het dier op het droge te brengen.

Schapen aan de overkant van de Vecht. Op land dat vroeger tot de parochie behoorde.

Laat in het jaar deelde pastoor Rutten mee dat de opbrengst *'buitengewoon genadig'* was geweest, de penningmeester kon debet boeken, schapengeld *f* 2200,-. Als het goed is heeft hij aan creditzijde de prijs van een fles oorlam vermeld. De opbrengst was een welkome aanvulling op de begroting van de parochie, maar een deel ging ongetwijfeld op aan de hang naar pracht en praal van de pastoor. In het voorjaar van 1954 toonde hij zich zeer verguld met een cadeau van de fa. G. Stalenhoef (Wasserij Welgelegen). Uit dankbaarheid voor haar 60-jarig

bestaan schonk deze wasinrichting drie moderne kazuifels (paramenten) aan de kerk. Het kerkbestuur kocht er een koormantel bij. Bij de afsluiting van het 40-urengebed, op tweede Pinksterdag, droegen Rutten en zijn twee diakenen ze voor het eerst in een hoogmis met drie heren. Er stond ondermeer het Lam Gods op afgebeeld.

Een paar weken later, op 10 juni, sloeg pastoor Rutten met zijn bromfiets over de kop. Als dat al schaapjestellend gebeurd is, zal hij de tel kwijtgeraakt zijn. Hij moest op instigatie van dokter Roelofsen vanwege een hersenschudding het bed houden. Toen hij aan de beterende hand was, fabriceerde hij een later van pas komend jubileumlied voor diezelfde dokter.

Daarnaast kreeg hij het voor elkaar continuïteit in het kerkschapenprojekt te brengen. Zijn opvolgers, pastoor Neefjes en later pastoor Peereboom plukten de vruchten van zijn initiatief. Hoewel het wat door elkaar ging lopen. Neefjes organiseerde nog wel op 6 december 1959 een bijeenkomst voor de weiders, maar vond dat de parochianen niet alles van de boeren af moesten laten hangen. De burgerparochianen konden een bijdrage leveren voor een z.g. papieren schaap. Grazende schapen naast papieren schapen.

Pastoor Rutten celebreert met kapelaan Van Meurs en een gast-celebrant de plechtige Heilige Mis met drie heren tgv het 60-jarig bestaan van Wasserij Welgelegen. (collectie Ruud Verkaik)

Rutten kwam niks tekort in de drie jaar dat hij hier pastoor was. Zijn katholieke Horstermeertuinders vereerde hij om beurten met een bezoek. Hij verliet dan hun erf met zwaarbeladen fietstassen, waardoor zijn brommer bij stevige wind niet vooruit te branden was. Als het zo uitkwam maakten zijn uit het vervolgonderwijs in Hilversum terugkomende misdienaars daar dankbaar gebruik van. Hij fungeerde dan breed lachend als gangmaker, zijn wapperende toga zorgde voor luwte bij het achterwiel. Gelukkig liet hij het gewoontegetrouw vouwen van de handen achterwege.
Ondanks al zijn devotie liet Maria hem in de steek toen hij als oud-pastoor bij het 150-jarig bestaan van de parochie in mei 1961 zou komen preken in het kader van een preekcyclus. Zijn onderwerp was *'Parochie en Maria'*. Helaas, hij was verhinderd vanwege een bromfietsongeluk. Zijn standplaats Egmond aan de Hoef ligt dan wel op de geestgronden, maar ook daar kun je niet ongestraft alles van boven af laten hangen.

De katholieke gelovigen van Nederhorst den Berg deden af en toe wel wat lacherig, maar hebben genoten van Ruttens' opsmuk, terwijl deze weer genoot van het feit dat hij zijn schaapjes schoor zonder dat ze het in de gaten hadden. De dubbeltjes rolden week in week uit binnen, buiten rolden de keuteltjes van de voorbestemde schaapjes over het weiland, maar gewoon naast de anderen die eenzelfde lot tegemoet gingen.

Vijftig jaar oecumene in Nederhorst den Berg

Herman van der Molen

Het begon in 1961 met een uitnodiging aan de dominees van de Nederlands-hervormde en gereformeerde kerk door het rooms-katholiek kerkbestuur van de H. Maria Hemelvaartparochie om aanwezig te zijn bij de viering van het 150-jarig bestaan van de parochie.

In het welkomstwoord van de plechtige feestelijke mis op zondag 9 september 1961 bedankte pastoor Peereboom de beide dominees voor hun komst. Bisschop Van Dodewaard ging in deze viering voor.
Een passage van die toespraak van pastoor Peereboom trok mijn aandacht.
Hij zei: *"We kunnen er met een gerust hart van uitgaan, dat ook protestanten te goeder trouw zijn. Tragisch genoeg"*, zo vervolgde hij, *"is slechts de uitleg verschillend. De meesten hebben het geloof van huis meegekregen. Als mijn ouders protestant waren geweest, was ik misschien wel dominee geweest.*

Ds. Nummerdor en pastor Van der Weide in de Paaswake, 1998.

Een hoogtepunt op oecumenisch vlak was dat de drie kerken, geïnspireerd door hun voorgangers, wilden komen tot een kerstviering voor alle christenen van de gemeente Nederhorst den Berg. Dat zou dan voor het eerst in ons dorp plaats-

vinden. De katholieke parochie stelde haar kerkgebouw ter beschikking. In een aantal bijeenkomsten werd het programma vastgesteld. Als datum koos men zaterdag 22 december 1961.
Het Nederlands-hervormde en het rooms-katholieke zangkoor zouden een paar meerstemmige liederen ten gehore brengen. Ook het gereformeerde kinderkoor leverde een bijdrage door enkele liederen te zingen. Een trompettist zou het orgel, bespeeld door Cees van der Niet, begeleiden.
De verwachtingen waren hoog gespannen. Er bleek veel animo voor te bestaan. Geschat werd dat 700 mensen aanwezig waren. Alle beschikbare stoelen moesten worden bijgezet en kinderen zaten op bankjes op het priesterkoor. Het werd een wondermooie avond.
Op zaterdag 21 december 1963 vond in de rooms-katholieke kerk voor de tweede maal de kerstviering van de drie kerken plaats. De liturgie was samengesteld door dominee W.B. de Weerd van de hervormde kerk, dominee Sytsma verleende medewerking en pastoor J.Th.J. van de Beek hield de meditatie en sprak het slotwoord uit. De toenmalige burgemeester Baron Van Harinxma thoe Slooten en echtgenote waren als genodigden aanwezig. Medewerking werd verleend door de drie kerkkoren en het kinderkoor van de gereformeerde kerk.

In het archief van de rooms-katholieke kerk vond ik een schrijven van de heer P.M. Spee, secretaris van de Oecumenische Liturgieadviescommissie waarin goedkeuring gevraagd werd van het kerkbestuur om op pinksterzaterdag een oecumenische bijeenkomst te organiseren. De commissie zag de koorzang als bindmiddel voor de christenen van de drie kerken. De secretaris vroeg een subsidie aan van vijftig gulden. Meermalen werd deze brief besproken in de vergaderingen van het kerkbestuur. Drs. F.G. Hogendoorn kon geen zekerheid geven over goedkeuring wat betreft de werkwijze van de commissie. De subsidie werd afgewezen.
Als reactie hierop schreef de heer Spee wederom een brief waarin stond dat alles was gebeurd met toestemming van de drie geestelijken, te weten de dominees De Weerd, Van de Kooy en pastoor Van der Beek. Dominee De Weerd had wel bezwaren, want de koorzang was qua liederen te weinig afgestemd op de gemeenteleden en parochianen. Bovendien vond hij een geplande samenkomst op pinksterzaterdag hoogst ongelukkig.
Het r.-k. kerkbestuur stond wel positief ten opzichte van nauwere samenwerking. De heer Spee kreeg echter nooit antwoord op de vraag welke werkwijze van de commissie de beste was.

Op 2 mei 1969 kwam weer een brief van de Oecumenische Liturgieadviescommissie waarin stond dat ondanks het streven van de commissie nog geen begin gemaakt was met contacten tussen de besturen van de drie kerkgenootschappen.

Dominee Evert-Jan van Katwijk en pastor Ryan Keetelaar tijdens de gezamenlijke Palmpaasbijeenkomst op het Plein, 2011. (foto Jan van der Meer)

De toenmalige pastoor Tesselaar wilde wel een gezamenlijke pinksterdienst, maar dan zonder vreemde voorgangers. De commissie dacht daar anders over. De heer J. Schoordijk schreef op 21 mei 1969 als secretaris van het kerkbestuur, dat het goed zou zijn als er een gesprek plaats vond tussen de commissie en de plaatselijke geestelijkheid. De voorgestelde ontmoeting was het initiatief van pastoor Tesselaar. Daarna is er niets meer over de commissie vernomen.

In het blad van de Nederlands-hervormde kerk werd in het julinummer van 1963 in een kort artikel aandacht besteed aan het vertrek van pastoor Peereboom. Hij had, volgens de schrijver van het artikel, meegewerkt aan de verandering in het denken over samenwerking tussen de drie kerken.

In 1965 waren er op initiatief van pastoor Tesselaar gespreksgroepen van 9 à 12 mensen uit de drie kerken gestart, in de avonduren spraken de deelnemers over de eenheid van de christenen. De resultaten van deze bijeenkomsten werden gebundeld en opgestuurd naar het landelijk Pastoraal Concilie te Noordwijkerhout.

Intussen was een comité van Wereldgebedsdag actief op oecumenisch terrein. Dit is de oudste vorm van intensieve samenwerking tussen de drie kerken. Nog steeds wordt op de eerste vrijdag van de maand maart de viering van Wereldgebedsdag gehouden.

De kerstsamenzangvieringen gingen gewoon door. Er was ook een oecumenische vredesgroep opgericht die zich bezig hield met vredesvraagstukken. Ze werd moreel en financieel gesteund door de drie kerken, organiseerde gespreksavonden met landelijk bekende inleiders, hield een uitgebreide enquête in het dorp over kernbewapening, ging naar vredesdemonstraties in Amsterdam en Den Haag en hield vredeswaken op vrijdagavond op het plein.

Een doorbraak in de samenwerking kwam met de restauratie van de H. Maria Hemelvaartkerk eind jaren tachtig, toen het interieur drastisch moest worden opgeknapt. Zo'n drie maanden lang stond de kerk in de steigers, zodat er geen vieringen gehouden konden worden.
De kerkenraad van de Willibrordkerk bood spontaan haar ruimte aan de parochie aan om daar vieringen te houden.
Zo'n twintig jaar later gebeurde het omgekeerde. Een ingrijpende restauratie van de Willibrordkerk zorgde ervoor dat de parochie op haar beurt haar ruimte beschikbaar stelde aan de protestantse gemeente voor de zondagsdiensten.

Oecumenisch Palmpasen op het Plein, 2011.
(foto Jan van der Meer)

In de jaren daartussen waren de contacten niet zo intens. Over en weer stuurde men elkaar bloemstukken bij een afscheid of jubileum.
In een interview eind jaren negentig constateerde pastoor Peter van der Weide dat de oecumenische samenwerking langzaam ging, maar dat was naar zijn oordeel geen bezwaar. Hij zei toen: *"Het is een kwestie van tijd en geduld. Je moet vooral zoeken naar wat mensen gemeenschappelijk hebben."*
Daarin is men de afgelopen jaren zeker geslaagd. Dominee Nummerdor en pastoor Van der Weide zijn begonnen met oecumenische vieringen in de Goede Week. Later is dat uitgebreid met vieringen in januari ter gelegenheid van de bidweek voor de eenheid van de christenen, op Hemelvaartsdag

en vieringen voor ouderen in De Kuijer en de Bergplaats. Ook gezamenlijke acties van diaconie en PCI-commissie, zoals voor de voedselbank, getuigen van de voortschrijdende samenwerking.
Ook is er een vertegenwoordiger van de parochie bij vergaderingen van de kerkenraad aanwezig en omgekeerd iemand van de kerkenraad bij bijeenkomsten van de parochieraad.
Na het vertrek van dominee Sjoer mocht ik als parochiaan enkele malen voorgaan als gastpredikant in de Willibrordkerk, een historisch moment.
Met de huidige dominee Evert-Jan van Katwijk van de Willibrordkerk en diaken Ryan Keetelaar van de H. Maria Hemelvaartparochie als voorgangers zijn er veel gezamenlijke vieringen geweest, zoals met Palmpasen op het plein waar met een pony de Palmpasenoptocht begon, de vespervieringen in de vastentijd met als begin het uitdelen van het askruisje, de vieringen in de Goede Week en de eerste gemeenschappelijke openluchtviering dit jaar op hemelvaartsdag in de Horstermeer.
Zo wordt de traditie van gemeenschappelijke diensten, gestart door dominee Nummerdor en pastoor Van der Weide, voortgezet. De oecumenische samenwerking bloeit als nooit tevoren.

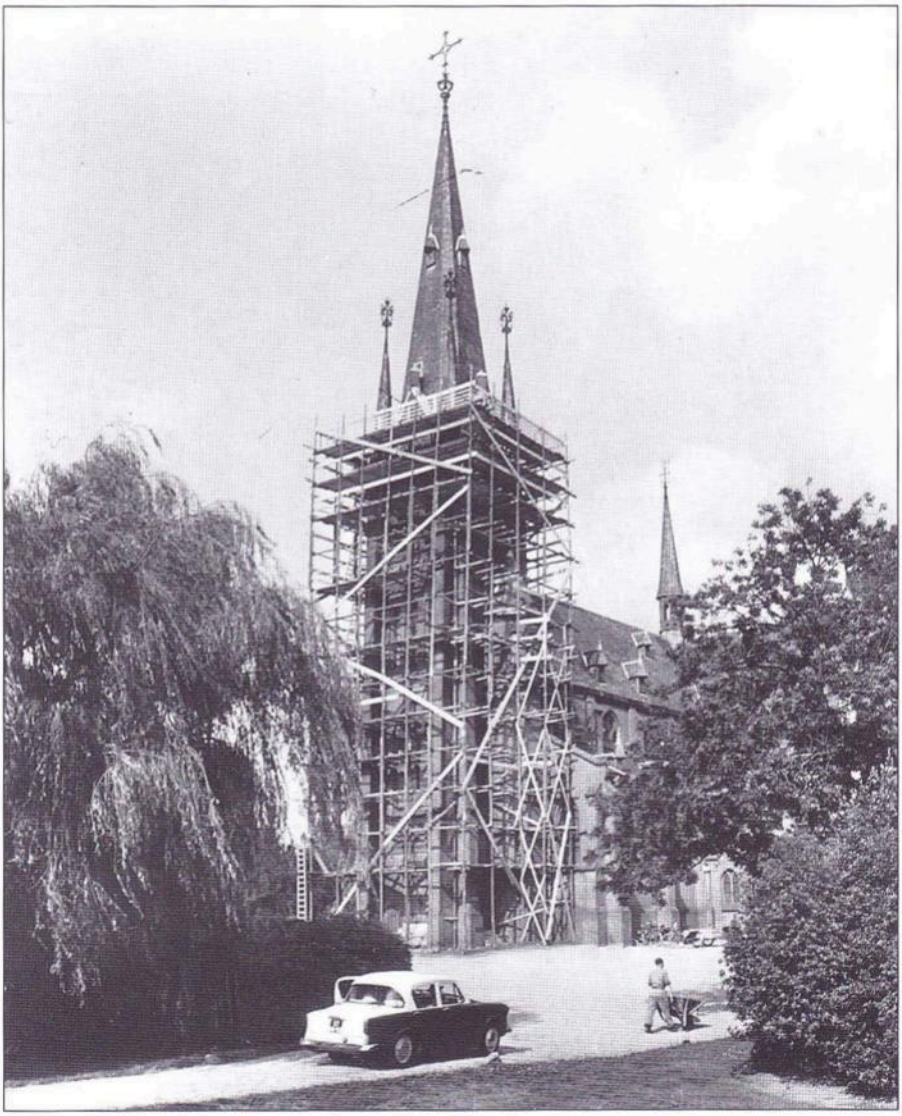
De restauratie van 1960 - 1963

Gerard Baar

Op zondag 21 februari 1960 deed pastoor Peereboom zijn intrede in de parochie, vijf dagen nadat pastoor Neefjes bij de bisschop van Haarlem ontslag had aangevraagd en hem dat ook werd verleend. Neefjes had de financiën van de parochie bij zijn vertrek goed op orde, waardoor Peereboom voortvarend aan de slag kon. Om iedereen duidelijk te maken dat hij de baas was, trok hij de volgens hem ontsierende gordijntjes boven bij het zangkoor weg. Hij vond dat de zangers daarmee een eigen wereldje schiepen binnen de vieringen, terwijl ze net zo lijfelijk aanwezig waren als de beneden in de kerk knielende gelovigen. Spaarzaamheid predikte hij door de restauratie van de gouden monstrans uit 1911 goedkoper te maken door drie gouden halskettingen uit het bezit van de kerk in te leveren bij de restaurateur.

Verder kreeg hij de beschikking over een garage in het voormalige kolenhok, doordat de verwarming van de pastorie overging op oliestook. Een kozijn met twee openslaande deuren volstond om de auto te stallen van de eerste pastoor die er een ter beschikking had. Diezelfde garage fungeert nu, opgeknapt en wel, als het achterste gedeelte van de, weer veel later daterende, Molshoop. Het vehikel van Peereboom zou toch maar in de weg gestaan hebben bij de onder zijn leiding uit te voeren grote restauratie, waarvoor hij speciaal aangesteld was. De heer Van de Bijl, bisschoppelijk architect, kwam vroeg in 1960 met een dik rapport, waarin hij aangaf wat er volgens zijn bevindingen nodig was om kerk, pastorie en parochiehuis weer voor jaren tegen de tand des tijds te beschermen. De consequentie was natuurlijk dat er een berg geld voor nodig zou zijn. Gezien de binnen een tijdsbestek van vijf jaar bijna verdubbelde opbrengsten van de collectes zat de mogelijkheid er in extra bedragen los te krijgen. Het leek erop dat het land het ergste naoorlogse leed, economisch gezien, achter de rug had. Peereboom zag zijn kans schoon en opperde begin juni 1961 dat er dekking genoeg was om een lening uit te schrijven voor de uitvoering van de aanbevelingen in het rapport van Van de Bijl. Er bleken genoeg kapitaalkrachtige parochianen te zijn, want de inschrijving liep van een leien dakje. Eind augustus 1961 kon Peereboom, dankzij zijn inzet, bogen op een door parochianen voltekende lening van *f* 57.000,- tegen een rente van 3%. Eigenlijk maar 2% omdat hij over *f* 8000,- renteloos kon beschikken. Een mooi cadeau voor de 150-jarige parochie. Architect Bijl droeg daarentegen door onzorgvuldig handelen niet bij aan het verbeteren van het soms wankele evenwicht onder de gelovigen binnen de parochie. Pastoor Peereboom had hem nadrukkelijk gewezen op het feit dat er twee katholieke aannemers waren die in aanmerking kwamen om op het aan

te nemen restauratiewerk van de toren in te schrijven. Van de Bijl had zonder verder overleg besloten dat een van de twee niet in staat zou zijn de klus te klaren en gaf die aannemer zelfs niet de gelegenheid om in te schrijven. Toen Peereboom vanaf de preekstoel meedeelde dat het werk voor *f* 20.626,- naar die ene toeging, was na de mis Leiden in last. De pastoor was net zo kwaad als de gepasseerde aannemer. Na veel vijven en zessen kwam Van de Bijl er niet onderuit

De kerktoren in de steigers in 1961. (archief RKHMH)

dat hij publiekelijk zijn excuses moest aanbieden en uitleg van zaken moest geven in het dekenaatsblad 'Sursum Corda'.
Dit voorval stond niet op zichzelf, er ging meer mis. Hij had verkeerde leien besteld, paarse in plaats van zwarte, waardoor het hele plan van aanpak voor de daken noodgedwongen aangepast moest worden. De torenspits zou nu in zijn geheel met nieuwe leien bedekt moeten worden, hetgeen in eerste instantie niet de bedoeling was.

Pastoor Peereboom ontvangt bisschop Van Dodewaard op 10 september 1961 in het bijzijn van burgemeester Van Harinxma thoe Slooten vanwege het 150-jarig bestaan van de parochie. (archief RKHMH)

Maar goed, ondanks alles stond bij de viering van het 150-jarig bestaan van de parochie op 10 september 1961 de toren al vanaf begin juli in de steigers. De voor het feest uitgenodigde bisschop Van Dodewaard was het middelpunt van de plechtigheden, voor de rest hield het kerkbestuur het sober. Het cadeau van de parochianen bestond uit een geldelijke gift van meer dan *f* 4000,-, waarmee de grote zaal in de pastorie een metamorfose had ondergaan onder leiding van architect Stork uit Weesp. Gelukkig kregen de kinderen van de St. Jozefschool voor

hun inzet wel iets speciaals aangeboden vanwege het bereiken van deze mijlpaal en wel de voorstelling van Bulletje Bonestaak door het gezelschap Sanders in het nog totaal op te knappen parochiehuis.
Eind november was de toren weer steigervrij. De muren waren na het repareren, schoonmaken en voegen bespoten met siliconen, terwijl het ijzer van de vier kleine torentjes er afgehaald was vanwege de scheurvorming. Nieuwe wijzers en wijzerplaten, in zwarte en gouden steentjes, completeerden het geheel. Pas een jaar later zou de klok elektrisch aangedreven worden. Om kosten te besparen was net voor de aanvang van de restauratie de koster ontslagen. In het begin liep de pastoor zelf iedere morgen 65 treden omhoog om het uurwerk op te winden. Later in het jaar nam oude Klaas Vernooy zijn werk over. In 1963 was het luiden van de klokken met de hand verleden tijd, een druk op de knop volstond om de gelovigen ter kerke te roepen.
Op een mooie dag in mei in het jaar 1962 stond de pastoor met zijn handen in het haar. De leidekkers verdwenen, hij noemde dat zijn 'Unvollendete'. De leien waren op, terwijl het dak aan de noordkant nog gedaan moest worden. Hij kon een paar weken later gelukkig wat ontspanning vinden in een door hem georganiseerde reünie voor zijn klasgenoten van het Groot Seminarie. Na een gezamenlijke roeitocht met wel zes boten, nodigde hij ze aan tafel om samen met hen te genieten van een door Alphons Peters (voormalig scheepskok en boekhouder bij wasserij 'Vecht en Dijk') verzorgd diner. De kok werd in de keuken onder andere bijgestaan door mejuffrouw Stien Appelboom. Het feestje was Peereboom meer dan gegund.

Leidekkersbedrijf de firma Joh. Beysterveld gooide de handschoen in de ring en legde de schuld bij de bisschoppelijke bouwinspecteur. De firma had hem bericht gestuurd dat de nieuwe leien uit Engeland moesten komen en tevens te laat geleverd zouden worden. Van de Bijl had niet de moeite genomen de pastoor hiervan in kennis te stellen. Peereboom schreef een brief op hoge poten naar de bisschop, want buiten dit voorval was er nog veel meer fout gegaan. De restauratie haalde zelfs een keer de landelijke pers, iemand uit de parochie had een journalist van de Volkskrant tamelijk tendentieus ingelicht over het verloop van het hele gebeuren.
Al met al had deze pastoor in de drie en half jaar dat hij hier zetelde veel bereikt. De bisschop riep hem op 30 augustus 1963 weg naar de parochie van H. Willibrordus buiten de Veste aan de Amstel in Amsterdam. Die Cuyperskerk viel in 1966 ten prooi aan de slopershamer. Restauratie zou onvoorstelbare kosten betekend hebben.
Ter afsluiting nog wat verworvenheden uit zijn korte verblijf in de parochie H. Maria Hemelvaart. Zijn no-nonsensbeleid; onvervaard pakte hij de dingen aan die hem niet aanstonden. Hij stoorde zich niet aan tegenwerpingen en heeft met zijn niet-aflatende ijver ongetwijfeld voldaan aan de verwachtingen die de bis-

Op de grens met Ankeveen verwelkomt Burgemeester Van Harinxma Thoe Slooten samen met pastoor Peereboom de bisschop. (archief RKHMH).

schop van hem had. Hij dwong in ieder geval gezag af. Het deed hem deugd dat nog net voor zijn vertrek de nieuwe knielbank (gemaakt van irokohout) bij het Maria-altaar arriveerde, een afscheidsavond wilde hij niet, hij werkte al genoeg met wierook! Trots keek hij terug op het feit dat er de laatste drie jaar *f* 46.000,- meer binnengekomen was dan bij zijn voorganger. Het geld zou de parochie hard nodig hebben de komende jaren, want de restauratie was nog niet voltooid.

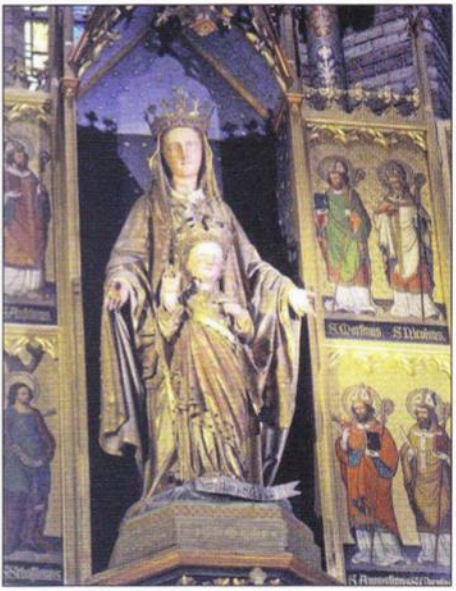
Hij had eigenlijk al in het door hem geschreven artikel in de feestkrant van het 150-jarig jubileum in 1961 aangegeven hoe hij over zijn parochie dacht. Op een marmeren plaat had hij de namen van al zijn voorgangers laten beitelen en hij hoopte dat ze niet alleen op die koude steen bleven staan, maar een warme plaats in het hart van de parochianen zouden krijgen. In subtiele bewoordingen probeerde hij aan te geven dat de katholieke gemeenschap van Nederhorst den Berg lang in een isolement verkeerd had. Nu dit isolement aan alle kanten doorbroken werd, ontstond er een crisis die niet zonder botsingen kon verlopen. Hij besloot met de woorden dat een pastoor geen directeur van een museum is, maar een herder van levende schapen. Hij dacht daarvoor binnen de parochie enig begrip te kunnen vinden.

H. Maria Hemelvaart, mede dankzij de Processie Broederschap (1880-1965)

Gerard Baar

Broederschappen bestaan al heel lang. Deze geestelijke verenigingen stelden zich ten doel christelijke waarheden aan leken door te geven. Bepaalde leefregels moesten de leden aanzetten tot gebed en een godsvruchtig leven. In Sittard richtte de clerus in 1867 de Broederschap van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart op om die vrome toewijding tot de heilige maagd over Nederland te verspreiden.

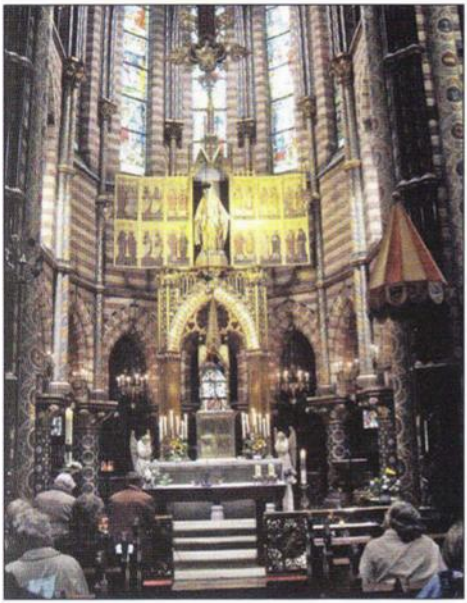
Hoe bereikte die devotie uiteindelijk Nederhorst den Berg? Vanuit Issoudun in Frankrijk kwam ze via België in onze streken terecht door een voorval dat van de geestelijken en de gelovigen het predikaat wonder kreeg. In Limburg en omgeving brak rond 1866 een grote cholera-epidemie uit. In het internaat van de zusters Ursulinen in Sittard droegen drie meisjes uit Luik ieder een medaille met een afbeelding van Onze Lieve Vrouw van het H. Hart. Hun bezorgde moeder had ze het advies gegeven die te dragen ter bescherming tegen deze epidemie. De moeder-overste wist er van en in een poging om een meisje dat per ongeluk een naald ingeslikt had te redden, deed ze uit wanhoop een van die medailles om de hals van het kind. Vervolgens riep ze het hele internaat erbij om Maria aan te roepen. Het meisje, dat ten dode opgeschreven was, hoestte na aanhoudend gebed de naald op. Deze wonderbaarlijke gebeurtenis leidde in 1866 tot de oprichting van de Processie Broederschap te Sittard.

Het beeld van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart in de basiliek van Sittard. (foto Jan van der Meer)

Cornelis Stalenhoef (logementhouder) uit Nederhorst den Berg toog met een groepje van 18 pelgrims in 1878 vanuit Harmelen op driedaagse bedevaart naar dat nieuwe Limburgse genadeoord. De Harmelense initiatiefnemer C. Voorn

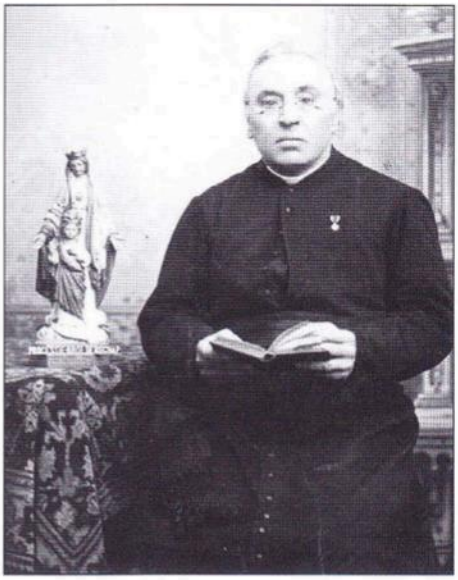
deed bij hem zijn beklag over het gebrek aan medewerking van zijn pastoor. Die klaagzang was niet aan dovemansoren gezegd. Stalenhoef nam zoals beloofd gelijk bij terugkeer contact op met onze toenmalige pastoor Vismans. Deze reisde het jaar daarop met 21 pelgrims naar Sittard. In het nog niet zo oude bedevaartsoord was vanwege de enorm gegroeide toeloop net een nieuwe kerk ingewijd, bijeengebracht door giften van meer dan 3 miljoen toegewijden uit binnen- en buitenland. Pastoor Vismans was diep onder de indruk van dit door paus Leo XIII in 1883 tot basiliek verheven heiligdom dat tevens hoofdzetel werd van de nationale aartsbroederschap van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart.

Interieur van de basiliek van Sittard, ingewijd in 1879. (foto Jan van der Meer)

Op initiatief van Vismans zag op 16 april 1880, na toestemming van de bisschop, de devotievereniging 'Processie Broederschap, afdeling Nederhorst den Berg', het licht. In de statuten stond o.a. dat een deel van de opbrengst bestemd zou zijn voor een nieuw te bouwen kerk in Nederhorst den Berg. President-directeur Vismans benoemde de heer Bernsen tot secretaris, Cornelis Stalenhoef tot penningmeester, maar deed voor de rest zogoed als alles zelf. Het is naar onze begrippen onvoorstelbaar, maar het liep als een trein. In het jaar van de oprichting trokken 126 pelgrims onder leiding van de dorpspastoor richting Sittard. De deelnemers kunnen nooit allemaal uit Nederhorst den Berg gekomen zijn, omdat lang niet iedereen zich zo'n reis kon veroorloven. Degenen die wél het geld hadden om ter bedevaart te gaan, bleven drie dagen weg. Eerst namen zij de boot naar Utrecht om zich bij de rest van de pelgrims te voegen die van alle kanten naar het station kwamen. Daar stonden de afgehuurde wagons van de trein naar Sittard klaar. Onderweg baden de deelnemers het ene weesgegroetje na het andere. De afspraak was dat ze met het bidden en het aanroepen van Maria zouden stoppen als de trein een station naderde.

Wellicht heeft iemand jaren later één keer achteruitgebeden, want bij het naderen van station Eindhoven remde de trein 'n keer zó abrupt dat 600 biddende pelgrims over elkaar heen rolden. Verbolgen deelnemers eisten dat de toen-

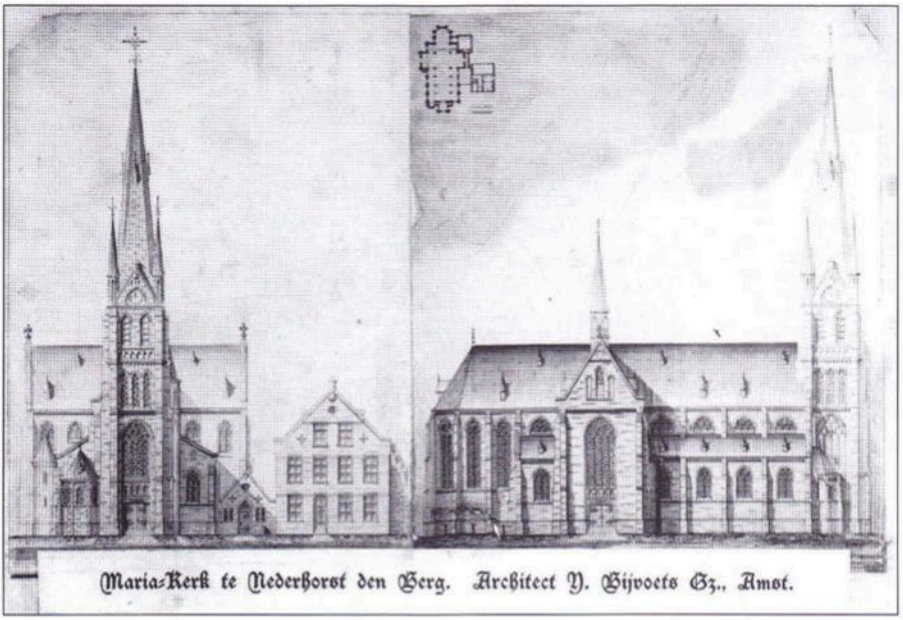

Pastoor Vismans, (1871 - 1899).

malige president-directeur, pastoor Van den Burg, een klacht zou indienen bij de Nederlandse Spoorwegen. De pastoor vond het waarschijnlijk veel erger dat in 1917 de aandelen Russische Spoorwegen van de broederschap in een klap hun waarde verloren. Want het was de Bergse Broederschap in die bijna 40 jaar van haar bestaan enorm voor de wind gegaan. Stichter Vismans had zijn droom om een kleine 'kathedraal' te bouwen deels kunnen financieren uit een mengsel van zakelijkheid en vroomheid. Na een paar jaar begeleiden van de Bergse bedevaart kreeg hij het in 1884 voor elkaar zijn parochie te assimileren met de aartsbroederschap van Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart te Sittard. Ongetwijfeld speelde mee dat dit devotieorgaan een steunpunt wilde hebben boven de rivieren. Het mes sneed aan twee kanten: Sittard voer wel bij de en masse overnachtende nieuwe pelgrims en de pastoor kreeg kapitaal voor zijn nieuwbouwplannen. De contributie voor de broederschap bedroeg per jaar 0,50 cent en 0,25 cent betaalde de familie voor overleden leden. Voor deze bedragen droegen overal in den lande pastoors en kapelaans missen op tot hulp en zielenheil. De levende leden waren bovendien verzekerd van de voorspraak van Maria als ze maar 2 x daags het volgende korte gebed op zouden zeggen: 'Onze Lieve Vrouw van het Heilig Hart, bid voor ons'.

De bisschop uitte zijn twijfels over de manier waarop de pastoor het benodigde geld via de door hem opgerichte afdeling van de aartsbroederschap Sittard binnenkreeg, desondanks ging hij ermee door. Mond op mond reclame effende de weg naar zijn succes in de verschillende regio's. Vooral in de veenweidegebieden om ons heen sloeg de devotie aan. Amsterdam bleef niet achter. Zelfs in Zeeland kwam een afdeling tot stand met als hoofdplaats Heinkenszand, terwijl ook in Amersfoort en omstreken een niet onbelangrijk deel van de donateurs woonde. Vlak na de dood van Vismans telde de broederschap 14.000 geregistreerde leden, die meehielpen aan het instandhouden van zijn levenswerk.

De in 1890 ingewijde kerk kon zelfs tot ver in de 20e eeuw keer op keer verfraaid worden door giften van de broederschap. Allereerst in 1900, natuurlijk met een

Bouwtekening van de Mariakerk met pastorie, westzijde met toren en de noordzijde, 1888. Architect Y. Bijvoets Gzn. (foto atlas RANH).

Maria-altaar, dat bij leven al de vurige wens was van haar in 1899 overleden stichter pastoor Vismans. Postuum vervulde het bestuur zijn hartenwens.

In 1917 schonk de broederschap het in wit zandsteen uitgevoerde hoofdaltaar, dat tijdens de laatste restauratie met hart en ziel schoongemaakt is door een achterkleinzoon van de eerder genoemde Cornelis Stalenhoef. Binnen een tijdsbestek van 121 jaar is er van generatie op generatie heel veel geld opgebracht om de kathedraal van de Vechtstreek in goede staat te houden. Tot haar opheffing, in de jaren zestig van de 20e eeuw, speelde de broederschap daarin een rol van betekenis. Bovendien bleek dat het bestuur niet wars was van pracht en praal. Het schonk, bij het 50-jarig jubileum van de broederschap in 1930 aan de Maria Hemelvaartkerk nog drie op het leven van Maria betrekking hebbende gebrandschilderde glas in lood ramen, waaronder het grote raam aan de zuidkant.

Dat 50-jarig bestaan was een onvergetelijk feest volgens degenen die de voorbereidingen mochten treffen. Groot en klein deden enthousiast mee. Het rook al dagen veel lekkerder in en buiten de pastorie dan in al die voorgaande jaren. Het jaarlijks terugkerende diner voor alle zelateurs en zelatrices (afdelingshoofden), sinds 1918 gehouden in het door de broederschap gefinancierde parochiehuis,

Jongerenbedevaart naar Sittard, 1963.

kreeg een nog feestelijker tintje dan anders. Na de Mis van Dankbaarheid schoven ze aan, aan een in vele gangen opgediende niet te versmaden dis. De door de jonge vrouwen van de Mariacongregatie ingeschonken wijn vloeide rijkelijk. Uit de overlevering vernam ik dat de diensters deze ook zelf geproefd hebben. President-directeur pastoor De Wolf en het bestuur speelden gastheer voor zo'n 90 genodigden. Mijn tante Jo Baar smaakte het genoegen om op 10-jarige leeftijd mee te mogen varen met de boot van Tober om een deel van de gasten op te halen in Breukelen. Een andere tante, Trees van Benschop, oefende in het parochiehuis onder de bezielende leiding van juffrouw Wiegmans in het zingen van allerlei stichtelijke Marialiederen. Er mocht niets misgaan van die juffrouw! Het was daarom een gotspe, dat de fout van een ander juist háár trof. Iemand had tussen twee binnendeuren de marmeren gedenkplaat opgehangen met daarop de namen van alle broedermeesters van de afgelopen 50 jaar. Bij het dichtdoen van een van die twee deuren kwam het aandenken precies op haar voet terecht.

In hetzelfde jaar trad Jaap Stalenhoef Gzn, een kleinzoon van Cornelis, toe tot het bestuur. Die viel met zijn neus in de boter, want hij mocht natuurlijk ook aanzitten aan het diner. Het broederschapsservies telde borden genoeg. Stalenhoef (in de wandeling ome Jaap) kweet zich met verve van zijn taak tot aan het ter ziele gaan van de Processie Broederschap in 1965. Het aanbod aan bedevaarten was bij zijn aantreden dermate groot, dat de broederschap niet schroomde te adverteren in landelijke rooms-katholieke dagbladen, zoals 'de

Tijd' en 'de Maasbode'. In de bestuursvergadering van 1930 kwam ter sprake of het mogelijk zou zijn een goed glas wijn te drinken met de nieuwe deken van Sittard, omdat de verhouding met de vorige stroef was geweest. Verschil in de manier van zakendoen speelde daarbij een rol. De broederschap probeerde meer winst te behalen in Sittard, door af te dingen op zaken als huisvesting en onkosten voor de algehele verzorging van het programma. Met de nieuwe deken is het weer goed gekomen, Sittard bleef de broederschap dankbaar. De stad vlagde in 1939 bij de intocht van de diamanten processie. Ter gelegenheid van dit heugelijke feit bood de 'vreemdelingenindustrie' de Broederschap een tegel met het wapen van Sittard aan.

Na de oorlog liepen de treinen nog niet naar wens, zodat de bus als alternatief gold. In 1948 toen de dienstregeling van de NS zo goed als op orde was, kreeg de trein weer de voorkeur. Wel zo rustig tijdens het bidden van de rozenkrans. Meestal deed Jaap Stalenhoef dat, omdat hij de kunst van het voorgaan in dat aaneengeregen gebed verstond. Ik heb hem in 1954 horen bidden, toen ik met vijf medemisdienaars op de achterbank van een van de comfortabele touringcars zat. Onvergetelijk. We waren er met z'n zessen stil van. Na in Roermond in de kapel van Onze Lieve Vrouw in het Zand om bijstand gevraagd te hebben, begon Ome Jaap direct na het verlaten van dat bedevaartsoord met het bidden van zijn rozenhoedje. Hij bad zoals hij biljartte, heel bedachtzaam, alleen staken nu

Serviesgoed van de Processie Broederschap. (foto Claudette Baar)

de daarbij gewoonlijk opgerolde mouwen van zijn witte overhemd keurig in een zwart jasje. De nastoot was voor hem, bij het stoppen van de bus in Sittard begon hij aan het laatste weesgegroetje. Wij hadden ondertussen geprobeerd het stadion van de eerste Nederlandse profvoetbalclub, Fortuna '54, in zicht te krijgen.

De roep naar minder gebed onderweg klonk steeds luider in de slotjaren van de Sittardbedevaart. De deelnemers wilden met geopende ogen van de heen- en terugreis kunnen genieten. Het kerkkoor ging eind jaren vijftig zondagsmorgens om 5 uur richting Sittard. Ze zaten op tuinstoeltjes in de waswagens van de wasserijen 'Welgelegen' en 'Vecht en Dijk'. Onderweg repeteerden ze de liederen voor de hoogmis.

Ter gelegenheid van de 80e bedevaart verlootte het bestuur in 1959 één reis naar Sittard om dit jubileum te vieren, inclusief een in dat jaar meegenomen bezoek aan de passiespelen in Tegelen. Het jaarlijks verloten van een gratis reis bleef in 1960 onder de nieuwe president-directeur, pastoor Peereboom, van kracht. Hij heeft vol overgave geprobeerd een zinkende devotie boven water te houden. De tot het bestuur toegetreden Arie Ketelaar maakte zich in 1963 via de KJV (Katholieke Jongeren Vereniging) sterk voor een jongerenbedevaart. Een kapelaan uit de vorige Amsterdamse parochie van Peereboom, wilde wel mee als geestelijk begeleider. Een bus vol jeugd volgde de ouderenbussen tot Thorn. Daar scheidden hun wegen. De jongeren moesten, geheel in de geest van de tijd, een voettocht met gespreksopdracht maken van Susteren naar Sittard. Na het eten volgde de afsluitende discussie, waarna er gelegenheid tot uitgaan was. Het viel niet mee iedereen op het afgesproken tijdstip binnen te krijgen. De volgende dag, na de plechtigheden en de lunch, stond er ter afsluiting nog een rondje Zuid-Limburg op het programma. Ondanks de toevoeging van het toeristische aspect bleef het bij die ene jongerenbedevaart. De veranderingen binnen de katholieke wereld dienden zich vanaf dat jaar in sneltreinvaart aan.

Ondanks het feit dat de parochie in 1963 nog een wereldkindsheiddag zonder processie vierde en er in 1964 nog 78 personen mee naar Sittard gingen, hield de Processie Broederschap in 1965 haar laatste bedevaart. Nadat Jaap Stalenhoef zich 35 jaar ingezet had voor het behoud van de geestelijke erfenis van zijn opa, kwam er toch een einde aan de broederschap. De afwikkeling van de zaken werd in liefde overgedragen aan het kerkbestuur. Als laatst geregistreerde overledene stond in het gedachtenisboek onder nummer 16.693, Adriaan Boorman uit Kwadendamme.

Samen in 't KAN

Jan Baar

De kerk van Werinon (Nederhorst den Berg), gesticht door Liudger/Ludgerus en toegewijd aan Sint Willibrordus, was vanaf het eind van de 8e eeuw de moederkerk van een groot gebied, de 'matrix ecclesia', het kerkelijk en bestuurlijk centrum van de noordelijke Vechtstreek. Successievelijk scheidden delen zich af om een eigen parochie te vormen.

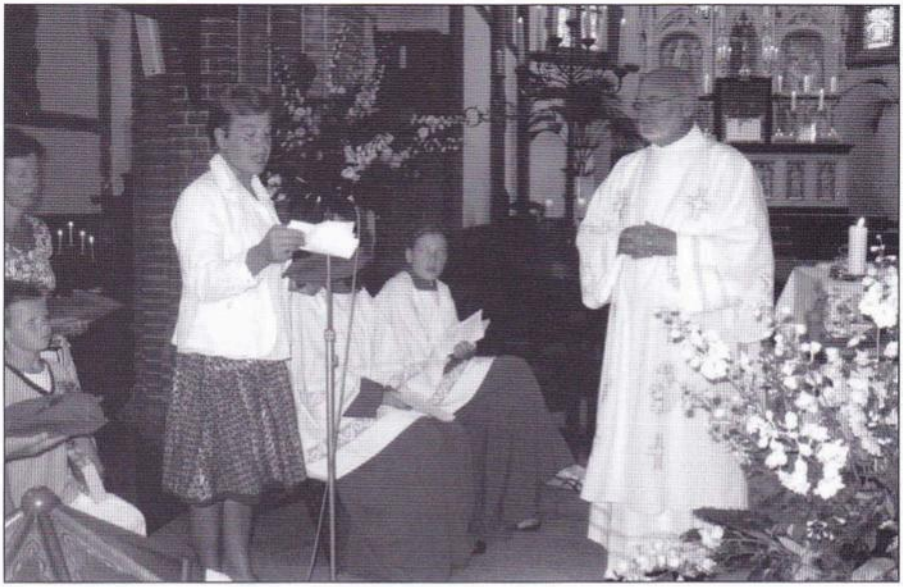
Als laatste werden Kortenhoef en Ankeveen zelfstandig, Ankeveen in het begin van de 14e eeuw, de kapel van het H. Kruis te Kortenhoef werd vlak na 1380 een zelfstandige parochiekerk. Het gebied rond het Horstermeer en Nigtevecht werd nog lang gezien als een geografische eenheid met Nederhorst den Berg als het oude centrum.[1]
Tijdens de reformatie in de 16e en 17e eeuw raakte de r.-k. gemeenschap in totale verwarring. Toen de Contrareformatie weer enige greep kreeg op de gang van zaken werden de katholieken van Nederhorst den Berg en Nigtevecht geacht hun kerkelijke plichten in de gedoogde statiekerk van Ankeveen te vervullen. Eigenlijk wilden ze liever ingedeeld worden bij Weesp, maar er werd anders beslist.[2] Ook het noordelijk deel van Kortenhoef en het gebied van 's-Graveland werden ingedeeld bij Ankeveen. Tot 1811 bleef die situatie gehandhaafd. In dat jaar stichtten de katholieken van Kortenhoef /'s-Graveland en Nederhorst den Berg/Nigtevecht ieder een eigen kerk.

Veranderingen

Gedurende zo'n 175 jaar bleven de contacten tussen de buurtparochies beperkt tot het meebeleven van feestelijke gebeurtenissen en misschien af en toe eens wat assistentie. Begin jaren tachtig van de 20e eeuw veranderde de situatie door veranderingen in de r.-k. kerkgemeenschap, zoals de min of meer voltooide ontzuiling, de voortschrijdende ontkerkelijking en het dreigend priestertekort.
In mei 1985 nam het dekenaat Hilversum het initiatief tot een eerste gesprek tussen de pastores en besturen van de parochies van Kortenhoef, Ankeveen en Nederhorst den Berg waarin eens besproken kon worden welke gevolgen de veranderingen konden hebben en welke wensen er in de parochiegemeenschappen leefden. De deelnemers wisten eigenlijk niet zo goed wat ze er mee aan moesten, het liep allemaal nog best aardig in hun eigen parochie. Er werd in ieder geval besloten enkele keren per jaar gezamenlijk te vergaderen.

KAN: Kortenhoef-Ankeveen-Nederhorst den Berg

Na de viering van het 100-jarig bestaan van het kerkgebouw in 1990 deelde pastoor Piet Al mee, dat hij met emeritaat ging. Hij was naar later bleek de laatste

Installatie van diaken Ryan Keetelaar als pastor van de KAN-parochies, 2009. (Collectie Archief RKHMH)

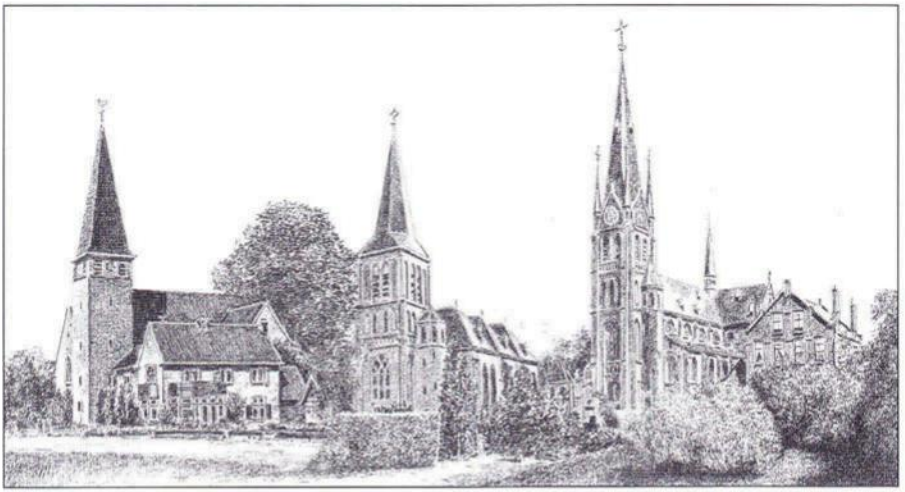
fulltime pastoor van Nederhorst den Berg en Nigtevecht. Toen ook pastoor Postma van Ankeveen in 1993 vertrok, werd het duidelijk dat er geen nieuwe herders voor deze parochies benoemd zouden worden. Pater Ambro Bakker, op dat moment pastoor van Kortenhoef, nam eerst Nederhorst den Berg en daarna ook Ankeveen onder zijn hoede. Op 1 februari 1994 werd priesterkandidaat Peter van der Weide benoemd tot pastoraal werker in het KAN. Toen de bisschop Ambro Bakker tot deken van Zaandam en Purmerend benoemde, werd Peter van der Weide, die op 10 juni 1995 tot priester was gewijd, geïnstalleerd tot pastoor van de drie KAN-parochies.

In 1995 verscheen een pastoraal plan onder de titel *'De drie KAN-parochies samen op weg naar het jaar 2000'*, waarin uitgangspunten en doelstellingen verwoord stonden. Het moest tevens dienen als leidraad voor de werkgroepen en de vele vrijwilligers. In 2000 is het plan geheel herzien en aangepast.

Ook verscheen in 1995 een schoolnota, waarin staat wat verwacht kan worden van de katechese op de r.-k. scholen en wat de taak van de parochie in deze is.[3]

In de loop der jaren heeft de samenwerking van de drie zelfstandige parochies in 't KAN op veel terreinen gestalte gekregen en vruchten afgeworpen.

De vieringen worden op elkaar afgestemd, 't KAN-nieuws verschijnt regelmatig, er is een gezamenlijke website, een KAN-coördinator is aangesteld, werkgroepen overleggen op gezette tijden, cursussen worden georganiseerd en er zijn speciale KAN-vieringen voor en door de drie parochies gezamenlijk: rond 15 augustus

De kerken van 't KAN-verband. (tekening Jan Veenman, bewerking Theo van der Zee)

Maria Hemelvaart in Nederhorst den Berg, rond 1 oktober Christus Koningfeest in Ankeveen en jaarlijks een in Kortenhoef. Een speciale Mariaviering voor de KAN-parochies is er in de maand mei, in samenwerking met de Zonnebloem en de KBO. Voorbereiding en viering van het sacrament van het vormsel gebeurt al jaren gezamenlijk. In 2000 verscheen als uitgave van de KAN-parochiebesturen *'Een kansrijk bestaan. De geschiedenis van drie parochies tussen Gooi en Vechtstreek'*.

Regio Hilversum

Hoewel ieder parochie veel prijs stelt op de eigen identiteit en zelfstandigheid is de samenwerking in 't KAN niet meer weg te denken. Mede door de goede samenwerking op veel terreinen kunnen de drie parochies als zelfstandige en levendige geloofsgemeenschappen in stand blijven. Het pastorale aanspreekpunt voor de KAN-parochies blijft pastor Ryan Ketelaar.
Vanaf 1999 werkt de Hilversumse Emmausparochie ook samen met de KAN-parochies en sinds 2009 is ook de Paulusparochie van Loosdrecht er bij betrokken. Het samenwerkingsverband van deze vijf parochies draagt de naam *'Kerkenmeren'*. Op 1 juli 2010 is Jules Dresmé als pastoor benoemd voor de regio Hilversum waaronder ook de KAN-parochies vallen.

Noten:

1. A.L.P. Buitelaar. De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek, 1993.
2. Dr. M.F.G. Parmentier. Een pastorale kwestie tussen Weesp en Ankeveen. In: Het pastoraat aan katholieken tussen Vecht en Eem, 1638-1646, 1991.
3. Pastor Peter van der Weide. Het KAN verkeren. In: Een kansrijk bestaan. De geschiedenis van drie parochies tussen Gooi en Vechtstreek, 2000.

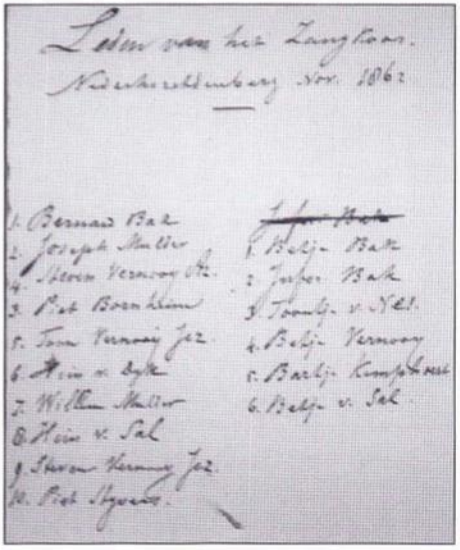
Het zangkoor, onmisbaar bij de eredienst

Gerard Baar

Op 31 december 1860 bestond het kerkkoor uit 10 heren en 5 dames. Rond 1900 is het een louter mannenaangelegenheid geworden. Vrouwen zongen lustig verder onder de naam St. Cecilia, maar in de kerk klonken alleen mannenstemmen.

Eens per jaar vierden ze wel samen feest onder het genot van een boerenkoolmaaltijd met een toefje pastoorstoespraak. Rond 1935 kwamen de jaarlijkse uitjes in zwang. Een hele belevenis voor de mannen, de vrouwen zaten thuis met de kleine kinderen. De vrouwenzangvereniging, o.l.v. dirigent Chris Hageman, geassisteerd door juffrouw Agnes Wiegmans, telde onder haar leden bijna alleen verkering hebbende of verloofd zijnde meisjes. Getuige de foto trokken die er gelukkig wel eens op uit om anderen van hun zangkunst te laten genieten.

Tijden veranderen, wat langer na de oorlog begon Joop Pouw (van de brug) een r.-k. jeugdkoor dat na zijn vertrek uit het dorp opgeheven werd. In 1974 richtte Kees Hageman samen met Zr. Christine opnieuw een jeugdkoor op. Het koor treedt nog steeds op maar nu onder de naam Emotions. Het nog steeds bestaande dameskoor zocht toenadering tot het mannenkoor, wat in 1963 resulteerde in een gemengd koor onder de naam St. Jan Baptist. De vrouwen mochten mee gaan doen bij rouw- en trouwmissen, zodat de wekelijkse repetitie van het mannenkoor begon met een halfuur gemengd zingen. De dames traden eerst een tijdje op in het Lof op zaterdagavond, waarna ze spoedig af en toe het zingen tijdens de Hoogmis van de mannen overnamen. Langzaam groeide het koor uit tot een echt gemengd koor. Sinds een paar jaar bestaat er, dankzij de toenemende samenwerking binnen het KAN zelfs een Bergs-Ankeveens koor onder de naam Maria-Martinus. Het koor zingt mooi, maar dreigt ten onder te gaan aan de vergrijzing als er geen jongeren bijkomen.

Leden van het zangkoor in 1862. Mannen en vrouwen zongen samen. (Archief RKHMH)

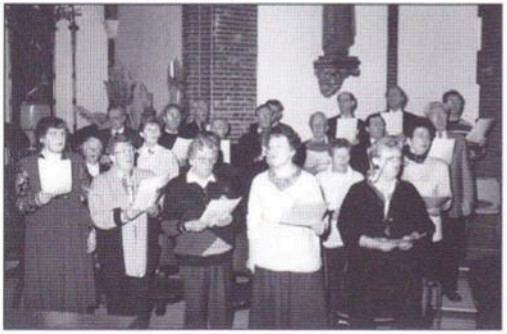
Het zangkoor bij de bus, voor of na het versterken van de inwendige mens (rond 1940). (collectie Ton Hageman)

Bestemming bereikt.

De dameszangvereniging van voor de oorlog (1935-1936).

St. Jan Baptist (1996).

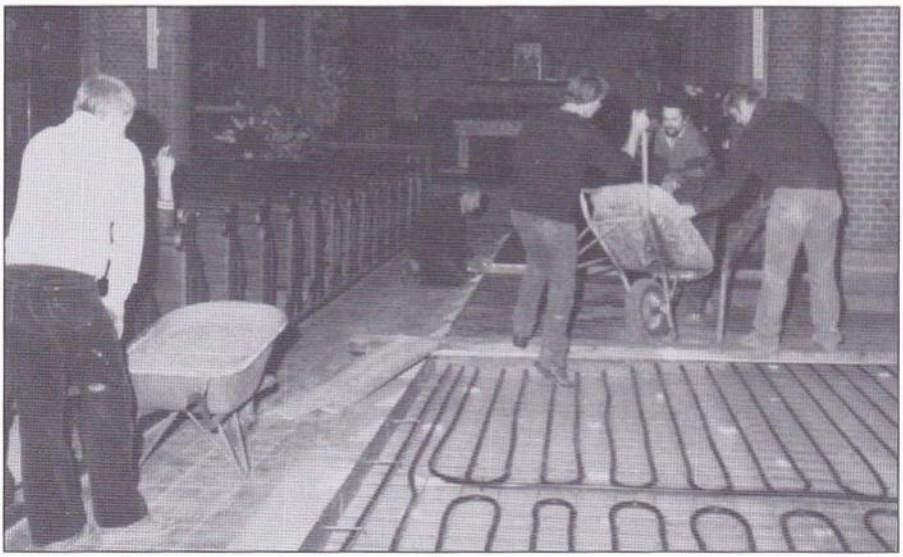

Emotions, 2010.

Petrus' liefdewerk
Vrijwilligers

Gerard Baar

Zonder vrijwilligers zou niet gekund hebben wat nu nog steeds kan, de eucharistie vieren in een parochiekerk die de tand des tijds heeft doorstaan dankzij de inzet voor haar behoud van generatie op generatie. Geldelijke steun is nooit alleen toereikend geweest om alles te laten functioneren. Binnen de parochiegemeenschap is er een ongekend groot aantal vrijwilligers dat week in week uit bezig is de taken uit te voeren die het op zich genomen heeft. De meeste activiteiten vallen niet op, maar als u een ochtendje in 'De Molshoop' zou gaan zitten weet u gauw genoeg wat er allemaal komt kijken om de boel draaiende te houden. Het werk van de tuingroep springt naar buiten toe het meest in het oog. Tuin en kerkhof zien er uit om door een ringetje te halen, een lust voor het oog. Sinds de bouw van de Maria Hemelvaartkerk in 1890 heeft er ongeveer om de dertig jaar groot onderhoud plaatsgevonden, de laatste keer rondde het toenmalige kerkbestuur zo'n ingrijpend gebeuren in 2003 af. Tussen die restauraties door kwam er ieder jaar wel iets naar voren waar niet onderuit te komen was om later hogere kosten te voorkomen. Zo heeft een twaalftal mannen in 1985 de kerk van vloerverwarming voorzien, naast het verrichten van andere klussen, zoals o.a. het voegen van de onderkant van de toren. In de twee jaar dat de

Vloerverwarming zorgt er sinds 1985 voor dat de kerkgangers niet meer met koude voeten thuiskomen.

Actiegroep die vanaf 1996 van alles doet om de parochie week in week uit door te laten draaien. Bovendien hebben zij door hun inzet in 10 jaar tijd heel veel geld binnengehaald voor de laatste restauratie die in 2005 helemaal afgerond is.

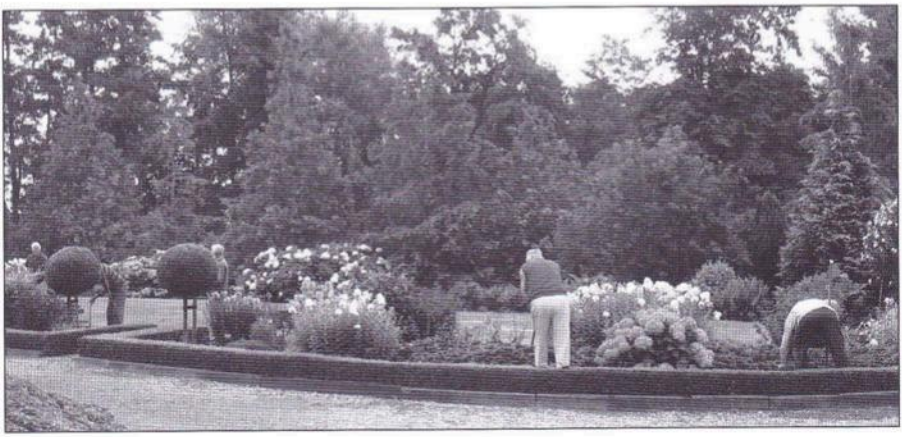
groep in en rond kerk, pastorie en parochiehuis bezig is geweest heeft ze veel werk verzet in de avonduren. Een vaste groep vrouwen (nu nog) stond dan te boesteren om alles weer voor de zondag schoon te hebben. Altijd zijn er parochianen bereid gevonden ergens aan mee te werken. Toen in 1993 Ambro Bakker grote inzet vroeg voor weer een restauratie, die dus tot het jaar 2003 zou duren, kreeg hij enorm respons. Petje af voor die mensen, waarvan de meesten tot op heden nog altijd actief zijn. Of dat nu op de voorgrond of op de achtergrond is, in het zicht of uit het zicht, wel of niet op de foto, ze zijn er.

De deuren van de hoofdingang worden teruggehangen nadat ze een grondige opknapbeurt hebben ondergaan.

Bij het jaarlijkse parochiefeest en de braderieën rond het plein zijn de poffertjesbaksters niet weg te denken.

Deze momentopname van de tuinlieden spreekt voor zich.

De rommelmarkt.

Aan- en afvoertroepen met pensioen.

Beeltenis van het Maria-altaar, gemaakt door J. Hisse Roermond, 1900. (archief RKHMH)

Historische Kring Nederhorst den Berg

Bestuur:

Voorzitter:	J.E. Jansen
Vice-voorzitter:	H.J. Veldhuisen
Secretaris:	A.M.E. Baar
Penningmeester:	C. Schoordijk-Snoek
Leden:	J.F.A. Baar, M. Overmars

Redactie: Jan Baar
Tineke Griffioen
Gerard Baar
Theo van der Zee (fotobewerking)
Henk Tesink (correcties)

Secretariaat: Mw. A.M.E. Baar
Torenweg 9
1394 EA NdB, tel. 0294-251804

E-mail: HKNdB: hkndb@hetnet.nl
Redactie: werinon@historischekring.nl
Internetadres: www.historischekring.nl

Lidmaatschap: € 15,00/postabonnement € 17,50 per jaar
Bankrekening 32.82.24.138
Rabobank, Nederhorst den Berg

Informatie en documentatie: Donderdagavond van 19.30 tot 21.30 uur
Sociaal Cultureel Centrum "SPOT",
Blijklaan 1, Nederhorst den Berg

Nederhorst den Berg

Historische Kring